

**T.C.
Mersin Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı**

**1980 SONRASINDA TÜRKİYE'DE
POPÜLER MİLLİYETÇİ SÖYLEM**

Neslihan ASLAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mersin, 2010

**T.C.
Mersin Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı**

**1980 SONRASINDA TÜRKİYE'DE
POPÜLER MİLLİYETÇİ SÖYLEM**

Neslihan ASLAN

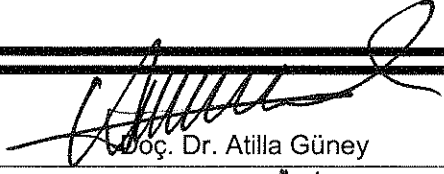

**Danışman
Doç. Dr. Atilla GÜNEY**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mersin, 2010

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Neslihan ASLAN tarafından hazırlanan 1980 Sonrasında Türkiye'de Popüler Milliyetçi Söylem başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından Yönetim Bilimleri Ana Bilim / Ana Sanat Dalında YÜKSEK LİSANS / SANATTA YETERLİK / DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

		Başarılı	Başarısız		
Y ü k s e k L i s a n s	D o k t o r a	☒	☐	Başkan	 Doç. Dr. Atilla Güney
		☒	☐	Üye	 Yard. Doç. İhsan Kamalak
		☒	☐	Üye	 Yard. Doç. Metin Altıok
		☐	☐	Üye	Unvan, Ad Soyadı, İmza
		☐	☐	Üye	Unvan, Ad Soyadı, İmza

Başkan dahil jüri üye sayısı

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

.. / .. / ..

Prof. Dr. Mustafa Ş. AKSAN
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, Türkiye’de popüler milliyetçi söylemlerin, nasıl ortaya çıktığı, nelerden beslendiği ve hangi kaynakları kullanarak yayıldığı açıklanmaya çalışılmıştır. Gündelik hayatın bir parçası haline gelen Türk sineması, televizyon programları, edebi eserler, futbol ve günümüzde yaygın bir bilgi paylaşım ağı olarak kullanılan çıkan internetin popüler milliyetçilik üzerindeki etkisi değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmada özellikle üzerinde durulacak konular 1980 sonrası milliyetçilik kuramında yaşanan dönüşümlerdir. Teknolojinin hızlı bir gelişim sürecine girdiği günümüzde, iletişim araçlarında da büyük ilerlemeler kaydedilmiştir. Bu durum yeni ideolojilerin kısa sürede tek bir merkezde birçok noktaya ulaşmasına aracılık etmiştir. Bu durum olaylar karşısında gerçekleştirilen tepkilerin daha kısa sürede ve örgütlü bir şekilde gerçekleştirilmesine zaman hazırlamıştır.

Bu çalışmada, Türkiye’de milliyetçi söylemin son çeyrek yüzyılda geçirdiği dönüşüm üzerinde durulacaktır. Bu cümleden de anlaşılacağı üzere, çalışma, Türkiye’de milliyetçi söylemin, kendini tanımlayışı, diğer milliyetçilikler karşısındaki tavrı, içerdiği siyasal argümanlar, önerdiği toplum projesi ölçütleri dikkate alındığında bir dönüşüm geçirdiğidir. Bu durumun araştırma alanı olarak gündelik hayatın içerisinde yer alan ve ona göre kendini şekillendiren popüler milliyetçi unsurlar seçilmiştir. Yani resmi söylem, araştırmanın kapsamı dışındadır. Ancak yapılan her uygulamanın sinema, reklam v.b. resmi ideolojiden bağımsız olduğunu düşünmekte bizi yanıltır.

Tez çalışmam sırasında sabırla katlanarak bana yol gösteren ve desteğini esirgemeyen tez danışmanım Doç. Dr. Atilla Güney hocama, takıldığım noktalarda benimle fikirlerini paylaşan ve yol gösteren hocalarım Yard. Doç. Dr. İhsan Kamalak ve Yard. Doç. Dr. Metin Altınok'a sonsuz teşekkürler.

ÖZET

Soğuk Savaş döneminin bitişi ile hız kazanan küreselleşme olgusunun en çok etkilediği olgulardan biri de milliyetçilik ideolojisidir. Bu çalışma, son dönemlerde milliyetçiliğin aşındığı yönündeki iddialara karşılık, resmi milliyetçiliğin dışında, halk tarafından büyük destek gören popüler milliyetçiliğin artış gösterdiğinin altını çizme amacı içerisindedir. Popüler milliyetçiliğin değişmekte olan boyutları, Türkiye tarihi genel çizgileriyle aktararak açıklanacaktır. Bir sonraki aşamada ise popüler milliyetçiliğin gündelik hayatımızda önemli bir payı olan televizyon, sinema, edebiyat ve futbol aracılığıyla nasıl kendini yeniden üreterek güç odakları haline geldiği değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Popüler milliyetçilik, doğu-batı, sinema, televizyon, internet, futbol, edebiyat.

ABSTRACT

With the end of coldwar period, the globalism has affected the nationalism very much. This research claims that popular nationalism has recently been supported by general public as contrary accepted opinion that common known nationalism has eroded very much. The popular nationalism and its changing dimensions in scope of history of Turkey will be explained. Afterwards, how the media such as TV, cinema, literature and Football helps popular nationalism to be a main element in the society will be trougly looked upon.

Key Words: Popular nationalism, east-west, cinema, TV, Internet, football and literature.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	i
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	vi
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM: KAVRAM OLARAK POPÜLER MİLLİYETÇİLİK	14
I.1. İlkçi Yaklaşım	20
I.2. Modernist Yaklaşım	22
I.3. Etno-Sembolcü Yaklaşım	26
II. BÖLÜM: TÜRKİYE’DE POPÜLER MİLLİYETÇİLİĞİN TARİHÇESİ	29
II.1. Bir İdeoloji Olarak Milliyetçiliğin Osmanlı’daki İlk İzleri	30
II.2. Cumhuriyetin Kuruluşu ve Türk Milliyetçiliği	37
II.3. Çok Partili Yaşamda Milliyetçilik	44
II.4. 27 Mayıs Sonrası, Türkiye’de Milliyetçilik	48
II.5. 12 Eylül Sonrası, Popüler Milliyetçilik	53
III. BÖLÜM: 1980’DEN GÜNÜMÜZE POPÜLER MİLLİYETÇİLİK	60
III.1. Edebiyat ve Popüler Milliyetçilik	61
III.2. Görsel Medya ve Popüler Milliyetçilik	73
III.3. İnternet ve Popüler Milliyetçilik	84
III.4. Futbol ve Popüler Milliyetçilik	88
III.5. Sinema ve Popüler Milliyetçilik	95
SONUÇ	121
KAYNAKÇA	125

KISALTMALAR

- AKP : Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP : Anavatan Partisi
AP : Adalet Partisi
CHP : Cumhuriyet Halk Partisi
DP : Demokrat Parti
İTÜ : İstanbul Teknik Üniversitesi
MHP : Milliyetçi Hareket Partisi
MGK : Milli Güvenlik Kurulu
ODTÜ : Ortadoğu Teknik Üniversitesi
TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDİB : Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı
TDTC : Türk Dili Tetkik Cemiyeti

GİRİŞ

1970’li yıllarda yaşanan ekonomik kriz dünya konjonktüründe önemli değişiklikler yaşanmasını zorunlu kılmıştır. Krizin sorumlusu olarak refah devleti uygulamaları ilan edilmiş ve ekonomik yapı başta olmak üzere toplumun her alanında bir yeniden yapılanmaya gidilmiştir. Bu yeni sistem, sosyal yaşamdan akademik dünyaya kadar her alanın kendini bu yapıya uyarlamasını gerektirmiştir. Milliyetçilik de bu dönemde, en çok tartışılan, yeniden yorumlanan bir kavram olarak sosyal bilimlerin alanında yerini almıştır. Özellikle Sovyet bloğunun yıkılmasından sonra ortaya çıkan yeni ulus devletler ve küreselleşme sürecine bir tepki olarak ortaya çıkan yeni mikro milliyetçilikler, “milliyetçiliğin” bir olgu ve kavram olarak yeniden gözler önüne taşınmasına neden olmuştur. Kuşkusuz bu tartışmalar anılan dönemden itibaren dünya genelinde yaşanan sosyo-ekonomik dönüşümden bağımsız düşünülemez.

İktisadi sistemdeki değişim sosyal bilimlerin alanında “küreselleşme” olarak kavramsallaştırılan yeni bir sorunsalın tartışılmasına yol açmıştır. Diğer yandan, özellikle siyaset bilimi alanında küreselleşme karşısında siyasal sistemlerdeki değişim “ulus devletin geleceği” tartışmalarına ivme kazandırmıştır. Bu tartışmalar, kamu yönetimi sistemlerinden yerel yönetimlerdeki değişime, milliyetçilikten kültürel dönüşüme ve kimlik politikalarına kadar oldukça geniş ve farklı bağlamlarda yürütülmeye devam edilmektedir.

Özellikle Batı Avrupa ve Kuzey Amerika’da başlayan bu dönüşüm, bir süre sonra dünyanın geri kalanına da yayılmıştır. Bu gelişim seyri de doğal olarak tartışmaların öncelikle Batıdan başlayıp görece daha geri kalmış bölgelerine yayılmasına yol açmıştır. Bu nedenle, küreselleşme ve ulus devlet üzerine yürütülen kuramsal

çalışmaların merkezinin de Batı olduğu ve Batı dışında yürütülen tartışmaların daha çok tepkisel olduğu söylenebilir. Bir başka deyişle, Batı dışındaki tartışmalar, doğrudan küreselleşme ve onun ulus devlet üzerindeki etkilerine odaklanmaktan çok, yerel düzeydeki etkileri üzerine olmuştur. Bu ülkelerdeki sosyal bilimciler, küreselleşmenin kendi toplumlarında yarattığı dönüşümün, devletin, yönetim sisteminin küreselleşmeye uyum sağlama çabaları ve bu uğurda ortaya çıkan siyasal dönüşüm ve küreselleşmenin yerel kültürler üzerindeki etkilerine odaklanmışlardır.

Bütün bu gelişmelerden Türkiye de nasibini almıştır. Bilindiği gibi 1980 askeri darbesi sonrası uygulamaya konan yeni-liberal iktisat politikaları ile Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana var olan ekonomik yapı radikal bir dönüşüm geçirmeye başlamıştır. Bu dönüşüm yeni bir anayasa ve yeni kamu yönetimi sistemi ile desteklenmeye çalışılmıştır. Ekonomide dışa açılma olarak da tanımlanan bu çabalar sadece ekonomik, siyasal ve yönetsel alanda değil kültürel yaşantıda da ciddi ve gözle görülür bir değişimi başlatmıştır. Bu dışa açılmanın bir sonucu olarak yerel-ulusal kültür de keskin bir değişim geçirmeye başlamıştır.

Bu çalışmada özellikle üzerinde durulacak konular 1980 sonrası milliyetçilik kuramında yaşanan dönüşümlerdir. Cevap aranan sorulardan biri aslında B. Anderson'ın da (Hayali Cemaatler) kitabında cevabını aradığı sorudur: Nasıl oluyor da birbirini hiç tanımayan insanlar tek bir millet kavramı üzerine canlarını feda etmeye razı edilebiliyor? Bu insan topluluğunu etkileyen mekanizmalar nelerdir?

Gerek Hobsbawm'ın (Milletler ve Milliyetçilik,) gerekse Gellner'in (Ulus ve Ulusculuk) çalışmaları milliyetçiliğin çıkış dönemlerinde dil, din ve ırksal birlikteliğin

çok da önemli olmadığını gösteriyor. Günümüz milliyetçiliklerinde bu unsurların birini ötekileştirmede bu denli önemli birer unsur olarak gösterilmesinin nedeni nedir?

Günümüzde teknoloji hızlı bir gelişim sürecine girmiştir. İnsanlar dünyanın herhangi bir noktasındaki herhangi bir insanla yanınızdaymış gibi görüşebilme imkanına sahiptirler. Bu durum yaşanan gelişmelerin ve farklılıkların da aynı hızla aktarılmasını kolaylaştırmaktadır. Dünyanın bir yerinde dile getirilen bir söylemi, aynı anda öğrenebilmeniz, haberdar olmanız mümkün, özellikle de söylenenler, sizin farklılığınız üzerine dile getirilen söylemleri kapsıyorsa. Hz. Muhammet ile ilgili Danimarkalı bir karikatüristin yaptığı karikatürlerin ardından, dünya genelinde ortaya çıkan tepkiler duruma örnek olarak gösterilebilir.

Günümüz milliyetçilerini, klasik milliyetçilikten ayıran en önemli unsurlardan birisi, büyük ölçüde tepkisel olmasıdır. Ortaya ilk çıktığı dönemde milliyetçiliğin merkezi devlet eliyle yapıcı birleştirici özelliği ön plandayken, artık daha ayrıştıcı ve saldırgan bir vizyon geliştirmiş durumda. Bunda uluslararası literatürde sıkça kullanılan bazı terimlerin de etkisi var kuşkusuz; gelişmiş = biz (batı toplumunu simgeler), gelişmemiş = öteki (teknolojik yönden batıya bağımlı olan doğu toplumunu simgeler) gibi.

Gelişmekte olan ya da gelişmemiş ülkelerde genel olarak batı hem bir hayranlık unsuru ideal olan, hem de güvenilmez, çıkarıcı, arkadan vuran gibi kavramlarla tanımlanıyor. Batı toplumlarının teknolojik ve bilimsel alanlardaki liderliği tartışma götürmeden genel kabul gören unsurlardandır. Bununla birlikte kendi toplumsal egosunu tatmin etmek için, gelişmekte olan toplumların, batının bu tartışmasız üstünlüğünün karşısına koyacakları bir şeyler olmalıydı. Batının “bozuk” toplumsal ilişkileri ve ahlaki

değerlerinin karşısına, gelişmekte olan ülkeler gelenek-görenekler, ahlaki değerler, kahramanlık destanlarıyla dolu bir tarih gibi kültürel üstünlüklerini yerleştirdiler ve bu değerlere sımsıkı bağlandılar.

Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri sürecinde, Birliğe katılmayı ulusal kalkınma için gerekli gören bakış açısı, aslında da onların bizden daha iyi olduklarını kabul ediyordu. Ancak bir süre sonra ilk etapta Fransa’da başlayan “biz Türkleri istemiyoruz” sözlerine, diğer Birlik üyelerinden de destek gelince, Türkiye’nin siyasi gündeminde uzunca bir süre tartışılan, kahvedeki insanların dahi tek konuştukları konu haline gelen Avrupa Birliği tartışmaları birden kesildi. Ötekileştirilen bir toplum olarak kendimizi, incinmiş hissettik ve “bizi istemeyeni biz de istemeyiz” diyerek konuyu kapattık.

Tanıl Bora Türkiye’de Futbol ve Milliyetçilik adlı makalesinde bu çekişmeli duruma oldukça güzel örnekler vermiştir. Mesela eğer siz futbol sevmeyen biriyseniz ve o gün Türkiye-x ülkesinin takımları arasında bir futbol maçı oynanacaksa, siz de futbol sevmediğiniz için ilgi göstermiyorsanız, artık ötekilerden olmuş bir vatan haini damgasını yiyebilirsiniz (Bora, 2002: 562). Bir oyunun nasıl meydan muharebesine döndüğünü tribünlerden gözlemek mümkündür. Spor dalları adeta siyasal ve ekonomik arenada yenilmiş olmanın hıncıyla, insanları bir araya getirmekte ve normal zamanlarda göstermedikleri tepkileri slogan haline getirip, haykırarak rahatlamları sağlamaktadır. Hobsbawm da bu durumu iki savaş arasındaki dönemde kitlesel bir gösteri olarak spor, devlet-milletleri sembolize eden kişiler ve takımlar arasındaki bitmek tükenmek bilmeyen bir gladyatör yarışmaları dizisine dönüşmüş bir milli mücadeleye benzetir (Hobsbawm, 2006: 170). ‘Merzifonlu Terim Paşa’nın “yeniçerilerimle Viyana’yı kuşattık” demeci (Bora, 2002:563) bu yaklaşımı onaylar nitelik taşımaktadır.

Günümüz milliyetçiliği en çok politikacılar aracılığıyla oluşturulur. Vatanseverliğe vurgu yapmayan politikacı hemen hemen yok gibidir. Banal, sıradan, gündelik, popüler milliyetçiliğin, kullandığı basit kavramlar insanları, hissettirmeden, belli bir zihniyetin içine çeker. Kurdukları basit, anlaşılır ve direk mesaj içeren, duyanın üzerinde düşünmesine gerek olmayan cümlelerle, büyük yığınlara mesajlarını iletirler. Ne kadar çok anlaşılır olursa o kadar büyük bir kitleye mesajınızı ulaştırmışsınızdır. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 2009 yılı DAVOS Zirvesinde yaptığı konuşma bunun en güzel örneklerindedir. Aydın kesiminden aldığı bir Başbakana uygun olmayan üslubuna yönelik tavra karşılık, kendisinin halkın içinden gelen biri olarak bürokratik erkanın kullandığı üslubu benimsemediğini açıklamıştır. Kalabalık bir halk kitlesi aydınlarla aynı fikirde olmasa gerek ki, Başbakan'ı tebrik etmek için havaalanında coşkuyla karşıladılar. Politikacılar tanıdık simalardır ve her gün okunan gazetelerde, seyredilen haberlerde onları görürüz ki bu durum onların söylemlerine ayrı bir önem katar.

İnsanlar hiç farkına varmadan bir çok mesajla karşı karşıya kalırlar. Bunlar görsel olarak, sinema, televizyon, gazete, internet gibi araçlarla insanlara iletilirler. Çoğu zaman bunun farkında bile olmayız, hissetmeden iletilen mesajlar özümseriz. Bunu reklamların tüketim sektörü üzerindeki etkisinden de anlayabiliriz. Günümüzün en önemli silahlarından biri iletişim sektörüdür kuşkusuz. Biyolojik silah olarak üretilen yeni hastalıklar gibi, düşünülebilir. Sadece bu bizim biyolojik yapımız üzerinde değil, psikolojik yapımız üzerinde etki uyandırmaktadır. Oldukça basit kavramlar binlerce insanın hayatını etkileyecek bir eyleme dönüşebilmektedir.

Bütün bu gelişmeler kaçınılmaz olarak Türkiye'de sosyal bilimler alanında da ele alınan sorunlar ve bununla bağlantılı olarak yöntemlerde de bir değişim ve zenginliğe

yol açmıştır. 1990 sonrası kapitalist sistem karşısında sosyalist rejimin çözüldüğü bir döneme girilmiştir. Bu yeni dönemi doğru çözümlenmek geleceğe yönelik planların daha başarılı olmasını da sağlayacaktır.

Milliyetçilik uzun yıllar ihmal edilmiş küçümsenmiş, bir kavramdır. Bunun pek çok nedeni vardır. Bunlardan biri, bilim üretmek Avrupa'nın tekelindeydi ve onlara göre milliyetçilik yoktu, vatanseverlik vardı. Bu nedenle üzerinde çok uğraşılması gereken bir kavram değildi. Çünkü bu kavram ancak daha gelişimini tamamlayamamış (ulus devlet statüsüne gelmemiş) devletlere özgü bir ideolojydi. Bu nedenle çok dikkat çekici değildi.

Bu çalışmanın amacı 1980 sonrası Türkiye'sinde popüler milliyetçiliğin gizli izlerini sürmek. Diğer bir ifadeyle, yukarıda da değinildiği gibi bu dönemdeki yazılı ve görsel basında kullanılan, insanları etkileyen ve düşünsel yapılarını şekillendiren etkenler incelenecektir. Çünkü bunlar biz farkına varmadan içimizde yer ediyor ve amaca hizmet ediyorlar. Doğu Perinçek Papürüs Dergisine verdiği yazısında çocukluk döneminde Nihal Atsız'ın romanlarının kendisi üzerindeki etkilerini anlatıyor. Arkadaşlarıyla oynarken onların Amerikan karakterlerini seçmelerine nasıl kızdığını anlatıyor (Perinçek, 1999: 29). Sizin de mutlaka hayatınızda örnek aldığınız imrendiğiniz karakterler vardır. Neydi peki sizi bu kadar etkileyen karakterlerin, onları unutulmaz yapan özellikleri? Hiç sorguladınız mı, kendinize yakın hissettiren özelliklerini?

Bu çalışmanın amacı, devlet aktörünün ve modernleşmeci seçkinlerin inisiyatifleriyle araçsallaşmış ve ulus-devletin kuruluşunda rol oynamış milliyetçilik ya da tarih kitaplarına yansıyan, tabular ve önyargılar üreten milliyetçilik söylemi değildir. Bizim araştırmamız arka plandaki aktörlerin milliyetçiliğin inşasında önemli rol oynayan

unsurlarını araştırmaktır. Gündelik hayatın içerisinde yer alan ve ona göre kendini şekillendiren popüler milliyetçi unsurlar incelenecektir. Yani resmi söylem, araştırmanın kapsamı dışındadır. Ancak yapılan her uygulamanın sinema, reklam v.b. resmi ideolojiden bağımsız olduğunu düşünmekte bizi yanıltır. Bilindiği gibi Türkiye, denetim alanları oldukça gelişmiş bir ülkedir. Bu nedenle bazen konu gereği aradaki bağlantıya değinilecektir.

1950’li yıllarda Demokrat Partinin “yeter söz milletindir artık” sloganıyla hayatımıza giren popülist söylemler, 27 Mayıs askeri darbesiyle kendini ifade etmenin farklı yollarını aramıştır. Dönemin suçlu zihniyeti kabul edilen ve siyasi arenadan kovulan milliyetçilik, 1960 sonrasında tabana inmiş daha temkinli bir şekilde kök salmaya devam etmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi’nin elitist-batıcı cumhuriyetçi değerlerine karşılık DP’nin halkın isteklerine göre şekillenen uygulamaları; imam hatip liselerinin açılması, halkın büyük bir kesimini temsil eden çiftçiye yönelik düzenlemeler gibi çalışmalarını, büyük bir sempati kazanmasına neden olmuştur.

1970’lerden sonra milliyetçilik boyut değiştirmiş, daha şiddet yanlısı bir politika izlemiştir. 12 Eylül darbesi sol kesime destek çıkan bir nitelik taşıyan 27 Mayıs Darbesinin tersine sağ muhafazakar kesimi arkasına almıştır. Oluşan yeni düzen de siyasal iktidarı da arkalarına alan milliyetçi görüş, artık kendilerini daha rahat ifade etme imkanı kazanmış bulunuyordu.

Darbe sonrası, uzun süren sıkıyönetim ve hukuk dışı bazı uygulamalara karşı Batı dünyasından alınan olumsuz eleştiriler, bu toplumlarla ilişkilerin yeniden gözden geçirilmesini gerekli kıldı. Darbeyi yapanları eleştirirken, aslında Türkiye Cumhuriyeti eleştiriliyordu, çünkü darbeyi yapanlar, uzun süre devletin en önemli noktasında görev

yapma ayrıcalığını da kazanmıştı. Batı toplumlarının yaptıkları bağımsız bir devlet olarak bizim iç işlerimize karışmak anlamına geliyordu ki, bu durum darbeyi gerçekleştirenler tarafından büyük bir küstahlık olarak görüldü. Çizilen yeni yolda batı artık bizim için tehlikeli bir unsur niteliği taşıyordu. Teknolojik ve bilim dünyasında yenemediğimiz batıya karşı bizdeki değerli olanlar gündeme getirildi. Osmanlı ile barışıldı, din dersleri yeniden zorunlu hale getirildi. Ulusal birlikteliğin yeniden oluşması için en önemli iki araç bulunmuştu, ortak bir tarihi paylaşıyorduk ve bizler müslümandık.

Bu çalışmada, Türkiye’de milliyetçi söylemim son çeyrek yüzyılda geçirdiği dönüşüm üzerinde durulacaktır. Bu cümleden de anlaşılacağı üzere, çalışma, Türkiye’de milliyetçi söylemin, kendini tanımlayışı, diğer milliyetçilikler karşısındaki tavrı, içerdiği siyasal argümanlar, önerdiği toplum projesi ölçütleri dikkate alındığında bir dönüşüm geçirdiğidir.

Bu bağlamda araştırmanın probleminin tanımlanışında karşılaşılan en önemli sıkıntı, hangi milliyetçiliğin “popüler milliyetçilik” olarak alınacağıdır. Öyle ki bu gün milliyetçi söylemlere Türkiye bağlamında bakıldığında Bourdieu’nun kullandığı anlamda bir tür habitus ile karşılaşırız. Bir başka deyişle birbirinden oldukça farklı yerlerde duran bir çok Türk milliyetçiliğinden bahsetmek mümkün. Resmi milliyetçi söylemin yanında, “sol milliyetçilik”, radikal milliyetçilik, ırkçılık, dini motiflerle desteklenmiş milliyetçilik gibi sayısı çoğaltılabilecek birçok milliyetçilik tanımlamak olanaklıdır. Burada tanımlanan popüler milliyetçilin bütün bu milliyetçi söylemlerden ayrıldığı en belirgin nitelik, popüler milliyetçiliğin siyasi bir duruştan çok, halk katında genel kabul gören bir milliyetçilik oluşudur.

Milliyetçiliğin popülist bir söylem olarak sıkça kullanıldığı şu günlerde, bir taraftan da etnik milliyetçiliğe dayalı daha küçük merkezli mikro milliyetçiliklerin sayısal bir artış içine girdiği dile getiriliyor. Gözden kaçırılan en önemli noktalardan bir tanesi mikro ya da makro, boyutu ne olursa olsun günümüz Türkiye’inde hemen hemen bütün milliyetçi söylemlerin taşıdığı popülist özelliktir. Öte yandan bu durum sadece az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin sorunu olmaktan çıkmış modern anlamda ulus devlet statüsündeki bütün devletlerin sorunu haline gelmiştir. Bu konu siyasal bir sorun olma niteliğini taşımakla birlikte toplumsal düzeni de derinden etkilemektedir.

Sıklıkla salt bir entelektüel ve dolayısıyla aydın-okumuş endeksli ele alınan milliyetçi söylemin geçirdiği bu dönüşüm göz ardı edilmektedir. Bu nedenle bu çalışma Türkiye bağlamında probleme yeni bir bakış açısı getirmeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda bu çalışmada, günümüzün en çok tartışılan konularından biri olan milliyetçiliği tetikleyen unsurlar değerlendirilerek, kendi içinde bu parçalı yapının oluşmasına neden olan konular analiz edilmeye çalışılacaktır. Popüler milliyetçiliğin ortaya çıkma nedenleri, bunların talepleri ve Türkiye’de popüler milliyetçilik sorgulanarak makro milliyetçilikle farklılıkları ortaya konulacaktır.

Ülkemizde son dönemlerde yaşanan bireysel şiddet olayları, siyasal skandallar, ortaya çıkarılan gizli örgütler milliyetçilik bağlamında fakat çoğunlukla son yıllarda moda olan “komplo teorileri” ile açıklanmaya çalışılıyor. Fakat tarihsel ve karşılaştırmalı bir bakış açısıyla bakıldığında bütün bu gelişmelerin milliyetçilin aldığı yeni biçimle bağlantılı olduğu anlaşılacaktır. Bu nedenle bu tür bir çalışma salt milliyetçilik tartışmalarına değil, güncel siyasal ve toplumsal gelişmelere de açıklama getirmesi açısından önemlidir.

Bu çalışmanın varsayımlarından ilki, Türkiye’de son çeyrek yüzyılda yaşanan değişim milliyetçiliğin söyleminde ve kitle tabanında ciddi bir dönüşüme yol açmış olmasına ilişkindir. Bu dönemde resmi milliyetçilik ile karşılaştırıldığında, kimi zaman onun karşısında fakat ondan daha güçlü bir popüler milliyetçi söylem ortaya çıkmıştır. İkinci varsayım ise, popüler milliyetçilik en temelde küreselleşmeye karşı duyulan kültürel bir tepkinin ürünü olduğudur. Küreselleşme sürecinde ortak bir kültür yaratma peşinde olan uluslararası güç odaklarının bu talebine karşı, toplumlar kendi kültürlerinin başka bir kültür içerisinde eritileceği kaygısıyla daha çok sahiplenme yolunu seçmiştir. Bir diğer varsayım, popüler milliyetçiliğin gelişip yaygınlaşmasında kitle iletişim araçlarının rolü önceliklidir. Son olarak da, Avrupa Birliği tartışmaları bağlamında, Birliğe girmeyi amaçlayan devlet politikalarına karşı duruş, popüler milliyetçiliği tetiklemiştir. Fakat bu popüler milliyetçiliğin tamamıyla AB karşıtı bir söylem geliştirdiği söylenemez. AB’ye girmeye olumlu bakan halkın büyük çoğunluğu da popüler milliyetçidir. Bu da söz konusu milliyetçilik biçiminin AB karşıtlığından çok “yabancı kültür”e karşı duyulan tedirginliğin ve güvensizliğin ürünü olduğunu göstermektedir.

Çalışma yürütülürken öncelikle 1980 öncesi ve sonrası milliyetçilik söylemi karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır. Bu nedenle büyük oranda tarihsel kaynaklar üzerinden bir literatür taraması yapılacaktır. Öte yandan popüler milliyetçiliğin gelişimi üzerine yoğunlaşıldığından, özellikle 1990 sonrası kitle iletişim araçlarında bu söylemin yaygınlaşmasında etkili olan unsurlar ele alınacak. Bu nedenle de yazılı-görsel basında yürütülen AB tartışmaları, Avrupa futbol karşılaşmaları, v.b popüler milliyetçiliği kuvvetlendiren konular içerik analizi yöntemiyle ele alınacaktır.

Bu çalışmada 1980 sonrası özellikle de son dönemde oldukça çok tartışılan konulardan biri olan milliyetçilik üzerinde durulacaktır. Bu tartışmalara yakından

bakabilmek için görsel ve yazılı basın kaynaklarından yararlanılacaktır. Bu alanda yayımlanmış kitap, makale, konferanslar v.b. yazılı kaynakların yanında televizyon gibi görsel yayınlardan da yararlanılacaktır.

Bu çalışmada milliyetçiliğin tarihçesine değinildikten sonra 1980 öncesinde Türkiye Cumhuriyeti'nde var olan resmi milliyetçi söylem üzerinde durulacak. Dolayısıyla çalışma mekansal olarak Türkiye ile sınırlı olacak. Bunun yanı sıra çalışmanın hacim olarak büyük bir kısmı 1980 sonrası ve özellikle de 1990 sonlarından günümüze odaklanacaktır. Bu tür bir zamansal sınırlama yapmamızın nedeni özellikle kitle iletişim araçlarının bu dönemde artan etkinliği ve yine bu dönemde yoğunlaşan AB tartışmalarıdır. Araştırma konusunun niteliği gereği herhangi bir alan araştırmasını zorlaştırmaktadır. Bu nedenle yöntemsel olarak da, literatür taraması ve yukarıda vurgulanan araçlarda –yazılı ve görsel basın, internet- yürütülen tartışma ve haberlerin, köşe yazılarının içerik analizi ile sınırlandırılacaktır.

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmamın birinci bölümünde ilk olarak milliyetçilik kavramı ve popüler milliyetçilik üzerinde durulacaktır. Ortaya çıkış koşulları açısından, milliyetçilik kavramına yönelik genel kabul gören ilkçi, modernist ve etno-sembolcü olmak üzere üç farklı bakış açısı bulunmaktadır. Bunlardan ilkçi yaklaşım milliyetçiliğin insanla birlikte var olduğunu ve var olageldiğini savunurken modernist yaklaşım milliyetçiliği modern devletin inşasında birlikteliğin sağlanmasında bir araç olarak değerlendirir. Etno-sembolcü yaklaşım ne ilkçiler kadar süreci eskiye taşır, ne de modernistler kadar yakın bir tarih seçer. Etnik kimliklerin milliyetçilik üzerinde önemli, bir unsur olduğunu ve bugünün modern devletlerinin daha önceki dönemlere ait etnik toplulukların oluşturduğunu savunur. Bu üç farklı bakış açısının savundukları görüşlere

yer verilirken, birbirilerinden ayrıldıkları noktalarda değerlendirilecektir. Böylece kavrama daha yakından bakma ve onu anlama imkanı sağlanacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren var olan ayrılıkçı hareketlerden, günümüze kadar Cumhuriyet tarihindeki, milliyetçi unsurlar dönemselsel olarak ele alınacaktır. Süreç Osmanlı'nın son dönemlerinden itibaren ele alınacaktır. Bunda amaç yeni kurulan Cumhuriyetin koşullarını anlamak ve yapılan uygulamaların ve düzenlemelerin gerekçelerini yerli yerine oturtabilmenin yanında, günümüz tarihini daha iyi anlayabilmektir. Günümüzü anlamda geçmişte yaşananların büyük önemi vardır, çünkü günümüz tarihini belirleyen geçmişte alınmış olan kararlardır. Osmanlı'nın son dönemlerinde eğitim ya da devlet görevi için Avrupa'ya giden aydınlar Fransız Devrimin yarattığı düşünce akımlardan etkilenmişler ve yapısal bir takım değişikliklerin ülkenin geleceği için gerekli görmüşlerdir. Avrupa'da yaşanan bu çalkantılı durumdan etkilenen diğer bir grupta azınlıklar olmuş, Yunanlıların başlattığı hareket arkasını getirmiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşanan bu kültürel değişimin yanında ekonomik ve toplumsal yapıdaki eksiklikler süreci başlatmıştır. Yeni cumhuriyetin kurulmasında ve bir ulus bilincinin oluşturulmasında milliyetçilik önemli bir rol oynamıştır. Tarihsel süreç içerisinde yaşanan bu dönüşüm anlatılırken Cumhuriyet tarihi önemli dönüm noktaları göz önünde tutularak ayrı bölümlere ayrılarak incelenecektir.

Son bölümde 1980 sonrası dönemde popüler milliyetçiliğin izleri toplumsal yapı içerisinde incelenecektir. Özellikle 1990 sonrasında başlayan küreselleşme furçasının yanında, Batı karşıtlığının da kendini güçlü bir şekilde hissettirdiği bu dönem yazılı ve görsel basının da yardımıyla halk içindeki tepkisel unsurları tetikleyen güç kaynaklarının izleri aranacaktır. Bu dönemde ortaya çıkan sanat eserlerinin de toplumun

genel çizgisinden çok uzak olmayacağı düşüncesi ile roman, sinema, televizyon ve futbol gibi hayatımızın içerisinde oldukça önemli zaman dilimini ayırdığımız etkinlikler üzerindeki değişime ağırlık vereceğiz. Günlük hayatımızın bir parçası olan “doğu-batı” çelişkisinin (olmak istediğimiz olmadığımız, ya da sinsî, düzenbaz oyunlar oynayan batı ve gariban masum doğu), sinema, roman ve televizyon aracılığıyla, nasıl tekrar karşımıza çıkarıldığına değinilecektir. Futbol ve reklam dünyasının yarattığı mini özgür alanlarda dile getirilen sözlerin içerisinde barındırdığı temennilerin kökenlerine inerek değerlendirilecektir.

I. BÖLÜM: KAVRAM OLARAK POPÜLER MİLLİYETÇİLİK

Milliyetçilik, üzerinde bir tanım birlikteliği olmayan, tarihte varlığının oldukça uzun bir geçmişe dayanmasına rağmen, 1980’li yıllara kadar üzerinde çok uzun soluklu araştırma yapılmayan, bir kavramdır. Bir tanım birliğinin olmamasının sorumluluğunu sadece bilim insanlarına atmak mümkün değil, çünkü kavramın kendisi zamana, mekana, toplumun ekonomik ve sosyal yapısına hatta bireyler bazında bile anlam değiştirebilme kabiliyetine sahiptir. Bu nedenle üzerinde bir birliktelikten bahsetmek pek mümkün görünmüyor. Üzerinde uzun süre araştırma yapılmamış olmasının birinci nedeni ise kavramın kitleler üzerindeki etki gücü önemsenmemiş olması, ikincisi ise daha çok ulus olma niteliğini birinci kuşakta yakalayamamış, gelişme sürecinde olan devletlere özgü bir ideoloji olarak değerlendirilmesidir. İşte bu nedenlerle akademik dünyanın yeterince ilgisini çekememiş olan milliyetçilik kavramı, özellikle Sovyet bloğunun çökmesinin ardından yaşanan mikro milliyetçiliklerin artmasıyla birlikte, sosyal bilimlerde popüler bir araştırma konusu olmuştur.

Doğa bilimlerinde birçok deneysel yöntemi kullanarak tek bir doğruya ulaşmak mümkünken sosyal bilimlerde bunu gerçekleştirmek hiç de kolay değildir. Her toplum kendine ait yeme, içme, giyinme ve eğlenme kültürünü içinde barındırır. Bu onların olayları algılayış ve onlara verecekleri tepkileri şekillendirir ki, bu da toplumdan topluma farklılık gösterir. A. Smith bu durumu şu şekilde tanımlar: “Milliyetçilik bukalemunvaridir, rengini bağlamından alır. Bu sonsuz kere yönlendirilebilir, şekil verilmeye ziyadesiyle müsait inanç, hissiyat ve sembollerden mürekkep dokuyu anlamak yalnızca her bir özgül durum içinde mümkündür” (Smith, 2004: 129). Günümüzde özellikle 1980 sonrasında uluslararası ekonomi politikalarında ve iletişim sektöründe hızlı bir dönüşüm yaşanmaktadır. Uluslararası şirketlerin mekan tanımayan hizmet aşkı

bir çok toplumun belli bir tüketim alışkanlığı kazanmasına neden olmuş ancak farklılıkları ortadan kaldıramamıştır.

1989 yılında Doğu bloğunun yıkılmasıyla birlikte kapitalist devletler- büyük ölçüde Amerika- başarı çılgınlıklarıyla süper güç olduklarını bütün dünyaya duyurmuş ve yeni bir dünya düzeninden, tabii ki kendi önderliklerinde, bahsetmeye başlamışlardır. Temellerini daha eski dönemlerde de bulabileceğimiz evrimsel yaklaşımın tekrarıydı aslında dile getirilenler. Ulus devletlerinin gücünün silikleştiği evrensel bir mekanizma ve tüm dünya kardeşliği vaad edilen.

Evrensel bir dünya düzeni hayali ilk olarak aydınlanma döneminde ortaya çıkmıştır. Bu dönemde doğa bilimlerine uygulanan yasaların sosyal bilimlerine de uygulanabileceğini düşünen evrimci düşünürler, bütün insanlığın belli yasalar içerisinde belli dönemlerden geçerek modernleşeceğini söylüyorlardı. Fakat ilkel toplumdaki modern topluma geçerken milletlerin ortaya çıkması, evrenselci açıklama için problem doğurmaktaydı. Bu dönemdeki aydınlanmacılar ve evrenselciler milliyetçiliği geçiş döneminin patolojisi olarak adlandırmışlar ve zamanla ortadan kalkacağına inanmışlardı. Comte ve Mill'den modernleşme kuramcılarının kadar evrimci bakış, kaynaklara doğru ilerledikçe hem millet olma konumuna erişileceğini hem de bu durumun aşılacağını vaad ediyordu (Atasoy, 2005: 63). Nairn'e göre de milliyetçilik daha iyi ve milli unsurların daha az önemli olacağı bir dünya düzenine geçmek için yaşanması gereken bir evredir (Nairn, aktaran Boztemur 2006: 162).

Ancak hikâye beklenildiği gibi gerçekleşmedi. Milliyetçilik zamanla ortadan kalkmak yerine yenilerini türetti, kendini zamana ve koşullara göre yeniden inşa ederek varlığını korudu. Milliyetçiliğin bu kadar çok fonksiyonlu modellerinin oluşması aslında

bunun kanıtıdır. İbn Haldun her toplumun kendine özgü nitelikler taşıdığını ve bu doğrultuda toplumsal değişimlerin ve dönüşümlerin toplumlar arasında özgün nitelikler taşıdığını belirtir (Haldun, aktaran Atasoy 2005: 76). Her topluluğun kendine özgü yaşam koşulları ve bu koşullar altında ürettikleri normlar vardır. Her ne kadar toplumlar üzerindeki bir takım farklılıklar küreselleşmeyle birlikte törpülenmiş olsa da özsel farklılıklar varlığını sürdürmeye devam etmekte ısrarlı davrandı. Örneğin, Amerikan giyim tarzı ve yemek kültürü reklam sektörünün yardımıyla bir çok ülkeye taşınmış ve benimsenmiştir. Bunun yanında etnik müzikler tekrar müzik dünyasında popüler bir nitelik kazanmıştır.

Bir bakış açısına göre milliyetçilik, demokrasi, endüstrileşme ve halk egemenliği kavramları ile dile getirilirken, diğer bir bakış açısı milliyetçiliği çok daha eski dönemlerden itibaren var olagelmış yani “verili” kabul eder. Hatta milliyetçiler bu ideolojinin kökenlerini tabiatın içerisinde aramakta ve meseleyi bu şekilde teşhis etmektedirler. Bu durum “millet” teriminin semantik yapısından kaynaklanmaktadır. Bu konu hakkında yapılacak en üstünkörü çalışmaların bile ortaya koyacağı gibi, hem bir siyasal ideoloji olarak milliyetçiliği ortaya çıkaran, hem de ona büyük bir alaka gösteren temel özne modern insandır. Yani milliyetçilik modern zihniyetin ortaya çıkarttığı bir yapıdır (Çancı, 2008: 105).

Milliyetçilik hemen hemen tüm siyasi tartışmanın dilini ve çerçevesini oluşturur. Buna göre, milliyetçilik özel bir siyasi strateji değil, takip edilen özel siyaset ne olursa olsun, tüm konvansiyonel stratejilerin koşuludur. Bu demektir ki, milliyetçilik popülist sağ kanat partilerin hususi stratejileriyle bir tutulmamalıdır; çünkü bu, milliyetçi kabullerin etkinlik alanının genişliğini azımsamak olur (Billig, 2002: 117). Kendini sol bir parti olarak tanımlayan CHP’nin, AKP iktidar partisinin uygulamalarına karşı

gelirken sıkça başvurduğu vatana ihanet suçlamalarıyla aslında kendi vatanseverliklerine vurgu yapmaları bu durma verilebilecek örneklerden biridir.

Popüler milliyetçiliği diğer milliyetçiliklerden ayırmak oldukça güç görünmektedir. Popülist hareketler ve siyasi programlar düzeni zorlayıcı ve elit idare karşıtı olabilecekleri gibi, benzer ve hatta aynı ilkelere referans vererek, “halk adına”, düzeni koruyucu/kollayıcı ve dolayısıyla muhafazakar da olabilirler. Popüler milliyetçilikle anlatmak istediğimiz, gündelik hayatın içinde her an var olan, aslında içselleştirmiş olduğumuz, kavramı eleştirirken dahi tarafsız kalmadığımız milliyetçilikten bahsediyoruz. Günlük hayatımızın içerisinde çoğu zaman bilinç dışı bir alışkanlık olarak ama daha sakin bir şekilde kendini gösteren milliyetçilik, dönem dönem çok daha şiddetli bir şekilde kendini hissettirir. Bizim anlatmak istediğimiz, bir çok durumda geçişken bir kavram olarak varlığını sürdüren milliyetçilik, aslında bu değişkenliği sayesinde zaman zaman görünmez kılınabilir. Ulusal kimlikle uyum içerisinde olduğu sürece, vatanseverlik kavramı onun yerine geçer. Bizim olan vatanseverliktir. Milliyetçilerin en radikalleri dahi kendini vatansever olarak tanımlar. “Bizim” milliyetçiliğimiz, milliyetçilik olarak tanımlanmadığından rutin biçimde unutulur, görmezden gelir. Milliyetçilik bir bütün olarak ötekilerin üzerine yansıtılır.

Popüler milliyetçiliği diğer milliyetçiliklerden ayıran en önemli özelliği geniş halk kitlesi tarafından genel kabul görmesi ile açıklanabilir. Popülizm, orta sınıfların ideal düzen ve istikrarına hitap eder. Popülist ideolojilerde “halk” şiarı, hem egemen sınıfları hem alt sınıfların sistem dışı yönelimlerini kayıt altına almaya elverecek bir ortalamayı, orta sınıf merkezli bir toplumsal uyumu çağırır. Bunun dışındaki özellikler bütün milliyetçi yaklaşımlar arasında benzer özellikler taşır ve birbirleri arasında geçişkendir. Bazen siyasi bir örgüt eliyle milliyetçi eylemler tetiklenebileceği gibi, kimi

zaman sivil toplum örgütleri de bu görevi üstlenebilir. Yabancı bir devletin kimyasal atıklarını, denize bırakmasını sorun olarak görmeyenler, bu ülkenin atıkları kendi ülkelerinin açık sularına bırakıldığında tepkisiz kalmazlar. Ya da bir ülke sınırlarında yaşanan azınlık hareketlerini haklı görenler, kendi ülke sınırları içerisinde benzer bir durumla karşılaştıklarında, bu tür harekete mensup olanları vatan haini olarak tanımlayabilirler.

Popülist milliyetçi söylemler hayatın her alanında kendini gösterebilir. Siyaset alanında yapılan uygulamaların haklı gerekçesi olarak ülkenin ve vatandaşların çıkarları gözetildiği sıkça dile getirilir ve vatan çıkarları ile birleştirilen uygulamalar meşrulaşır. Yapılanlara karşı olanlar ya da olmayı düşünenler ise, bu şekilde kapalı bir dille vatan haini damgasını yer. Açılım sürecinde yaşanan tartışmalarda taraflaşan halk arasında bir tarafı seçerken, diğer taraf açısından vatana ihanetle suçlanmıştır. Eğer açılımı destekliyorsanız muhalefet tarafından vatanın toprak bütünlüğünün bozulmasına destek veren tarafta bulunmakla itham edirsiniz. Desteklemiyorsanız, bu durumda da kardeş kanının dökülmesine seyirci kalmakla ve hiçbir şey yapmamakla suçlanırsınız.

Popülist söylemlerin gücü azımsanmayacak kadar önemlidir. Kimi zaman büyük halk kitlelerini arkasından sürükleyebilir. Ahmet Necdet Sezer'in Cumhurbaşkanlığı görevinde süresinin dolması üzerine yaşana kriz bunun en büyük örneklerinden biridir. Siyasal düzlemde AKP ile başta CHP olmak üzere diğer muhalefet partileri arasında yaşanan tartışma bir anda halkın arasına inerek ülke içindeki en önemli sorun haline geldi. Atatürkçü Düşünce Derneğinin önderliğinde gerçekleştirilen Cumhuriyet Mitingleri Türk siyasi tarihi içinde önemli bir eylemdir. Binlerce insan Ankara'da toplanarak rejime karşı bir tehdit unsuru olduğu gerekçesiyle, muhafazakar bir cumhurbaşkanı istemediklerini dile getirdi ve bu eylemler belirli aralıklarla devam etti.

Cumhuriyet yürüyüşleri ile aynı dönemde başlayan bayrak yürüyüşleri ise birçok il merkezinde ciddi katılımlarla devam etti. Binlerce insanın tuttuğu dev bayraklar şehir sokaklarında gezdirildi.

Tuncay Özkan tarafından 2007 yılında kurulan Biz Kaç Kişiyiz Derneği kısa sürede binlerce insanı kendi çatısı altında toplamıştır. Laik bir Cumhuriyet rejimini savunan insanların bir araya geldiği bu dernek milliyetçi söylemlere vurgu yaparak, vatanın değişmez esaslarının tehlikede olduğunu savunmuştur. Memleket Sevdalıları Derneği yine bu dönemde aynı düşünsel görüşleri dile getirerek ortaya çıkan oluşumlardan biridir. Üye potansiyeli düşünüldüğünde ve ülkenin bir çok ilinde gerçekleştirdikleri eylemlerdeki katılım oranları hesaba katıldığında, hiç küçümsenmeyecek bir yapıları vardır.

Egemen ideoloji, kendine tabi olan insanların arzu ve isteklerini aktif bir biçimde şekillendirebilmektedir. Ancak bunu gerçekleştirebilmek için aynı zamanda, insanların hazırda var olan arzu ve istekleriyle ciddi bir şekilde ilgilenmesi, gerçek beklenti ve ihtiyaçları yakalayıp ortaya çıkarması, bunları yeniden kendi özel dili içerisinde yeniden seslendirmesi ve ilgili öznelerle, söz konusu ideolojiyi onların gözünde akla uygun ve çekici kılacak şekilde, yeniden sunması gerekir (Eagleton, 1996: 36). Popülist söylemler bu yöntemi sıkça ve etkili bir şekilde kullanmaktadır.

Popülist milliyetçi söylemlerin sadece siyasilerin ya da sivil toplum örgütlerinin eliyle varlığını sürdürdüğünü söylemek yanlış ve durumu eksik anlatmak olur. Yeri geldiğinde yerli bir üretim firması, pazar içerisinde bulunan yabancı bir firmaya ait benzer bir ürünü piyasadaki gücünü azaltmak için milliyetçi söylemlerden güç alabilir. Reklam sektöründe bunların bir çok örneğini görmek mümkündür.

Milliyetçilik toplumun her safhasında kendi kendini yeniden üretir ve duruma göre şekillenerek gücünü artırır. Biz, siz, öteki gibi ayrıştırıcı sözcükler belli bir kesimi birleştirirken, belli bir kesimi dışarıda tutarak sınıflaşmalara neden olur. Çoğu zaman bu durum önemsenmezken, tetikleyici bir unsur ortaya çıktığında, “vatan elden gidiyor” nidalarıyla bir anda patlayıcı bir bomba haline gelebilmektedir.

Süreç olarak milliyetçiliğin tarihçesine baktığımızda, bilim insanlarının birbirinden farklı görüşleri vardır. Milliyetçilik kavramını üç farklı bakış açısı içerisinde toparlayabiliriz. Modernistleri birleştirdiği düşünülen ortak özellik, milliyetçiliği modernleşme sürecinin, dolayısıyla yakın tarihin bir ‘armağanı’ olarak görmeleri; etno-sembolcülerini birleştiren milletlerin etnik kökenlerine verdikleri önem; ilkçileri birleştirense, milletleri doğal yapılar olarak görmeleridir (Özkırımlı, 2008: 82).

I.1. İlkçi Yaklaşım

Primordialist, eskilci ya da ilkçi yaklaşım olarak adlandırılan bu bakış açısına göre, milliyetçilik insanla birlikte var olan, var olagelmiş bir kavramdır. Bu bakış açısına göre insanlar nasıl belli bir dini, dili olan topluluğun içine doğarlarsa belli bir milletin içine de doğarlar. Dolayısıyla doğuştan kazanılan bir özellik niteliğini taşır. Bu terimi ilk olarak Shils 1957 tarihli ünlü makalesinde, aile içi ilişkilerden söz ederken kullanır (Shils, 1957: 130-145).

İlkçi bakış açısını diğer görüşlerden ayıran eden önemli özelliği başlangıç noktasındadır. Milliyetçiliği modernistler gibi on sekizinci yüzyıldan sonrasında aramak bu görüşe göre bir yanlıştır ve bu yanlıs kavramın değerlendirilmesinde ve anlaşılmasında bir boşluğun doğmasına neden olur. Bu görüşü savunanlarda Shils, Llobera (Batı Avrupa’da Milliyetçiliğin Gelişimi) ve Geertz (Kültürlerin Yorumlanması)

gibi bilim insanları milliyetçiliğin başlangıcını orta çağa kadar taşır. Milletlerin oluşumu verili olarak kabul eden bu bilim insanları insanlardaki, yaşadıkları toprak, din, dil, kan bağı gibi etnik özellikleri ön plana çıkarırlar.

İlkçi yaklaşıma dayalı milliyetçilik kavramlarını, etnik gruplarla ilgili çalışmalardan bağımsız ele almak mümkün değildir. Yaklaşım ilk olarak, etnik kimliği ve bu kimliği oluşturan bağların niteliğini inceleyen çalışmalarda şekillenir. ‘İlkçilik’ benzer yaklaşımları nitelemek için kullanılan genel bir terimdir. Yani bütünüyle türdeş bir kategoriye belirlemez. Modernist yaklaşımda olduğu gibi ilkçi yaklaşım da kendi içinde farklı bakış açıları içinde barındırır. Ancak bu o kadar çeşitlilik göstermez. Nitekim ilkçi açıklamaları benimseyen araştırmacılar içinde üç ayrı bakış açısı ayırt edilebilir. Bunlara daha sistematik bir sunuş için ‘doğalcı’, ‘biyolojik’ ve ‘kültürel’ adlarını verebiliriz.

Doğalcı bakış açısı içlerinde en radikal olanıdır. Milliyetçilik kişisel özelliklerimiz gibi doğumla kazanılmış bir özellik taşır. Koku alma, görme ve cinsiyet gibi özelliklerimizin yanında içine doğmuş olduğumuz milli kimliğimiz de bizim ayrılmaz bir bütünüümüze oluşturur ve değiştirilemez. Bu görüşü daha çok milliyetçiliği politik bir duruş olarak algılayanlar tercih etmiştir. Belli bir devleti oluşturma yolunda insanları tek bir düşünce etrafında toplama çabasında olanlar, geçmişten gelen bu birliktelik anlayışını sıkça dile getirmişlerdir. Eoin MacNeill ve Nicolae Lorga gibi tarihçiler çalışmalarında, milletlerin kendine özgü yaşam tarzları ve bir toprağa olan bağlarıyla birbirinden ayırt edilebilir doğal yapılar olduğunu ileri sürerler. Bu tarihçilere göre geçmiş, milletlerin kendilerini gerçekleştirme mücadelesinin öyküsüdür (Eoin ve diğ. aktaran Özkırımlı 2008: 85).

Biyolojik yaklaşım etnik bağılıkların kökenlerini genetik özelliklerde ve içgüdülerde arar. Sosyo-biyolojik kuramının temelinde ‘üreme, çoğalma’ kavramı yatar. Bu görüşe göre, insan doğası gereği eş seçiminde tanıdığı kişileri tercih eder. Kan bağı veya akrabalık, başarılı üreme hedefine yönelik bu genetik mekanizma sayesinde önem kazanır; insanlar bu nedenle etnik gruplarına ya da milletlerine karşı böylesine güçlü duygular beslerler. Yani kendi neslini devam ettirme güdüsü, kendinden olana sahip çıkma, koruma güdüsüyle birlikte hareket eder (Özkırmı, 2008: 90).

Kültürel ilkçiyse, etnik bağılıklarda inancı ön plana çıkarır. Bireyleri, etnik topluluğu ya da milleti ‘ötekilerden’ ayırdığı düşünülen dil, din, ortak geçmiş gibi öğelere sınıksız bağlayan bu öğelerin ilk olma niteliği taşıdığına, her şeyden önce var olduğuna duyulan inançtır. Bu inanç, söz konusu öğelere mistik bir hava, tinsel bir önem kazandırır. Modernist yaklaşım ise bu yaklaşımlara karşı, milliyetçiliğin doğumla değil ulus devlet anlayışının bir sonucu olarak ortaya çıktığını öne sürer. Bu noktadan modernist yaklaşımın kuramsal açıklamasına geçebiliriz.

I.2. Modernist Yaklaşım

Günümüz milliyetçilik çalışmalarında milletlerin doğal, verili, sabit yapılar olduğuna inanan çok az akademisyen vardır. Bunların dışında, günümüzde, milletlerin tarihsel olarak inşa olmuş yapılar olduğuna dair ortak bir görüş hâkimdir. “Modernist” yaklaşım olarak nitelenen bu yaklaşımın milliyetçilik tartışmalarında neredeyse paradigmatik bir önem kazanmasıyla ilkçi ya da özcü görüşün -en azından akademik alanda- geçersizleştiği belirtilebilir. Bu kuramcıların ortak görüşü ulus olgusunun doğal-verili olmadığı, aksine modern çağın bir ürünü olduğudur.

Bu yaklaşıma göre, milletler ve milliyetçilik kapitalizm, sanayileşme, merkezi devletlerin kurulması, kentleşme, laikleşme gibi tamamen ‘modern’ gelişmelerin ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Yani, milliyetçilikler milletleri yaratmıştır, milletler milliyetçilikleri değil. Bu tespiti çok daha çarpıcı bir şekilde dile getiren ise İtalya’nın kuruluşunda büyük bir rol oynayan Massimo d’Azeglio olmuştur: “İtalya’yı yarattık. Simdi de İtalyanları yaratmalıyız.” Polonya’nın kurtarıcısı olan Albay Pilsudski’de bu durumu kabul ediyor ve şu şekilde dile getiriyor; “Devlet milleti kurar, millet devleti değil” (Pilsudski, aktaran Hobsbawm 2000: 62).

Özellikle “uluslar ve ulusçuluk” kitabıyla milliyetçilik literatürünün en önemli isimlerinden biri olan Gellner, milletlerin eşyanın tabiatında var olan ve doğal türler doktrininin siyasal uyarlaması gibi bir şey olmadığını göstererek milliyetçilik efsanesinin kabul edilemeyeceğini vurgular. “Milliyetçilik fikri modernliğin ürünüdür, üreticisi değil” der (Gellner,2008: 27).

Milletlerin, insanları sınıflandırmanın doğal, tanrı vergisi bir yolu olduğu, doğuştan gelen bir politik kader olduğu iddiası ise Gellner’a göre sadece bir mittir. Milliyetçilik, Gellner’a göre, endüstrileşme sürecinin bir ürünü, yani modern bir ürünü olarak, “politik ve milli birimin birbiriyle uyumlu olması gerektiğini savunan bir ilke”dir. Millet, farklı toplumsal ve siyasal koşullarda farklı şekillerde inşa edildiğine dikkat çeken Gellner, milliyetçiliğin, toplumsal koşullar homojen ve standart bir (yüksek) kültür gerektirdiğinde ortaya çıkabildiğini vurgular. Birbirlerinin yerine geçebilir bireylerden oluşan anonim bir toplumun oluşturulması, o toplumu bir arada tutan bir (yüksek) kültür gerektirir. Bu anlamda, kültürel bir proje olarak milliyetçilik, bir üst kültürün daha önce pek çok alt kültüre sahip olan bir topluma empoze edilmesidir (Gellner, 2008: 151). Kısaca, Gellner’e göre milliyetçilik siyasi birlikle kültür birliğinin birbiriyle uyumlu hale

getirme amacı doğrultusunda çeşitli halk kültürlerinden tek bir üst kültür yaratma çabası olarak görülebilir. Milliyetçi toplumsal örgütlenme ilkesi devletle kültürün evlenmesini gerektirir, böylelikle devletin devamlılığı güvence altına alınır.

Benedict Anderson'a göre matbaanın icat edilmesinden sonra elit sınıfın tekelinde bulunan bilim, kapitalist sistemin bir getirisi olarak halk bazına inmiştir. Kazanç maksatlı daha fazla kitap basılmış ve bunların daha çok insana ulaşması için halkın diline çevrilmesi sağlanmıştır. Bu da bilinçlenme durumunu yaygınlaştırmış ve insanların ulus bilinci etrafında toplanmasını, örgütlenmesini kolaylaştırmıştır. Hayalidir çünkü gerçekte içerdiği eşitsizlik ve sömürü ne boyutta olursa olsun, millet derin bir yoldaşlık, kardeşlik olarak algılanır ve bu uğurda insanlar hiç tanımadıkları insanlar için en değerli varlıklarını, hayatlarını ortaya koyabilmektedir. Anderson "diğer –izm'lerle kıyaslandığında milliyetçilik, kendine Hobbes'lar, Toqueville'ler, Marx'lar ya da Weber'ler ölçeğinde büyük düşünürler yaratmadı" der (Anderson, 2007: 19). Ancak diğer –izmlerle kıyaslandığında onlardan çok daha güçlü değişimlere neden olmuş ve daha büyük kitleleri peşinden sürüklemeyi başarmıştır. Yani güçlü bir düşünürden güç almamasına rağmen bunun eksikliğini pek hissetmemiştir.

Milliyetçiliğin iki yönü vardır: Bir tarafı geleceğe yönelik projeler kurarken, diğer taraftan geçmişin mitlerinden beslenerek güç kazanır. Bir diğer modernist olan Tom Nairn bu durumu Roma tanrısı ikiyüzlü Janus'a benzetir. Milliyetçilik de modern çağın giriş kapısında duruyor ve bu kapıdan geçmek isteyenler, umutsuzca dönüp arkalarına bakmak zorunda kalıyorlardı (Nairn, aktaran Özkırımlı 2008: 114). Milliyetçiliği bu kadar güçlü kılan özelliklerinden biri de kuşkusuz geçmiştir. Geçmişteki efsanelerden, geleneklerden ve mitlerden beslenir. Bunların ne kadar gerçekçi

olduğu şaibeli olsa da, bu hikâyelere zamana göre yenileri eklenir ve şekillendirilir. Bunlar birçok ulus devletinin resmi tarihinde bulunabilir.

Hobsbawm milliyetçiliği, açıkça öyle olmadığı bilinen bir şeye sıkı sıkıya bağlanmak anlamına geldiğini söyler ve Renan'dan alıntı yapar: “Tarihi yanlış yazmak bir millet olmanın parçasıdır.”(Renan, aktaran Hobsbawm 2006: 27). Hobsbawm'a göre milletler ve milliyetçilik bir toplumsal mühendislik ürünüdür. Gelenekler zamana göre şekillendirilir, değiştirilir ve ihtiyaçlara göre yenileri üretilir ki bu bağlılığın sürdürülebilmesi için olmazsa olmazlardandır. Bir etnik topluluğun millet olabilmesi için gerçekleştirmesi gerektiği üç unsur olduğunu belirtir. Bunlardan birincisi, milletin, mevcut devletle tarihsel bağı ya da oldukça eskiye dayanan ve yakın döneme uzanan geçmişle bağı olması; ikincisi, yazılı bir milli edebi ve idari anadile sahip olan, yerleşik bir kültürel elitin olması; üçüncüsü ise kanıtlanmış bir fetih yeteneğinin olmasıdır (Hobsbawm, 2006: 55). Bunun yanında bir halkı bir arada tutmanın da üç kuralı vardır. Bunlardan ilki, yeni kurumlar oluşturmak (festivaller, spor, sendikalar) ki kendisinin bir İngiltere-Avustralya futbol maçında birden fazla Avustralyalı arkadaşına karşı İngiliz takımıyla özdeşleşerek, sinirle maçı seyrettiğini anlatıyor (Hobsbawm, 2006: 171). Diğerleri, yeni statü sistemleri ve toplumsallaştırma yöntemleri icat etmek (hiyerarşik eğitim sistemi ya da kraliyet törenleri) ve son olarak gerçek/yapay grupların bütünlüğünü belirleyen ve simgeleyen topluluklar (örneğin millet) yaratmak.

Modernistlerin birbirinden ayrıldıkları nokta, bazılarının ekonomik, bazılarının da kültürel-toplumsal yapıyı ön plana çıkarmasıdır. Kuşkusuz her iki unsurdan birbirinden önemli olduğu ortadadır. Bu, milliyetçiliğin ortaya çıktığı ulusun toplumsal- kültürel ve ekonomik yapısına göre birbirinden farklılık göstermesini açıklar. Milliyetçilik Avrupa kaynaklıdır ve oradan tüm dünyaya dallarını sarmıştır. Ancak bunda

etkileyici rol oynayan unsur, bir bilinçlenme dönemidir. Sömürge devletlerinde milliyetçiliği ortaya çıkaran ve öncülük edenler, Avrupa’da eğitimini almış ve o ulusu temsil eden aydın kesimiydi. Daha sonraki dönemde yaşanan teknolojik gelişmeler, iletişim sektörüne hız kazandırmış ve bilinçlenme sürecini geliştirmiştir. Artık internet-televizyon aracılığıyla dünyanın herhangi bir yerinde meydana gelen her olayı sesli ve görsel olarak ulaşma imkânına sahip bulunuyoruz. Bu durum ise olaylar karşısında daha hızlı tepkisel hareketlerin oluşmasını sağlamaktadır. Bu bazen bir uyum yaratırken bazen de ayrışmayı beraberinde getirir. Şimdi küreselleşmeyle birlikte ona karşı bir savunma mekanizması olarak ortaya çıkan etnik özellikleri ön planda tutan etno-sembolcülere bakabiliriz.

I.3. Etno-Sembolcü Yaklaşım

Etno-sembolcüler temel savlarını, modernist yaklaşımı eleştiriden yola çıkarak geliştirmişlerdir. Etno-sembolcü terimi milliyetçilik çözümlemelerinde etnik geçmişe (ve kültüre) ağırlık veren kavramları nitelemek için kullanılır. İlkçiliği reddeden, modernizmin açıklamalarını ise yetersiz bulan John Armstrong, Anthony D. Smith gibi etno-sembolcüler, bu iki yaklaşımdan hareketle bir senteze ulaşmaya, bir tür orta yol bulmaya çalışırlar.

Etno-sembolcülere göre milletlerin gelişim süreci geniş bir zaman dilimi içinde de ele alınmalıdır, çünkü modern milletlerin doğuşunun etnik geçmişlerini dikkate almadan açıklamak mümkün değildir. Bugünün milletleri, modern öncesi dönemin etnik topluluklarının devamıdır. Bu anlayışa göre modern devlet örgütlenmeleri ile modern öncesi büyük uygarlıkların oluşturduğu yapılar, gelişmişlik düzeyi açısından farklıdır, tür olarak değil. Etnik kimlikler düşünüldüğünden daha dayanaklı olduğunu savunan

düşünürler; tarihin kurduğu tuzaklara (göçler, istilalar, etnik gruplar arası evlilikler) karşı özlerini yüzyıllar boyu koruyacaklarını belirtirler. Modern dönemin milletleri, yılanmış etnik kültürlerin gölgesi altında şekillenir. Geçmişten gelen mitler, semboller, töreler bu günün milliyetçiliklerinin içeriğini belirler, söylemlerin ana dolgu maddesini kabul ederek ilkçilerden ayrılırlar. Öte yandan milliyetçiliği kapitalizm, endüstrileşme gibi modern süreçlerle açıklayan kuramlarla da yetinilmemesi gerektiğini öne sürerler, çünkü bu tür yaklaşımlar etnik bağılıkların kalıcılığını göz ardı etmektedir. Doğru bakış açısı daha uzun bir tarihsel dönemi kapsamalı, bugünün milletlerini etnik atalarıyla aynı potada değerlendirmeleri gerekir (Özkırımlı, 2008: 210).

A. Smith “milli kimlik” kavramıyla kastedilen şeyin zayıf da olsa belli anlamda bir siyasi topluluğu gerekli kıldığını, siyasi topluluğun da toplumun bütün fertlerini içine alan belirli bir ortak kurumu zorunlu kıldığını kabul eder. Ancak bu tür sınırlamalarla yaklaşarak sırf kitlesel bir siyasal faaliyet göstermediği için Mısır ve Asurluları millet saymamamızın büyük bir haksızlık olacağını savunur (Smith, 2009: 77). Bu durumu da bu dönemde yaşanan savaşlarda kendi topraklarını savunan insanların milli bir bilinçle hareket ettiğini savunur.

Halk ile toprağın adeta bir bütün olması gerektiğini açıklar. Ancak söz konusu toprak parçasının herhangi bir toprak parçası olması mümkün değildir. O herhangi bir toprak parçası değil, “tarihi” bir toprak, “yurt”, halkın “beşiği” olmalıdır. Türklerde olduğu gibi, o toprak soyun kökenlerini taşımasa bile bu böyledir (Smith, 2009: 25).

Millet olgusunun moderniteye aitliği açık olmakla birlikte, milliyetçiliğin olumsuzluğu onu tanımlamayı ve kavramsallaştırmayı oldukça zorlaştırmaktadır. Öncelikle, milliyetçilik, her zaman farklı terimlerle iç içe olan bir zincirin içindeki halka

gibi yer almaktadır. Yurttaşlık, yurtseverlik, popülizm, etnisizm, etnosentrizm, yabancı düşmanlığı, şovenizm, jingoizm, emperyalizm gibi terimler bu zincirin önemli halkalarıdır (Balibar, 1993: 62). Milliyetçilik tüm bu olgularla önemli bir eklemlenme ilişkisi içerisinde olduğu halde milliyetçiliği bu olgulardan tamamen ayrı ve farklı görme eğilimi oldukça yaygındır. Bununla birlikte, milli kimliğin insanları farklılıklarına rağmen bir arada tutan bir dayanışma kaynağı olduğu da ihmal edilmemelidir. Milliyetçilik insanları duygusal olarak hareketlendirir, büyük ve karmaşık bir toplumsal dünyada insanlara aidiyet duygusu verir. Bu doğrultuda milliyetçiliğin, çok geniş insan gruplarındaki karşılıklı bağlılığın bir kaynağı olarak görülmesi de mümkündür.

II. BÖLÜM: TÜRKİYE'DE MİLLİYETÇİLİĞİN TARİHÇESİ

Bu bölümde Türkiye'deki milliyetçilik hareketlerinin ilk ortaya çıkış koşullarından, günümüze kadarki süreç içerisinde, milliyetçiliğin nasıl bir evrim geçirdiğini dönemsel olarak incelenecektir. Dönemsel ayırmlar da Türkiye tarihinin önemli dönüm noktaları kıstas alınacaktır. Örneğin, çok partili yaşama geçiş Türkiye tarihinde önemli bir demokratikleşme hareketidir.

Çalışma cumhuriyet dönemini kapsıyor olsa da, kuruluş sürecini ve bu dönemde uygulanan politikaları anlayabilmek için Osmanlı'da yaşanan ilk ayrılıkçı hareketlere kısaca değinmek, cumhuriyet dönemi milliyetçiliğini anlamaya katkıda bulunacaktır. Bu dönemde yaşanan batılılaşma hareketi çerçevesinde, Avrupa'da yaşanan değişimin Osmanlı'da yarattığı dönüşüm değerlendirilerek nasıl yeni bir devlet kurma yoluna girildiği anlaşılmalı çalışılacaktır. Cumhuriyeti kuran kişilerin, Osmanlı'daki aydın, asker kökenli milliyetçiliğin ilk izlerini taşıyanlar olduğu düşünüldüğünde aradaki bağlantı daha açık bir şekilde görülecektir.

Bu bölümün ikinci kısmında ise, Cumhuriyet kurulduktan sonraki dönemde bilindiği üzere 1947 yılına kadar çok partili hayata geçilmemiştir. Seçme ve seçilme özgürlüğüne dayalı bir rejimi ifade eden Cumhuriyet sisteminin uygulamada böyle bir yöntemin tercih edilmesi zamanın koşulları göz önüne alınarak değerlendirilmiş, nedenleri açıklanmaya çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde ise çok partili yaşama fiili hayatta geçildiği ve Demokrat Parti (DP) iktidarının yönetimi Cumhuriyet Halk Partisi'nden (CHP) devraldığı dönemdeki milliyetçi unsurlar incelenecektir. Popülist bir söylemle iktidara gelen Adnan

Menderes ve ekibinin, uygulamadaki farklılıkları anlatılacak, bu dönemde milliyetçi hareketteki değişimlere değinilecektir.

Dördüncü kısımda ise çok partili yaşamı sonlandıran 27 Mayıs darbesi, yapılan yeni anayasa ve değişen dengelerin toplumsal yapı üzerinde yarattığı değişimler değerlendirilecektir. Sol-Kemalist ideolojinin ve elitist bir yönetim anlayışına taşındığı bu dönemde, muhafazakar ve milliyetçi görüşler dönemin suçlusu ilan edilmiştir. İşçilere ve üniversitelere tanınan ayrıcalıkların yarattığı bir tür özgürlük ortamı yaratılmaya çalışılmış, ancak bu ortam bir kaos ortamını beraberinde getirmiştir. Darbe ile başlayan dönem, zaman içinde yaşanan üç darbe girişiminin ardından 12 Eylül'de gerçekleştirilen darbe ile son bulmuştur.

1980 Darbesi Türk siyasal yaşamında önemli değişiklerin yaşanmasına neden olmuştur. Seksen öncesinde uygulanan Keynesyen ekonomik politikalarının yerini Liberal politikalar almıştır. Bu durum ekonomik alanda olduğu kadar toplumsal yapıda da önemli değişikleri beraberinde getirmiştir. İşçi ve memurlara tanınan birçok sosyal haktan geri adım atılmıştır. Üniversitelerdeki özgür düşünce ortamını denetleyecek Yüksek Öğretim Kurumu (YÖK) kurulmuş ve böylece devlet denetimine tabi kılınmıştır. Bu dönemin galip tarafı sağ-muhafazakar kesim olmuş ve bunun ardından bu kesimi tatmin edecek yasal düzenlemelere gidilmiştir.

II.1. Bir İdeoloji Olarak Milliyetçiliğin Osmanlı'daki İlk İzleri

Farklı birçok milletten oluşan ve sınırları oldukça geniş topraklara uzanan Osmanlı için milliyetçilik bir ölüm fermanı niteliği taşımıştır. Bu süreç ya çok geç fark edildi ya da yapılması gerekenler, yapılmaya çalışılanlar yeterince ciddiye alınmadan/benimsenmeyerek gerçekleştirildiği için sürece karşı durulamamıştır.

II. Mahmut Batılılaşma kararını kesinlikle vermiş ve bunu gerçekleştirmek için askerlik alanından, eğitim ve devlet işlerine kadar oldukça geniş kapsamlı bir yenileşme hareketine öncülük etmiştir. İlk vali atamaları, bakanlıkların kurulması, devlet memurlarının kılık kıyafetlerinde düzenlemeler, resmi kurumlarda resminin asılmasının zorunlu hale gelmesi, yerli ekonominin korunması için gerekli düzenlemelerin yapılması gibi aslında modernleşme yolunda birçok adım atılmıştır.

Kasım 1839'da okunan Tanzimat Fermanı, Osmanlı tarihinde demokratikleşmenin ilk somut adımlarından biridir. Bu Ferman ile birlikte azınlıkların can ve mal güvenlikleri devlet güvencesine alınmış, vergileme sistemindeki adaletsizlikler bir nebze giderilmeye çalışılmıştır. Tanzimat Fermanı'nın arkasından Rusya ile yaşanan Kırım Savaşı'nda, gerek Fransız'ların gerekse İngilizlerin Osmanlıya verdiği destek gayrimüslimlere yönelik düzenlemelerin devamını getirdi. Islahat Fermanıyla Tanzimat'ın getirdiği yeniliklerin daha geniş alanlara uzanması sağladı. Bu düzenlemelerle azınlıklar kendilerine uygun okul, hastane açabilecek, devlet memuru olabilecek ve karma mahkemelerde yargılanırken kendi inançlarına göre yemin edebileceklerdi.

Ne var ki, Osmanlı milletlerini tek bir çatı altında tutmaya yönelik bu çabalar pek sonuç vermedi. İlk ayrılıkçı hareketi Yunanlılar başlatmış ve neticede, sonuç başarılı olmuştu. Bunu kendilerine örnek alan diğer milletler onun yolundan gitmişlerdir. Bu, Osmanlının çalkantılı ve oldukça kanlı bir dönemde, artık bir zorunluluk haline gelen değişim sürecine girmesini, kaçınılmaz kılmıştı. Uzun süredir Müslüman halk ile gayrimüslimler arasında yaşanan uyuşmazlıklar karşısında devletin yeterli duyarlılığı göstermemiş olması, sorunların daha da büyümesine neden oldu. Tanzimatla yapılmaya çalışılan aslında azınlıkların ayrılıkçı hareketlerini durdurmaya yönelik boş bir çaba

halini almıştı ve İmparatorluk içindeki halklar tek tek bağımsızlıklarının peşine düşmüştü. Bu durum Osmanlı içindeki aydınların bu milletlere bakışlarını daha da olumsuzlaştırdı. Uzattıkları dostluk eli geri çevrilmişti, ihanete uğramışlardı.

Osmanlı İmparatorluğunda milliyetçilik hareketinin ortaya çıkışında etken olan temel unsurları şu şekilde sınıflandırabiliriz. Bu dönemde yaygınlaşmaya başlayan, gazetecilik, telgraf ve demir yollarının gelişmesi insanların iletişimini artırmış, bu durum örgütlülük bilincini yaygınlaştırırken diğer taraftan da ideolojilerin daha çok insana ulaşmasına kaynaklık etmiştir. Haberlerin daha geniş kitlelere ulaşmalarını sağlayan bu teknolojik gelişmelerin yanında son dönemde yapılan savaşlarda yaşanan kayıplar ülkenin ekonomik yapısındaki dengelerin bozulmasına neden olmuştur. Ekonomik hayatta yaşanan gerilemeler ve yokluk İmparatorluk içindeki huzursuzlukları artırmıştır. Avrupa'daki teknolojik gelişimin hızına yetişemeyen Osmanlı'nın ekonomisi, tarım, savaşlardan kazanılan ganimetler ve ticarete dayanıyordu. Coğrafi keşiflerle birlikte bulunan yeni ticari yollar, Avrupa'nın ticaret yolunda olan Osmanlı'nın eski değerini kaybetmesine neden olmuştu. Bunun yanında savaşlardan da artık gerekli ganimet gelmiyordu. Teknolojik olarak Avrupa'nın oldukça gerisinde olduğu hesaba katılırsa Osmanlıya tek gelir kaynağı olarak tarım kalıyordu ki uzun süren savaşlarla birlikte işletilmeyen toprak sistemi de artık çöküşe geçmişti.

Avrupa devletlerinin zayıflayan Osmanlı'ya bakış açısı ise, onun yeni bir sömürge toprakları oluşuydu. Diğer taraftan Rusya'nın sömürgeciliğin bu kadar popüler olduğu bir dünyada geri kalmak istememesi ve büyük denizlere ulaşmasına tek engelin Osmanlı topraklarının olması, Osmanlı'nın onlar içinde cazip hale gelmesine neden olmuştur. Bu çıkmaz durum karşısında, durumun vahameti geçte olsa anlaşılmalı ve çözüm yolları aranmaya başlanmıştır. Reform çalışmaları böyle karışık bir ortamda

hazırlanmıştır. Tanzimat reformları hem devlette hem de yerelde kamusal algının dengelerini değiştirmiş ve merkeziyetçiliğin yaygınlaşan etkisine dayanarak ilk kez yerelle devlet arasındaki kamusal boşluğu “muhayyel” bir toplumla doldurmuş oldu. Çünkü ne devlet ne de yereldeki aktörlerin bu değişimi hazmetme istekleri ve algıları olmamıştır. Ortaya bir “toplum” çıktı ama hiçbir cemaat kendisini ötekilerle birlikte bu toplumun parçası hissetmediği gibi; devlet de bürokrasi içindeki yerleşik enformel kanallar nedeniyle uygulamada eski cemaatsel siyasetin ötesine geçemedi (Mahçupyan, 2009: 278).

Yeni Osmanlılar Cemiyeti, ülkenin bu karışık durumuna çözüm arayan aydınları tarafından kuruldu. Yapılan tüm çabaların tek hedefi devletin devamını sağlamaktı. Osmanlı'nın son dönemlerinde yaşanan ideolojik karmaşanın hepsinin temelinde bu pragmatik anlayış yatar. Osmanlılık ya da İslamcılık gibi düşünce akımları bu amaç doğrultusunda ortaya atılmış ancak her ikisinde de istenilen sonuç elde edilememiştir.

Yeni Osmanlıların Doğu ve Batı dünyasına ait kavramları yerli yerine oturtma konusunda kafaları hayli karışık olsa da, genel görüşleri birbiri ile örtüşmese de, siyasal açıdan pek çok kavram, ilke, anlayış ve özellik, Yeni Osmanlı ekibini oluşturan “edebiyatçı-siyasetçi-düşünür”ler tarafından ülkemize yerleştirilmiştir (Kaçmazoğlu, 2009: 233).

Yeni Osmanlıların siyasal-düşünsel devamcıları olarak daha karmaşık, daha yaygın, daha örgütlü ve daha güçlü bir başka ekip, 1890'lardan itibaren ortaya çıkan İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleridir. İttihat ve Terakki, İstibdat yönetimini meşrutî bir yönetime dönüştürmek amacıyla 21 Mayıs 1305 (2 Haziran 1889) tarihinde İbrahim

Temo (Ohri), Abdullah Cevdet (Arapkir), İshak Sükutî (Diyarbakır), Çerkez Mehmet Reşid (Kafkasya), daha sonra Hikmet Emin (Konya), Cevdet Osman, Kerim Sebatî, Mekkeli Sabri Bey, Selanikli Dr. Nazım Bey, Şerafettin Mağmumi, Giritli Şefik, Bakülü Hüseyinzade Ali tarafından gizli olarak kurulan bir cemiyettir (Birinci 2001: 45). Her türlü siyasal düşünceyi, bir şekilde içerisinde barındıran, kendi karşıtlarını bile içerisinde çıkararak İttihatçılar açısından, Alman Tarihçi Okulu hayranlarıyla, İktisadi Liberalizmin savunucusu Mehmet Cavit Bey'in aynı zamanda ateşli İttihatçılar olabilmesi ya da materyalist, bilimci doktorlarla Şeyhülislam Musa Kazım Efendi'nin aynı örgüt çatısı altında faaliyet göstermeleri olağan bulunabiliyordu (Hanioğlu, 2009: 254).

İttihat ve Terakki kısa sürede popüler bir cemiyet haline geldi ve ardından İmparatorluğun birçok yerinde yeni şubeler açtı. Bazen bir bölgede birden fazla şube (mesela Musul) kurulduğu oldu. Birçok edebiyatçının ve yazarın bu dernek çatısı altında birleşmesi, düşüncelerin yaygınlaşmasına hız kattı. Her ne kadar, Yeni Osmanlıların devamı niteliği taşısalar da, gerçekte olaylara bakış açıları ve tepkileri açısından büyük bir fark vardır. Bu dönemde Ziya Gökalp'in 'gözlerimi kaparım vazifemi yaparım' sözü aslında bu dönem İttihatçıların bakış açısını, 'söz konusu vatan olduğunda' gerisinin teferruat olduğunu oldukça net anlatmaktadır (Oral, 2006: 24).

İttihatçıların milliyetçi zihniyet dahası milliyetçi ruh hali içinde oluşturdukları politikalar, gayrimüslim halklar açısından büyük dramalara neden olduğu gibi, Müslüman topluluklar arasında da milliyetçi eğilimleri güçlendirecektir (Karabaşoğlu, 2009:692). Bu dönemde yaşanan olayların izleri hala günümüzde tartışma konusu olarak varlıklarını sürdürmeye devam etmektedir. Birbirinden oldukça farklı düşüncelere sahip insanların bir araya gelerek gerçekleştirdikleri kurtuluş mücadelesinin

ardından, sadece belirli bir kesimi ön plana çıkaran uygulamaların gerçekleştirilmesi mücadeleye destek verenlerin tepkisini almıştır. iktidarda güç sahibi olanlarla eşit statülerde yola çıkanlar, savaş kazanıldıktan sonra gerektiğinde şiddet uygulanarak bastırılmış ve resmi ideolojinin dışındaki fikirler iktidar odaklarından uzak tutulmuştur.

Kağıt üzerinde hizmet ettiği, söylemiyle kutsandığı halk da ittihatçı zihniyet tarafından gereğinde davanın başarısı önünde bir engel olarak görülebiliyordu. İttihatçılık dönemin tüm entelektüel hareketleri gibi “halka rağmen halkçı olmak” tezini benimsiyordu. Türk milliyetçiliğinin, bu dönemde okuma yazma oranının oldukça düşük olan halk içinde yeterince yeşermemiş olması nedeniyle, bu düşünce daha çok aydınların öncülüğünde şekillendirilmeye çalışılmıştır. Bu durumda günümüze kadar devam eden elitist yaklaşımın tohumları atılmıştır. Oysa premodern siyasal zihniyetten ve düzenden kopuşun asli göstergesi, tebaanın yurttaşla dönüşmesidir. Devleti toplumun üzerinde, ondan bağımsız karar verebilen, kural koyan, müeyyide uygulayan ve itaatle yükümlü olunan bir süreç olarak algılanmaktan çıkarıp, onun toplum iradesinin bir yansıması olmasını esas alan, modern siyasal kararların oluşumuna, uygulamanın denetimine katılım ve etkileme yolunun açılmasıdır. Ancak İttihatçılar bunu yapmak yerine İmparatorluk rejiminin yerine kendi cemiyetlerini oturtarak, kararların bu merkezden alınmasının en doğru sonucu doğuracağına inandılar ve bunu gerçekleştirdiler. Halkın kurtuluşu için yapılan bu uygulamalarda halkın hiçbir söz hakkı yoktu. Halk sadece kendisine vazife olarak verilen görevleri en iyi şekilde gerekiyorsa canı pahasına, yerine getirmekle yükümlüydü. Bu dönemde tohumları atılan “halka rağmen, halk için hizmet” anlayışının yarattığı elitist yaklaşım hala varlığı devam etmektedir.

İttihat ve Terakki yönetimi sırasında özellikle siyasal ve bilimsel oluşumların, görüşlerin biçimlendirilmesinde, ülke politikalarının şekillenmesinde en etkili isim Ziya

Gökalp olmuştur. Düşüncelerinde büyük ölçüde Durkheim'den etkilenen Gökalp Türk sosyolojisinin de kurucu babası olma niteliği taşır. Cumhuriyet kurulduktan sonra ki dönemde de milletin inşa sürecinde oldukça etkili rol oynamıştır. 1913–1914 yıllarında Türk Yurdu ve İslam Mecmuası'nda yayınlanan makalelerinden oluşan “Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak” adlı kitabı en önemli eserlerindedir.

Ziya Gökalp'ın bu denli popüler olmasının nedenlerinden en önemlisi de İttihat ve Terakki'de sahip olduğu mevkiydi. Bu nedenle olsa gerek dönemindeki düşünürlerce çok fazla eleştirilmemiştir. Bunun başlıca nedeni cemiyet adına gerçekleştirilen bütün eylemlerde karar alma konumunda olan bir kişiyi eleştirmek bir yerde cemiyetin uygulamalarını eleştirmek anlamına geliyordu ki bu istenilecek bir şey değildi (Oral, 2006:26).

Ziya Gökalp, Yusuf Akçura gibi düşünürler Osmanlı'nın son dönemlerinde Batı medeniyetleri karşısında geri kalmasının çözümünü Batılılaşma yoluyla çözülebileceği görüşünü benimsemiş bu yolda çaba vermişlerdi. Batıdaki siyasal, toplumsal yapıyı Osmanlı'ya uyarlayarak yapılan değişikliklerin bir şekilde bu çıkmazı sona erdireceği düşünülüyordu. İşte bu koşullarda ortaya atılan Osmanlıcılık farklı etnik kökenleri bir arada tutarak ulus olma yolundaki ilk çabaydı, ancak Fransa'da başlayan milliyetçi dalganın Osmanlı'daki azınlıkları etkilemesi hiç şüphesiz kaçınılmazdı. En azından Müslüman unsurları bir arada tutabilmek hedefiyle gerçekleştirilen İslamcılık akımı da Arapların ayrılıkçı hareketiyle son bulmuştu. Elleri kalan topraklarında I. Dünya Savaşı sonrasında tek tek dağıtılmaya başlanmasıyla, Batı artık sadece gıpta ile bakılan bir uygarlık değil, aynı zamanda nefret uyandıran bir medeniyet halini almıştı.

II.2. Cumhuriyetin Kuruluşu ve Türk Milliyetçiliği

Osmanlı savaştan yenik çıkmasıyla, İmparatorluğun birçok yerinde galip devletlerin işgalleri başladı. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin (TBMM) kurulması öncesinde bu işgallere karşı ilk silahlı eylem, Hatay iline bağlı Dörtyol'un Karaköse Köyü'nde görüldü; Dörtyol civarında, Karaköse Köyü'nde Fransızların sık sık işledikleri cinayetlere dayanamayan köylüler, Fransız askerleriyle çatışmaya girdiler. Bunun arkasından yaşanan farklı bölgelerdeki işgal karşıtı eylemler Kuvayi Milliye hareketine dönüştü (Çoşkun, 1996:59). Bunların, yerel İttihat ve Terakki örgütlenmeleri ile yabancı işgalleri karşısında doğrudan çıkarları çatışan Müslüman esnaf, toprak sahibi ve köylülerin bileşiminden oluştuğu söylenebilir. Bu hareketlerin ilk örneklerinden birisi, düzensiz ordulara sahip Batı Anadolu'nun yirmi bir işgal karşıtı örgütünün bir araya geldiği 26 Ağustos 1919 tarihli Balıkesir toplantısıdır (Göktürk, 2002: 105). Bu dönemde birçok kongre toplantısı gerçekleşmiş ve ortak sorun vatanın kurtarılması olarak belirlenmiştir.

1871 bozgununu Fransa'nın birleşme unsuru olarak gören Ernest Renan "ortak acının, sevinçten daha birleştirici ve Milli hatıralar arasında, yasların zaferlerden daha makbul olduğunu belirtir. Zira yas, görev yükler, ortak çabayı emreder" (Georgeon, 2002:36). Savaş döneminde yaşanan sıkıntıların ardından patlak veren milliyetçilik (aslında kendinden olana sahip çıkma mücadelesi) kendini daha bilenmiş bir şekilde göstermeye başlamıştır.

1923'te kurulan rejim, hemen hiçbir anlamda demokratik değildir; sınıflar ya da siyasetler arası açık ve eşit koşullu rekabeti kabul etmeye yanaşmaz. Cumhuriyetin Kurucusu olan Kemalistlerin önündeki hedef, eski konumunu yitirmiş siyasi kadroları ve

eski rejimin kısmi de olsa bir restorasyonunu arzu eden kesimleri devreden çıkartarak, kendi önderliklerini tartışmasız kılacak bir kadrolaşmayı başarmaktı. Bu şekilde, geniş halk kitlelerine bu yaptıklarının meşruluğunu açıklayabilecekleri bir siyasi söylem geliştirebileceklerdi. Rekabete açık bir siyasi yöntem izlemenin, devrimin kaldırılabileceğinden çok daha fazla risk içerdiği görüşü Kemalist çevrelerde genel kabul gördü.

Türk milliyetçilik tarihinde İttihatçıların etkisinin uzun süre varlığının devam etmesinin nedeni, Cumhuriyetin kuruluş evresinde bu örgüt kadrosundan gelenlerin, önemli noktalarda bulunmalarındandır. Bu dönemde hem hükümet kanadında hem de edebiyat alanında Türk milliyetçiliğinin yerleştirilmesi çabalarına rastlanmaktadır. Mehmet Ali Tevfik bir konuşmasında;”...Türk’ün en mukaddes vazifesi manevi yurt, manevi vatan mefhumunun evvela halk ve icadına, sonra neşr ve tamirine çalışmak olmalıdır.” demiştir (Tevfik, aktaran Belge 2002: 44).

İlk olarak rejimi benimsetmek için eski rejimin bertaraf edilmesi gerekiyordu. Yaşananların sorumlusu bellidir, Osmanlının yıkılışı Padişahların ülkeyi yönetmek yerine zevk ve sefaya düşmelerinden kaynaklanmıştır. Bugün dahi ders kitapları Osmanlının son dönemdeki padişahlarını bu şekilde anlatır. Rus Çarıçesi Katerina ile Baltacı’nın muhabbeti meşhurdur.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Şeriat yanlılarını dizginlemek, yeri geldiğinde kırmak, işine geldiğinde ondan yararlanmak, sadece ve sadece, devletin belirli zihniyet sahipleri zümresince kontrol edilmesi anlamına gelen, benzeri olmayan bir laiklik kavramı üretilmiştir (Kıvanç, 2009: 65). 4 Mart 1924 tarihinde 429 Sayılı Kanunla Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlığına bağlı bir teşkilat olarak Diyanet İşleri Başkanlığı işte

bu anlayışın yerleşmesi için kurulmuştu (Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı [TDB]). Başbakanlığa bağlı bir Diyanet İşlerinin kurulması, bu kurumun devlet mekanizmasının bir parçası olması bakımından şeklen şeyhülislamlığa benzese de, ikisinin arasındaki içerik farkı, Cumhuriyet rejiminin devlet eliyle dini nasıl regüle etmek istediğini anlamamıza yarar (Gülalp, 2009: 678).

Mustafa Kemal Paşa'nın eski silah ve dava arkadaşı olan Kâzım Karabekir'den isteği üzerine 17 Kasım 1924'te kurulmuş olan Terakkiperver Cumhuriyet Fıkrası, kısa sürede rejime muhalif olan şeriat yanlısı insanlar burada toplanmaya başlamasıyla son buldu. Aslında bu beklene bir tepkiydi ve yapılanlar bunun boyutlarına yönelik fikir sahibi olmak içindi. Mecliste Terakki Perver'in yarattığı karmaşa yaşanırken, Şeyh Said Ayaklanması patlak verdi. Mustafa Kemal yeni bir döneme girildiğini düşünüyordu ve on saatlik konuşmasında "Milletin elinden tutmaya lüzum vardır, İnkılabı başlatan tamamlayacaktır" demişti. Yani Kürt isyanının (Şeyh Said) bastırılmasının da ötesinde asıl sorun "inkılabın tamamlanması" olarak tarif edilen yeni ulus devletini pekiştirilmesi, bir siyasal rejimin yerleştirilmesiydi (Öngider, 2009: 313).

4 Mart 1925'te TBMM'de 22 muhalif oya karşı 122 oyla kabul edilerek yürürlüğe giren Takrir-i Sükun Kanunu ile sıkı yönetim ilan edildi, İstiklal Mahkemeleri kuruldu ve hızlı bir şekilde arka arkaya inkılaplar gerçekleştirildi. İsyani kısa sürede durduruldu, ama asıl amaç, Mustafa Kemal'in meclis konuşmasında da belirttiği gibi isyanı bastırmak değil, halkı istenilen kalıba sokmak için, gerekli yerlere birkaç rütü atmak. Yapılanların demokrasiyle bir alakası yoktu ancak bunu eleştirmekte cesaret gerektiriyordu. Kemalizmin şekillendirdiği devlet mekanizmasının belirleyici unsuru, millet dahil başka hiçbir gücün hiçbir şekilde denetleyemeyeceği bir yönetim odağı, her

bakımdan güvenceye alınmıştır. Faaliyetlerinde başına buyruktur, ondan hesap sorulmasını sağlayacak herhangi bir mekanizma da yoktur.

Kurulan devlet her ne kadar bir cumhuriyet olsa da kutsallık boyutunda İslamiyet'le birleştirilmiş uhrevi bir nitelik taşıyan padişahlık rejiminden çok da farklı değildi. Bu yapısıyla yeni Cumhuriyet Kuran-ı Kerim'de sözü edilen Tuba Ağacı'na benzetilebilir. Zira bilindiği gibi, Tuba cennette yetiştiği düşünülen ve kökleri yukarıda, dalları ise – gölgesindekilere çiçek ve meyve verecek şekilde- aşağıya doğru sarkmış ters bir ağaçtır ve bu haliyle Türk devletini resmetme gücü bir hayli yüksektir. Birincisi, 'devlet' kavramının ruhundaki kadim kutsallığa işaret eder. Zira kökleri toprakta değil semadadır. İkincisi ve daha önemlisi, gölgesi altında yaşayanların öncelikle ve bekli de sadece onun çiçek ve meyvelerine ulaşabileceğini, köklerine asla el uzatamayacağını ima eder (Argın, 2009: 84). Dolayısıyla devlet, kendi adına gerçekleştirilen her türlü faaliyete rağmen daima masum kalan kutsal bir mefhumdur. Bu durum milliyetçi literatürün sıkça kullandığı devletin kutsallığı ve yaptıklarının sorgulanmaz olması durumuyla örtüşür.

Bu sürecin arkasından hızla yenileşme hareketi başladı. Devletin başındakiler her şeyi yapma gücünü ellerinde bulunduruyorlardı ve bunları eleştirmek mümkün değildi. İnkılaplar Osmanlının bıraktığı izleri silmeye yönelikti, 25 Kasım 1925'te Şapka inkılabı kabul edildi, ardından 30 Kasım'da da Tekke ve Zaviyeler ile Türbelerin Kapatılmasına karar verildi. Erzurum'da şapka inkılabına tepki gösterilmesi üzerine bir ay süreyle sıkıyönetim ilan edilmiş ve 114 kişi tutuklanmış, üç kişi idam edilmiş iki kişi onar ay hapse mahkum olmuştur. Yapılanlara muhalif olan-olamayan gazete-dergi yayın organları kapatılmış, tek bir çatlak sese dahi tolerans gösterilmemiştir.

İlk olarak 1 Kasım 1928 tarihinde, Harf İnkılabı gerçekleştirildi ve ardından 12 Temmuz 1932'de Mustafa Kemal Atatürk'ün talimatıyla Türk Dili Tetkik Cemiyeti (TDTC) kuruldu. Kurumun kurucuları, hepsi de milletvekili ve dönemin tanınmış edebiyatçıları olan Samih Rifat, Ruşen Eşref, Celâl Sahir ve Yakup Kadri'dir (Türk Dil Kurumu [TDK]). Harf İnkılabı'nın getirdiği bir diğer avantaj da son dönem Osmanlıya ait bilgileri anlayacak, bunları okuyabilecek insan sayısının bir süre sonra oldukça azalmış olmasıdır. Geçmiş tarihi araştırarak bilim adamlarının yetiştirilmemesi ya da bu tarihin arşivlerine ulaşabilmenin koşullara bağlanması, tarihsel bilginin tek merkez elinden kontrol edilmesine neden olmuş ve böylece yapılan araştırmalarda resmi ideolojinin öngördüğünün dışına çıkılamamıştır. Yeni nesil Osmanlı tarihinden kopararak farklı bir dilde aldığı eğitimle istenildiği gibi yetiştirildi. Halka olması gereken bir kimlik çizildi ve buna uyması beklendi.

Ortak bir dil, bir milletin olmazsa olmaz koşullarından biridir, çünkü iletişim dil üzerinden kurulur. Sizin isteklerinizi ya da yapılması gerekenleri karşınızdakine anlatmanız yeterli değildir, aynı zamanda karşınızdakinin de sizi anlayabilmesi gerekir. Bu süreçte Türk Ocakları, resmi "Vatandaş Türkçe Konuş!" kampanyalarını Anadolu'nun en ücra köşelerine taşımaya çalışır. 1926 CHP Kurultay'ında Hamdullah Suphi'nin de belirttiği gibi amaç, söz konusu unsurların "lisani hususiyetlerini izale etmek"tir (Suphi, aktaran Üstel 2002: 266).

Devlet eliyle gerçekleştirilen eğitim, devlet eliyle yaratılan milliyetçiliği kısa sürede oldukça geniş kesimlere ulaşmasına aracılık eden en önemli unsurlardan biri haline geldi. İlköğretim sürecinde her sabah derslere başlamadan okutulan andımızı, hafta başlarında ve sonlarında bayrak önünde hep birlikte söylenen İstiklal Marşı, ders

kitaplarının içeriklerinin merkezden belirlenmesi, her kitabın üstündeki milli ibaresinin bulunması gibi birçok unsur bir zihniyetin aşılmasına aracılık etmektedir.

Ortak bir tarihi paylaşmak ve atalarının tarihinde büyük kahramanlık destanlarının bulunuyor olması, her milleti gururlandırır. Bazen tarihte böyle unsurlar bulunmadığı durumlar olabilir, bu durumlarda ‘tüh ne yapalım artık’ demek yerine, elinize kağıdı kalemi alıp gerektiği gibi bir şanlı tarihe sahip olabilirsiniz. Mehmet Ali Tevfik bu durumu şu şekilde anlatıyor: “tarihimizi iftihar edeceğimiz olaylarla dolduracağız. Bunlar olmamış olsa da.” Bu mantığı kurduktan sonra da “aslında bizim uydurmaya ihtiyacımız yok” diyerek uydurmaya başlar (Belge, 2009: 47). Türklerin tarihlerini araştırmaya yönelik yapılan kurultaylardan çıkan sonuçlar maalesef bilimsellikle örtüşmeyecek durumlardır.

Atatürk'ün direktifleriyle, 16 üye tarafından, 15 Nisan 1931' de "Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti" adı altında kurulmuş ve bu Kurum'un adı 3 Ekim 1935'te Türk Tarih Kurumuna (TTK) çevrilmiştir. Bunun ardından da tarih kurultayları gerçekleştiriliyor. Bu kurultaylardaki tartışma konuları, çıkarılan sonuçlar bekleneni verememiştir (Çağaptay, 2002: 251). Türk'lerin aslında beyaz ırka mensup insanlar olduğu oldukça zorlamada olsa bu kurultaylardan çıkan sonuçlardan biridir. Yunanlıların bütün her şeyi Türklerden öğrenmesi, ya da bütün dillerin kökeninin aslında Türkçeden geldiği ileri sürülmüş ve nesiller bunları tekrarlayarak yetiştirilmiştir. Avrupa hayranlığı o kadar fazlaydı ki aslında onlardan olduğumuza, hatta onların bizim sayemizde bu günlere geldiğine inandırmak için inanılmaz bir çaba sarf edilecek düzeye götürülmüştür.

1930'larda uygulanmaya başlanan devletçilik politikalarının hedefinde bir milli ekonomi yaratma arzusu vardı. Ülke topraklarında bulunan tüm yabancı sermayeye

ait yatırımlar tek tek kamulaştırıldı. Yerli yatırımcılara yönelik ciddi teşvikler verildi, devlet eliyle birçok yatırım gerçekleştirildi. Ancak yine de beklenen başarı elde edilemedi. Süreyya Paşa yerli sanayicilerin sayısını anlamak için “1940 Telefon Rehberi’ni inceler. Sonuçta, mevcut 371 işyerinden ancak 124’ünün Müslüman vatandaşların elinde, olduğu anlaşılır. Paşa, asker-yazar Şevki Yazman’ın Toros Çocuğu romanından alıntı verir: “Bu şehirde egemen olan Türk’tü; ama servet Türk olmayanlara aitti. Söz, egemen olan Türk’ündü; ama ticaret ve iş, Türk olmayanların elinde bulunuyordu.” (Yazman, aktaran Belge 2002: 188).

10 kasım 1938’de Türkiye büyük önderini kaybetti. Ancak onun bıraktığı Kemalist ideoloji zamanında olduğu gibi, bugün de hala tüm devlet örgütlenmesinin en ulaşılmaz yerinde ve asla tartışılmaz, değiştirilemez özelliğini taşımaktadır. Cumhuriyet tarihinin nasıl bir yol izleyeceğine yönelik temel unsurları bu zamanda belirlendi ve onun uygulamaları tartışılmaksızın doğru kabul edildi. Bir nevi dinin yeri Kemalist ideoloji ile dolduruldu.

Bu dönemde dünya konjonktüründe önemli değişiklikler yaşanıyordu. Almanya’da Hitler ve İtalya’da Mussolini, Nasyonal Sosyalizmi ilan etmesiyle Avrupa çalkantılı bir döneme girdi. Almanya’nın 1 Eylül 1939’da Polonya’yı işgal etmesiyle II. Dünya Savaşı başladı. Türkiye bu dönemde büyük bir siyasal başarı gösterip bu savaşın dışında kalmayı başarmıştır, ancak savaş koşullarının yarattığı ortam birçok anti-demokratik uygulamanın yaşanmasına neden olmuştur. Varlık Vergisi tam anlamıyla gayrimüslimlere karşı uygulanan milliyetçi bir uygulamadır. Savaşın yarattığı kıtlığın, kaçakçılığı ve karaborsayı alevlendirmesiyle, 1943 yılında Mustafa Muğlalı olayı patlak vermiştir. Kaçakçılık yapan 33 kişiden 32’si olay yerinde yargısız infaza maruz kalmış bir kişi kaçarak hayatını kurtarmıştı (Akgül ve Esengin, 1974: 32). Basın üzerinde ciddi

baskılar oluşturulmuş nelerin yazılıp, nelerin yazılmayacağına yönelik tembihlerde bulunulmuştur. Sık sık gazete ve dergilerin kapatılmasına karar verilmiş ya da satışları engellenmiştir.

Savaşın ardından, Türkiye’de yeniden çok partili bir siyaset tartışmaları başladı. Son dönemlerde partinin uygulamaları en az halk kadar, parti içindeki bazı milletvekillerini de rahatsız etmeye başlamıştı ve partinin daha demokratik bir yapıya evrilmesi talebinde bulunmuş, ancak bu talepleri kabul edilmemiştir. Bunun üzerine muhalif milletvekilleri Cumhuriyet Halk Partisi’nden (CHP) istifa ederek Demokrat Parti (DP) adında yeni bir parti kurdular. Çok partili yaşama geçildikten sonraki ilk seçimlerde (1946) CHP iktidarını kaybetmemiş olsa da sonraki seçimde o kadar şanslı çıkamamıştır.

II.3. Çok Partili Yaşamda Milliyetçilik

Kurulduğu günden itibaren yoğun bir ilgi ve taleple karşı karşıya kalan DP, halk arasında “Demir Kırat” olarak adlandırılmıştır. Katıldığı 1946 seçimlerine her ne kadar hazırlıksız yakalanmış olsa da, oldukça büyük bir başarı göstermiştir. Bunun üzerine CHP radikal bir değişim içerisine girmiştir. Öğrencilere örgütlenme hakkı tanınması, parti içinden sol görüşlülerin ayıklanması, üniversitelere özerklik verilmesi, işçilere sigorta güvencesi getirilmesi ve köylülere yönelik bazı vergilerin kaldırılması ön plana çıkan gelişmelerdir. Ancak bu yapılanlar CHP’nin seçimlerde başarılı olmasına yetmedi.

1950 seçim kampanyasına damgasını vuran ise şu slogan olmuştur: “Yeter, Söz Milletindir!”. Halkın iktidara ortak olma isteğini en etkili ve yalın bir şekilde ifade eden bu slogan daha sonraki yıllarda Adalet Partisi, Doğru Yol Partisi, Anavatan Partisi, Adalet ve Kalkınma Partisi gibi bazı partiler tarafından da kullanılmıştır (Özkan, 2004:

32). CHP iktidarı boyunca halka sadece seçimlerde sandığa oy atma görevi biçilmiş, hiçbir zaman iktidara isteklerini iletememiş büyük bir kitle, sonunda kendini ifade etme hakkını elde etmiştir. CHP iktidarının halkın gözündeki seçkinci ve yabancı imajına karşı alternatif olarak görülen DP’li yöneticiler halka yakın olmaya ve onlardan olduklarını hissettirmeye özen gösterdi. Kurulduğu günden itibaren hayat pahalılığı, antidemokratik uygulamalar gibi somut meseleleri gündeme getirmiştir. Bu durum parti politikaları çok belirli olmasa da tüm muhalefetin desteğini çekmesine yetmiştir.

DP’nin milliyetçi söyleminde muhafazakar, dini öğelerin ağır bastığı bir gerçektir. Toplumla eski iktidarın yaptığı gibi zıtlaşmak istenmemiştir. Bu devirde ideolojik açıdan halkla nispeten bir birliktelik sağlanmıştır. Yeni iktidarın ilk çıkardığı kanun 16 Haziranda Arapça ezan yasağını kaldırmak oldu. Bunu 7 Temmuzda dinsel yayın yasağının kalkması izledi. 24 Aralık 1952’de Anayasa’nın eski dile döndürülmesi ile tam bir geriye dönüş yaşanmıştır (Ertuğrul, 2009: 85). Ardından çıkarılan genel af yasası, yol ve köprü inşaatlarına önem verilmesi, köylünün yaşayışını büyük ölçüde değiştiren şeker, çimento ve dokuma alanında büyük ilerlemeler kaydedilmesiyle arkasına aldığı halk desteğini daha da artırmıştır. Bütün bu gelişmeler özellikle köylü ve tarım kesiminin DP’ye ve onun söylemlerine gönülden bağlanmasını sağlamıştır. Menderes’in, Meclis Grubu’na yaptığı konuşma sırasında milletvekillerini yatıştırmak için söylediği o ünlü söz ise, “Siz, halifeliği bile geri getirebilirsiniz” diğer taraftaki cumhuriyet rejiminin koruyuculuğunu üstlenen muhalefetin tepkilerini çekmesine neden olmuştur (Ertuğrul, 2009: 90).

İktidara gelmeden önce radyonun CHP’nin kendi kontrolünde kullanımını şiddetle eleştiren DP iktidara geldikten sonra bunu kendisi kullanmaktan çekinmemiştir. Yasalardaki anti-demokratik unsurların temizlenmesi, daha fazla özgürlük ve demokrasi

söylemi ile yola çıkan DP, bu yönde bazı çabalarda bulunmuş olsa da aynı hoşgörüyü basına karşı gösterememiştir (Tunçay, 1997: 178). CHP'nin eleştiri kabul etmez tavrına karşı ortaya çıkan DP söz konusu kendi yaptıkları olunca, CHP'yi aratmayacak kadar baskıcı olabiliyordu.

Atatürk'ün Selanik'teki evine bir bomba atıldığına yönelik haber üzerine, DP yanlısı İstanbul Expres o gün ikinci bir baskı yaparak normalde 20 bin civarında olan tirajına rağmen 290 bin baskı yapıp, satışa sunulmuştur. 6 Eylül akşamı Cumhuriyet tarihinde görülmemiş bir yağma ve yıkım eylemi gerçekleştirildi. 6-7 Eylül olayları Kıbrıs'la ilgili olarak Rumlara yapılmış bir misilleme olarak değerlendirilse de, tahrip edilen işyerlerinin sadece yüzde 59'u Rumlara aitken, kalan yüzde 17'nin Ermenilere, yüzde 12'nin Yahudilere ait olması, hatta dönmelere ve Müslüman olmuş Beyaz Ruslara ait mekânların bile saldırıya uğraması söz konusudur (Radikal, 06.09.2005). Oldukça planlı ve kimlere karşı yapılacağı belli olan bu saldırıların arkasındaki gerçekler hiçbir zaman netlik kazanmamıştır. CHP bu olaylardan DP'yi suçlamıştı. Yassıada duruşmalarında bomba haberinin Menderes'in emriyle radyodan yayımlandığı ortaya çıktı (Ertuğrul, 2009: 90). Gayrimüslimlere karşı gerçekleştirilen bu hareket, İslami öğelerle bezenmiş bir milliyetçiliği gündeme getirmiştir. Aslında bu durumun tohumları ikinci dünya savaşından sonra CHP'nin uyguladığı varlık vergisi, imam hatiplerin açılması gibi uygulamalarla atılmıştı. Ardından DP'nin uyguladığı popülist milliyetçi söylemler ve yaptığı uygulamalar bu başlangıcın arkasını getirdi. Bir birikimin sonucunda yaşanan bir yıkım gerçekleşti. Bu yıkımın günümüzde tarihimizin bilinmeyen bir yüzü olarak kalmaya devam etmektedir.

Bu dönemde muhalefet partileri DP'ye karşı İsmet İnönü'nün önderliğinde işbirliğine girdi. Bu durum DP'nin basın üzerinde uyguladığı kısıtlamaları artırdı. 1958

Ekiminde muhalefetin birlikteliğine karşı Vatan Cephesi'ni kurdu ve katılanların isimleri her gün radyodan yayımlandı. Ardından DP'li 15 milletvekilinden oluşan tahkikat komisyonuna üç ay boyunca muhalefetin ve basının işlediği suçları soruşturma görevi verildi.

30 Nisan 1959'da İsmet İnönü Kurtuluş Savaşında karargah olarak kullandığı evi ziyaret etmek isteyince, Uşak Valisi tarafından engellendi. Ertesi gün tren istasyonuna gitmek isterken DP'liler tarafından yolu kesildi. Yaya olarak yoluna devam etmek isterken, arkasından atılan bir taşla başından yaralanmıştır (Milliyet, 30.04.1959).

Darbe ayak seslerini duyurmaya başlamıştı. 1 Mayıs'ta sokağa çıkma yasağı olmasına rağmen iki kere protesto gösterisi gerçekleşti. Menderes radyodan yaptığı açıklamada; "Memleketimiz ne bir ihtilal karşısındadır, ne de ihtilalin sözde haklı sebepleri bu ülkede mevcuttur" dedi. Bu konuşmayı yaptığında bu söylediklerine kendinin de inanmamış olması büyük ihtimaldir. Kara Kuvvetleri Komutanı Cumhurbaşkanı'nı istifaya çağırdı. 5 Mayıs'ta Ankara Kızılay Meydanı'nda üniversite gençliği büyük bir protesto gösterisi düzenledi. Göstericilere hitap etmek isteyen Menderes itilip kakıldı. 21 Mayıs'ta Harp Okulu öğrencileri sessiz bir yürüyüş gerçekleştirdi. Bunun üzerine, Menderes, Yunanistan gezisini iptal etti (Seyr-i Tarih [ST], 2009).

Demokrat Parti ilk kurulduğu yıllarda Türkiye'de demokrasi arayanların, Cumhuriyet rejiminin gereği olan çok sesliliğin uygulanmasını isteyenlerin, "evet bu ülkede bizde yaşıyoruz" diyenlerin bulunduğu bir parti olmuştu. Ancak on yıl süren iktidarlıklarında Atatürk Devrimi'nin temel ilkeleri, teoride kabul etmelerine rağmen, uygulamada hiç birine uymamaları ve ilkeleri ciddi şekilde amaçlarından saptırmaları

sebebiyle suçlandılar. Oy toplama kaygısı ile dini siyasete alet etmiş ve bu dönemde gerici örgütlenmeleri cesaretlendirmişlerdi. CHP'nin anti-demokratik uygulamalarına itiraz ederek yola çıkanlar, aynı hatalara farklı bakış açılarıyla düştüler. Sonuç Yasası Ada'da gerçekleşen ve Cumhuriyet tarihine yakışmayan anti-demokratik bir uygulamayla son buldu.

II.4. 27 Mayıs Sonrası, Türkiye'de Milliyetçilik

27 Mayıs büyük DP'nin uygulamalarından ve baskıcı politikalarından rahatsız olan büyük bir kesim tarafından coşkuyla karşılandı. Halkın iradesiyle iktidara gelmiş bir parti, CHP'nin arkasına orduyu almasıyla birlikte iktidardan uzaklaştırıldı. Anadolu'nun cefakar, saf, garip, ama vakur, milliyetçi, dindar insanları bir kez daha, kendi koyduğu oyunun kurallarını, kaybedeceğini düşündüğü anda, o kuralları zorla değiştiren, kendi kültüründen uzaklaşmış, yabancılaşmış, kendine ilerici diyen, ama daha çok devrimbaz olarak nitelendirilebilecek "elit" tarafından mağdur edilmişti (Demirel, 2002: 422). Elitist görüşe göre halk cahildi, güvenilmezdi, devrimleri hala yeterince sindirememişti, o bunu gerçekleştirene kadar, iradesine biraz müdahalede bulunmak gerekebilirdi. Her ne kadar darbenin, halkın isteğiyle gerçekleşmiş bir görüntüsü olsa da daha sonra yapılan seçimlerde, oyların DP'nin devamı niteliğindeki partilere kayması, bir kanıt olarak ileri sürülebilir.

Darbeyi yapanlar ilk olarak DP döneminde yaşanan anti-demokratik uygulamaların tekrar yaşanmaması için gerekli siyasal düzenlemelerle işe başladılar. İşte bu şartlarda ve oldukça büyük umutlarla yeni bir anayasa çalışması başlatıldı. Ancak her şeyin daha demokratik bir anayasa yapılarak düzeltilemeyeceği bir süre sonra anlaşıldı.

Askerin siyasal sisteme müdahalesini gerekli durumlarda haklı gören İsmet İnönü Türk siyasal tarihinde yeni bir anlayışın doğmasına da öncülük etmiştir. Günümüzde de birçok çıkmaz durumda asker müdahalesinin gerektiğini savunan binlerce insan işte bu örnek durumu kendilerine kıstas almaktadır. 27 Mayıs darbesi, aslında toplumun demokrasi bilincine yapılmış bir darbedir ki, bu anlayış ardıklarını getirmiştir. Sol hareketin yükselişi, yine geniş anlamda “sağ” diyebileceğimiz bir hareketinde kristalleşmesinin önünü açtı ve bu “yeni” sağ, 27 Mayıs ile birlikte iktidardan uzaklaştırılanların öncülük ettiği bir oluşumdu (Demirel, 2002: 422).

Batılaşma yolunda, siyasal hak ve özgürlükler açısından 1961 Anayasası tarihimizde benzeri olmayan nitelikler getirmiştir. Sol görüş 1961 Anayasasının yarattığı ortamdan yararlandı ve zamanına, biraz değişmiş de olsa damgasını vurdu. Değişmiştir, çünkü bizde Marksizm, Liberalizm gibi uluslararası ideolojiler Türkiye’nin kapısından girerken, kılık kıyafetlerini epey düzeltmek zorunda kalırlar. Çünkü biz ideolojileri öncelikle Kemalizm’e göre değerlendirip onun kurallarına uymayan taraflarını yontup, eğip, büküp Kemalizm’e uygun hale soktuktan sonra kapıdan buyur ediyorduk. Bu dönemdeki solun Kemalizm’le birlikte anılması da aslında bundan kaynaklanmaktadır ki Cumhuriyet tarihinde bunun örneklerine sıkça rastlanır.

Üniversiteler, bürokratlar, askerler sol görüşe sahip çıkmışlardı. Milliyetçilik ise alt tabaka, “cahil”, “yobaz” insanlara kalmıştı. Çoğu kasabasından ya da köyünden dışarı çıkmadığı için dünyada olup bitenden bir haberdire ve bu nedenle geleneksel içine kapalı bir yaşantısı vardır. Böyle insanların değişimi anlaması ve buna ayak uydurması mümkün değildi. Bu yakıştırmalar, iktidardaki baskın görüşün dışındakileri, bir ötekileştirme-aşağılama politikası olarak şekillenmiştir. Bu ötekileştirme karşılıksız kalmadı, aynı tavırla bu sefer karşı taraf sol görüşlülere aşağılamaya başladı. sol görüşü

savunanlar bu toplumu anlamıyorlardı, ahlaksız ve dinsizdiler. Bu kutuplaşmaların bir şekilde patlak vermesi aslında beklene bir şeydi.

10 Ekim 1965'te yapılan genel seçimlerde, DP'nin çizgisinde olan AP kazanır. 1968 yılında ilk öğrenci boykotu Ankara İlahiyat Fakülte'sinde yapıldı. Bir grup öğretim üyesi Türkiye'nin NATO ile ilişkilerinin gözden geçirilmesini isterken, gelişen toplumsal muhalefetin bir sonucu olarak 1968 Haziran'ında Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde başlayan öğrenci boykotu, diğer okullara da yayıldı (Ertuğrul, 2009: 112).

1968'de İstanbul Teknik Üniversite'li (İTÜ) öğrencilerin Türkiye'ye gelen 6. Filo'ya yönelik eylemleri İTÜ öğrencisi Vedat Demircioğlu'nun yurdun penceresinden "düşerek" ölmesi üzerine olayların arkası kesilmez. 16 Şubat'ta 1969 6. Filo'yu protesto etmek için yapılacak olan mitingden iki gün önce, Komünizmle Mücadele Dernekleri'nin Başkanı İlhan Darendelioğlu, "Memlekete ihanet eden bu hainleri toprağa gömme zamanı gelmiştir" diyerek halkı tepki vermeye çağırmıştır. Gösteriler için gerekli önlemler alınmış ancak, polis görevlilerinin taşlı, sopalı Beyazıt Meydanı'na giren sağ görüşlü göstericilere müdahale etmemesi olayların kontrolden çıkmasına neden olmuştu. Bir sonraki güne ait Hürriyet gazetesinin ilk sayfa resmi, yerde dayak yiyen bir eylemci, onu elindeki odunla döven bir sivil ve duruma seyirci kalan bir polisi gösterir. Hürriyet Gazetesinin "Kardeş Kavgası" başlığıyla verdiği haberi, Milliyet Gazetesi "Taksimde Arbede" başlığıyla vermiştir (Milliyet, 17.02.1969). Gösteri için izin alınmış olsa da gerekli önlemler alınmaması nedeniyle tarihimize Kanlı Pazar olarak geçen, iki farklı grubun çatışmasıyla sonuçlanan bir facia yaşanmıştır. Sağ-Milliyetçi kesimin düşünsel olarak kendilerine yakın hissettikleri Amerika'ya karşılık, Sol-Milliyetçi (Ulusalıcı) kanat

Sovyet Bloğunu savunmuş, iki farklı ideolojinin savunucuları arasındaki sürtüşmenin boyutlarının nereye varabileceğini bu olay göstermiştir.

1969 seçimlerinden Adalet Partisi (AP) yeniden tek başına iktidar olarak çıktı. Ancak, Demokrat Partililerin siyasal haklarının iadesi konusunda çıkan görüş ayrılığı partiden büyük bir grubun kopmasına neden oldu ve Demokratik Parti adıyla yeni bir parti kuruldu. Bu dönemde yaşanan işçi-öğrenci eylemlerindeki artış dikkat çekici boyutlara ulaşmıştı. 15 Şubat'ta Amerikalı çavuş J.R. Finley, 4 Mart'ta 4 NATO görevlisi kaçırıldı. 23 Ocak'ta öğrenci yurtlarında arama yapmak isteyen polisle Siyasi Bilimler Fakültesi ve Hukuk Fakültesi öğrencileri arasında; 18 Şubat'ta İstanbul Edebiyat Fakültesi'nde sağcı ve solcu öğrenciler arasında; aynı gün üniversitenin kapatılması ardından yurtları boşaltmaya çalışan polis ile Hacettepe Üniversitesi öğrencileri arasında, 5 Mart'ta kaçırılan Amerikalıları aramak gerekçesiyle Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) binalarına girmesiyle güvenlik güçleri ile öğrenciler arasında çatışmalar çıktı. Dönemin Başbakanı Süleyman Demirel'in 'yollar, yürümele tükenmez' sözü bu dönemlere aittir. Bu karmaşa içinde askerden beklenen uyarı geldi. Hükümete "ya ortamı düzeltecek yasal düzenlemeleri yap, yok yapamıyorsan yapacak biri gelsin, aksi takdirde sizin yerinize biz yaparız" deniyordu.

Hükümetin istifası sonrasında, askerilerin de onayıyla Nihat Erim hükümeti kurulur. Nihat Erim, hükümetinin asıl görev alanı, anayasaya, yasalara karşı eylemleri durdurarak, ülkede asayişin sağlamak ve ekonomi, eğitim gibi alanlardaki sıkıntıları ortadan kaldırmak amacıyla gerekli reformları çıkartmak olarak belirlemiştir. (Radikal, 22.06.2007).

12 Mart ile birlikte, 27 Mayıs döneminde tekrar hayatiyet kazanmış görünen Batılılaşmacı-ilerlemeci çizginin hiç de görüldüğü kadar güçlü olmadığı ortaya çıkmıştı. Dahası, askeri-sivil bürokrasi Cumhuriyet'in kuruluşundan bu yana kullandığı modernleşirmeci yaklaşım, ülkeyi muasır medeniyet seviyesine çıkartma temelli meşruiyet inşası faaliyetini bir yana bırakarak, Cumhuriyet devletini tehdit eden komünist kaynaklı anarşi ile mücadeleyi öne çıkararak savunmacı bir pozisyona kayıyordu. Devletin modernleşirme/ilerletme misyonu değil, bizatihi varlığı/bekası tehlikeye düşmüştü (Demirel, 2009: 441).

Her şeyi yeni bir anayasayla, iktidarı ele geçirerek istedikleri düzenlemeleri yaparak, düzeltebileceğini düşünen Türkiye aydınları yanıldı. Biz Anayasadan çok şey beklemiştik, ama beklentiler hüsrarla sonuçlandı. Bunu, 1971 yılında Cumhuriyet gazetesinde köşe yazarı olan Fikret Otyam'ın yaşanan olayların sorumlusu olarak görülen Anayasa'ya yaptığı serzenişte görebiliriz (Otyam, aktaran Çakar 2009: 259). 1977 Yılına gelindiğinde öğrenci olayları artık iyice artmış, sık sık üniversite kapatmaları yaşanmaya başlamıştı. Bu dönemde yaşanan olayların da boyutu değişmiş artık insanlar taş, sopa yerine silah kullanmaya başlamıştı. Seçim gezisine çıkan CHP otobüsü Tokat'ta kurşunlanmış, Gümüşhane'de durum karşılıklı çatışma halini almıştı. ancak bu döneme damgasını vuran olay Taksim'de 36 kişinin ölümüyle sonuçlanan 1 Mayıs gösterisi oldu. Bu siyasal alanda yaşanan gerginliğe Petrol Krizi ile başlayan ekonomik sorunlarda eklenince ülke daha karmaşık bir durumun içine sürüklendi. Kahramanmaraş'ta 111 kişinin hayatını kaybetmesi ile sonuçlanan olayla birlikte sıkıyönetim ilan edildi (Ertuğrul, 2009: 132).

Seksen darbesini gerçekleştirenlerin de yaşanan çatışmaların sorumluluğunu 1961 Anayasasına atması ve ardından yeni bir anayasa yapmaya koyulmaları, aslında

gerçek nedenleri sorgulamanın yerine, sorunların üstünü bir an önce kapatmaktan başka bir işlev görmemiştir. Belki zaman doğru değerlendirilebilseydi, günümüzde yaşanan birçok sorun yaşanmayabilir. En basitinden, bu gün anayasa değişikliği için yaşanan tartışmalar hiç gerçekleşmeyebilirdi. Türkiye, tarihinin en karmaşık yıllarını geçirdi. Binlerce gencini bu uğurda kaybetti. Her şeyin çok güzel olacağına yönelik bir düşünce uyuyan Türkiye büyük bir kabusla uyandı. Yeni bir darbe, bu sefer daha kanlı bir şekilde gerçekleşti.

II.5. 12 Eylül Darbesi ve Popüler Milliyetçilik

12 Eylül 1980 darbesi Muhafazakar-Milliyetçi öğelerin tekrar resmi dil tarafından gündeme getirildiği, onaylandığı bir dönem başlattı. Bu durumun temel izlerini bu dönemin ardından kamu kurumlarındaki düzenlemelerden görebilirsiniz. Birçok sosyal hakkın törpülediği, hakların yanına görevlerin eklendiği bir anayasa hazırlanmıştı. Tümüyle seksen öncesi dönemde yaşanan olaylara yönelik hazırlanan anayasada din dersleri tekrar zorunlu hale getirildi. Din toplumun birlikteliğini sağlamakta önemli bir unsurdu. Ancak bu derslerde anlatılan din konusu sadece müslüman hanefi mezhebine sahip kişileri kapsıyordu. Bu durum dönemde yaratılmaya çalışılan tek bir inanç tek bir toplum anlayışıyla örtüşür. Dinin bir diğer yararı da itaatkar ve uysal bir toplumun inşasında oldukça önemli rol olmasıydı.

60-80'li yıllar arasında özgür düşünme ortamının sağlandığı, Üniversitelerin denetimini sağlayacak YÖK gibi kontrol mekanizmaları yerleştirildi ki, bu topluma özgürlük bol gelmişti. Eğitim alanında yapılanlar bununla kalmadı. Ders kitapları elden geçirildi, sakıncalı fikirlerden temizlendi, genç zihinlerinin sakıncalı düşüncelerle zehirlenmesi en baştan engellendi. Cumhuriyetin ilk yıllarında dargın olunan Osmanlı ile

barışıldı. Bizler büyük Osmanlı'nın torunlarıydık artık. Böylece milli birliği sağlayacak iki önemli unsur üzerinde de gerekli düzenlemeler yapılmıştı.

İnsan hakkı ihlallerinin oldukça fazla olduğu bu dönemde, ancak halk öyle korkmuştu ki kimsenin sesini çıkaracak cesareti yoktu. Sıkıyönetim herkesi susturmaya yetmişti. Bu dönemde birçok idam gerçekleşti, birçok kişide tutuklu olduğu dönemde hapisanede ölmüştü. Dönemin Cumhurbaşkanı Evren'in olanlara yaklaşımı belliydi; "Allahın verdiği canı başkası almamalı ama, on, yirmi, otuz kişinin hayatına kastedenleri, ömür boyu hapisanelerde mi besleyeceğiz?" (Milliyet, 29.04.1985).

6 Kasım 1983'de yapılan genel seçimde Turgut Özal liderliğinde Anavatan Partisi (ANAP) çoğunluğu elde ederek, seçimleri kazanmıştır. Özal formülasyonun da din daha ön plandaydı. O "hak yok, vazife var" söylemindeki korkutma tarzı yerine "çünkü dinimiz böyle emrediyor" demeyi tercih etmiştir. Halkımız da eli sopalıdansa sopa içermeyene yönelmişti (Belge, 2009: 57).

12 Eylül askeri darbesinin destek ve katkıları ile Türkiye'de de etkin olan neo-liberal ekonomik ve siyasi politikaların ortaya çıkardığı yalnızlaşmış, güçsüzleşmiş, anti-sosyal, anti-politik, boyun eğici, hazzı ve tüketici birey tipinin yaratılmasıydı (Bora, 2009:364). Bu güne bakıldığında hedeflerin başarılı olduğunu söylemek mümkün gözüküyor. Darbenin sol üzerindeki etkisi yıkıcı oldu. Öyle ki kendilerini liberal-sol olarak tanımlayan bir aydın kesimi ortaya çıkıttı. Korku kendini her tarafta gösterdi. Darbe öncesi gençleri günümüzün ebeveynleri oldu ve yaşadıkları korkuyu yaşamalarını diye, (en iyi niyetlisi) siyasetten uzak sadece tüketime kanalize olmuş bir nesil yetiştirmeyi daha güvenli gördü.

Mustafa Kemal ve onun yarattığı Kemalist ideoloji bu dönemde dini motiflerle bezenmiş, batılılaşma anlayışı ise tam anlamıyla evrim geçirerek Batı düşmanlığına varan söylemlere varmıştır. Batı Türkiye'nin iç işlerine karışmak için yapay sorunlar yaratan bir düşman halini almıştı. Asıl ilginç olan bu denli çelişkiye rağmen yapılanların "Atatürkçülük" adı altında yapılıyor olmasıydı.

1980 Sonrası Türk milliyetçiliğini şekillendiren iki temel etmenden söz edilebilir. Bunlardan biri Güneydoğu (Kürt) sorunu, ikincisi ise Avrupa Birliğine girme sürecinde Türk Milliyetçiliği refleksleridir. Bu iki olay, resmi ideolojiyi şekillendirmekte önemli rol oynamıştır. 1985'ten sonra hızlanan Türkiye Avrupa Birliği ilişkileriyle birlikte, Kürt Sorunu, azınlık sorunları ve insan hakları alanlarında sürekli müdahaleler yaşanmıştır. Bunlar, milliyetçiler tarafından emperyalist ülkelerin Türkiye'yi bölme ya da Sevr'i diriltme girişimleri olarak değerlendirilmiş ve bu nedenle AB süreci hem istenen hem de istemeyen bir yılan hikayesine dönmüştür.

1989 yılında Sovyet bloğunun yıkılması sosyalizme karşı, kapitalizmin kazandığı büyük bir zaferi olarak sunulmuştur. Soğuk savaşın sona ermesi, ABD'nin yenilmez üstünlüğünün ilanı, kapitalizmin zafer çığlıkları, dünyada yeni bir döneme girildiğini gösteriyordu. Biz özenle ulus devlet-milliyetçi anlayışı güçlendirdiğimiz bir dönemde dünya tam tersi bir sürece girmeye başlamıştı. Küreselleşme süreciyle birlikte dünyanın büyük bir köye dönüşeceği ve sınırların anlamsızlaşacağı ön görülüyordu. Uluslar arası şirketlerin sınır gözetmeksizin gerçekleştirdiği yatırımlar, tek bir ülkeye bağlı kalmaması bunun öncül durumları olarak gösterilir.

Devletin İslami-milliyetçi politikaları, meyvelerini bir şekilde vermeye başlamıştı. 2 Temmuz 1993 tarihinde Sivas'ta tam bir katliam yaşandı. Belediye

Başkan'ının da arasında olduğu eylemciler yakılan oteli söndürmek için gelen itfaiyecilere izin vermedi ki, bunların arasında vardı. “Yaşasın Hizbullah”, “Laik düzen yıkılacak”, “Cumhuriyet burada kuruldu, burada yıkılacak”, “Kanımız aksa da zafer İslam'ın” sloganlarıyla bir katliamı gerçekleştiren eylemciler, otel yanmaya başladıktan sonra durumu alkışlarla ve ıslıkla kutladılar (Radikal, 02.07.2001). 37 kişinin hayatını kaybettiği olaya devlet erkanının yaklaşımı oldukça ilginçtir. Başbakan Tansu Çiller “Aziz Nesin'in konuşması tahrik ediciydi” (Milliyet, 03.07.1993) derken sayın Cumhurbaşkanı Demirel'de “paniğe gerek yok bu tür olaylarla devlet aşılmaz” (Milliyet, 03.07.1993) şeklinde yorum yaptı.

3 Kasım 1996 tarihinde Susurluk'ta meydana gelen bir trafik kazası ise devlet-mafya-polis ilişkisini ortaya çıkardı. Abdullah Çatlı (Mehmet Özbay), dönemin milletvekili Sedat Bucak ve İstanbul Emniyet Müdürü Hüseyin Kocadağ'ın aynı araçta olması Türkiye gündemine bomba gibi düştü, ancak dönemin İçişleri Bakanı Mehmet Ağar, “olayın hiçbir özelliği yok” dedi (Milliyet, 05.11.1996). En az bu olay kadar gündemi sarsan ise dönemin Başbakan Yardımcısı Tansu Çiller “devlet için kurşun atan da, yiyen de şerefli” sözü olmuştur (Bora, 2009: 364).

Başlangıçta yükselen bir değer olarak görülen ve popüler basına malzeme olan milliyetçiliğin daha “ciddi” bir ilgi odağı haline dönüşmesi ise 18 Nisan 1999 tarihine rastlar. Bu tarihte yapılan genel seçimlerde Milliyetçi Hareket Partisi'nin (MHP) oyların yüzde 18'ini alarak en fazla milletvekili çıkararak ikinci parti olması ülke çapında bir şaşkınlık yarattı (Özkırımlı, 2002:712). Agah Oktay Güner'in 1980 darbesi sonrasında “fikri iktidarda, kendi zindanda bir siyasi heyetiz” sözü artık geçerliliğini yitirmişti.

17 Ağustos 1999'da yaşanan büyük Gölçük depremi, yakınlaştırdı herkesi. Bütün Türkiye'nin canı yanmıştı. Deprem ideoloji, sınıf, yaş, cinsiyet, etnik köken farkı gözetmeden almıştı canları. Tüm Türkiye'nin kalbi tek yerde atıyordu, birkaç fırsatçı dışında. Renan'ın dediği gibi acılar birleştiriyordu insanları.

İki arkadaşlarının 'şehit' olması üzerine düzeni korumakla görevli olan polisler, İstanbul ve Bursa'da eylem yaptı. Şehit arkadaşlarının cenazesinde bandoyu susturup, polislerin tekbir getirmesi ilginçti (Milliyet, 13.12.2000). 2001'de Milli Güvenlik Kurulu (MGK) toplantısında yaşanan tartışma sonucunda Cumhurbaşkanı Sezer'in, Başbakan Ecevit'e Anayasa firlatmasının ardından, siyasal yapıda yaşanan gerginlikler ekonomik yapıda da kendini göstermeye başladı.

3 Kasım 2002'de daha yeni kurulmuş bir parti olan Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), ülke çapında yenilik arayan insanların oylarını çekerek tek başına iktidar oldu ve yıllardır siyasetin içinde olan partiler seçim barajını dahi geçemediler. Siyasal olarak DP'nin çizgisinde olan AKP Hükümeti, bu dönemde Cumhurbaşkanı Sezer'le yaşadıkları uyuşmazlıkla sık sık gündeme gelmiştir. AKP'nin yapmak istediği hemen hemen tüm yasal düzenlemeler, Sezer engelinden geri dönüyordu. AKP İslami milliyetçi kanadı temsil ederken, Sezer ulusalcı kanadı temsil ediyordu ve iki farklı yaklaşım devletin en üst makamlarında sık sık çatışmaların yaşanmasına neden oluyordu.

Asıl tartışmalı dönem bu hükümetin ikinci iktidarında gerçekleşti. Yaşanan Ergenekon Soruşturması ile birçok aydın, yazar, asker içeri alındı. Soruşturma iki yılı geçmesine rağmen, soruşturma hala sürüyor ve her geçen gün daha karmaşık bir hal alıyor. Devlet içinde devlet tartışmaları, darbe planları bu soruşturma kapsamında yeniden gündeme geldi.

Bu dönemde, köylünün toplumsal sınıf içindeki statüsü de değişmiştir. Cumhuriyetin ilk kurulduğu dönemde efendilik rütbesinde olan köylü zamanla irtifa kaybederek “anani da al git” şeklinde muamelelere maruz kalmıştır. Zaten bu dünya Sultan Süleymana kalmamış, gariban köylüye efendilik nasıl kalsın?

Son dönemde Ergenekon Soruşturması için tutuklu yargılanan asker kökenliler için, Orgeneralin yaptığı açıklamalarda ayrı bir incelik taşır. Türk kanını taşıyan hiç kimsenin askerden şüphelenmemesi gerektiğini, hatta bunu düşünüyorsa bir kanına bakmak gerektiğini açıkladı. Bu tür sakıncalı, sorgulayıcı fikirler olsa olsa kanı bozukların işidir. O kadar da 1980 sonrasında bu tür şüphelere neden olacak fikirleri ders kitaplarından temizlenmişti, ancak görevini bilen, memur bir yerde görevini bilememiş olabilir.

Milliyetçilik Türk siyasi yaşamına her dönem için damgasını vurmuştur. Türkiye’de de merkezietçi toplum projeleri bağlamında, Cumhuriyetin ilk yıllarında, popülizm ile milliyetçiliğin birbirine eklenmesi ile geniş bir yayılma ve meşruiyet iddiasına sahip yeni bir siyasi söylemin temellerinin atıldığını görürüz. Cumhuriyetin ilk yıllarında egemen olan görüş milliyetçi-muhafazakar hatta biraz diktatörlük olarak tanımlanılabilir. Çok partili yaşama geçişin ardından seçimleri kazanan DP milliyetçi-muhafazakar bir siyaset izler. “yeter söz milletindir” sloganıyla iktidara gelen DP seçkin bir iktidar yönetimi yerine halkın isteğine göre şekillenen bir yönetim tarzını vaat eder. 1960’lı yıllarda ise dünya genelinde izlenen bir siyasi politika haline gelen ulusal kalkınmacı bir milliyetçilik söz konusudur. Statik resmi milliyetçilik söylemin varlığından bahseden incelediğimiz dönemler itibarıyla özeti: Cumhuriyet sonrasında bakıldığında Kemalizm resmi milliyetçi söylemde her dönem belirleyici rolünü

koruduğunu, bunu d6nemin içsel ve dışsal koşullarına g6re şekil değiştirdiğini s6yleyebiliriz.

III. BÖLÜM: 1980'DEN GÜNÜMÜZE POPÜLER MİLLİYETÇİLİK

1980 darbesi özellikle düşünsel dünyaya büyük bir sansür getirdi. Bu dönemde bir çok düşünce-söylem yasaklı ilan edildi. Böyle bir ortamda rejimin dışında farklı bir şey üretmek istense de, bunu mümkün kılacak koşullar oluşmamıştır. Dolayısıyla bu dönemde üretilen birçok sanat eseri de bu dönemin izlerini taşır, eğer taşımıyorsa zaten yasaklıdır.

1980 rejimiyle birlikte, Türk-İslam sentezi öne çıkmıştır ve bu dönemin hakim milliyetçi söylemi İslami tondadır. Din ile birleşmiş olan milliyetçilik daha uhrevi bir anlam kazanmış, milliyetçi literatür kutsanmış ve bu çerçeveye uygun hikayeler tasarlanmıştır. Vaktin birinde bir çoban hayvanları otlatırken dağda bir siluet görür ve dikkatle baktığında şaşkınlığı artar. Gökyüzündeki bir bulut kütleli Atatürk'ün silüetini andırmaktadır. Olsa olsa bu Allah'ın rahmetidir. Atatürk'e benzetilen bu silüet bayram edasıyla ve tüm üst düzey devlet erkanıyla kutlanırken bir çoban tam da silüetin yansıdığı yere hayvanlarıyla çıkıp gelmez mi? İşte dananın kuyruğunun ve her şeyden bir haber zavallı çobanın kıyametinin koptuğu an gelmiştir. İvedilikle gerekli önlemler alınır suçlu çoban ve koyunlar sadece bir kınamayla kurtulurlar (Kaynar, 2009: 1093).

Bu dönemde İslami motifleri ön plana alınırken, aynı zamanda Atatürk'e de bu motifler arasında bir yer biçilir. Kuran-ı Kerim'de rakamsal bir uyumun olduğuna yönelik söylentilerine benzer şekilde, iki bilim adamı tamamen tesadüfi şartlarda Nutuk'un da bu şifreleme özelliğini taşıdığını, hatta içinden bir gizli metin bulduğunu açıklamışlar (Kaynar, 2009: 1095). Bu ve yukarıda değindiğim örnek, aslına bakarsanız Atatürk'ün Allah tarafından seçilerek bu millete gönderilmiş uhrevi bir kimliğinin olduğu yönündeki görüşü desteklemeye yönelik öne atılan varsayımlardır.

1960-1980 arasında İslamiyet'ten kopmuş bir Kemalist ideoloji ön plandayken bu dönemde tam tersi bir süreç izlenmeye başlanmıştır. Yaşamı boyunca bu tür hurafelere karşı mücadele vermiş bir insanın bu şekilde anılıyor olması bir çelişkidir.

1980 yılında gerçekleştirilen askeri darbe ekonomik yapıdan, siyasi yapıya bir çok alanda bir yenileşme hareketini beraberinde getirmiştir. Tam anlamıyla yeni bir toplum inşasının başlatıldığı süreçte, öncelikli olarak eğitim kurumlarında, genç neslin istenildiği gibi yetiştirilmesi için gerekli önlemler alınmıştır. Siyasal alanda yapılan düzenlemelerin arkasından toplumsal düzeyde yaşananların tekrarlanmaması için, sosyal yapıda da bir dönüşüm gerçekleştirilmiştir.

Çalışmanın bu bölümünde gündelik hayatın birer parçası haline gelmiş edebiyat, televizyon, sinema, internet ve futbolda kendini tekrar üreten halkın içinde yerleşen popüler milliyetçiliğin izlerini araştıracağız. Her bir alanda halk arasında en çok rağbet gören ya da bir başka deyişle tarzları arasında en çok kitleye ulaşabilen eserler incelenmeye çalışılacaktır. Böylece halkın geneline yönelik daha doğru çıkarımlar ortaya atılabilecektir.

III.1. Edebiyat ve Popüler Milliyetçilik

1980 darbesi siyasal ve ekonomik alanda yeni bir başlangıç olduğu kadar, toplumsal yaşamda da önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Hiç şüphesiz toplumsal yaşamda yaşanan bu hızlı dönüşüm kültürel alandan, edebiyat ve sinema gibi birçok sanatsal alanda yansımalarını göstermiştir. Toplumun yaşamından kopuk düşünülemeyen edebiyat ve sinema kuşkusuz bu izleri bu değişimi yaşamak zorunda kalmıştır.

Edebi eserler, hikayeler her ne kadar yazarın hayal gücünün birer ürünü olmuş olsa dahi, temellerini yaşadığı toprağın dokusundan alır. Bütün edebi eserler sonuçta onu okuyacak, anlayacak ve sevecek bir okuyucu kitlesine ulaşmak için kaleme alınır. Dolayısıyla yaşanan toplumun insan tipinden ve tercihlerinden bağımsız düşünülemez. Her ne kadar okuma-yazma bilen insan sayısı her geçen yıl gittikçe artış göstermiş olsa da, kitap okuma oranları oldukça düşük seyretmektedir. Bu duruma karşın, yinede kitapların geniş bir kesimi etkileyebilme gücünü içinde barındırdığını göz ardı edemeyiz.

Seksen sonrası en çok satan yazarlar arasında yer alan Orhan Pamuk en tartışmalı yazarlardan biri olma özelliğini de taşır. Özellikle Nobel ödülü sonrasında gerek yerli basında gerekse yabancı basında adından sıkça söz edilmiştir. İlk Nobel ödülü alan yazarımız olmasının yanında, sıkça yaptığı siyasi açıklamalar onun, zaman zaman bütün eleştiri okları üzerine çekmesine neden olmuştur. Bir çok kişi kitaplarını okumamış olsa dahi, yazar hakkında bilgi sahibidir. Türkiye'nin adını dünya basınında duyurması onun belirli çevrelerde popüler kılmıştır. Dünyada basınında popüler olmasının yanında, yerel basın onu pek sevmez. Özellikle "Evet, biz bir milyon Ermeni'yi katlettik" açıklamasının ardından, milli görüşü savunan belirli bir kesimin, olumsuz eleştirisine maruz kalmıştır. Bununla birlikte böyle bir durumun hiçbir zaman resmi ideoloji tarafından da kabul görmediği göz önünde tutulduğunda, bu ülkenin vatandaşı olarak böyle bir açıklamada bulunmuş olmasının kabul görmeyeceği aşık bir durumdur. Bu konu üzerindeki gerçeği ortaya çıkarmak maksatlı gerçekleştirilen tartışma programlarında dahi, başlık olarak "Sözde Ermeni Soykırımı" gibi bir seçimde bulunmuş olması genel yaklaşımı ortaya koymakla birlikte tartışmanın gidebileceği boyutun çizgisini en baştan belirlemektedir.

Darbe sonrası hayata geçirilen birçok sinema ve edebiyat eserinde toplumsal olaylardan çok bireysel ilişkiler ön planda tutulmuştur. Orhan Pamuk bu dönemde yazdığı “Cevdet Bey ve Oğulları” da (Pamuk, 1999) farklı kişilik özellikleri taşıyan aile bireylerini üç nesil boyunca anlatır. Çok fazla sosyolojik-toplumsal değerlendirme içermeyen roman daha çok birey bazlı ilişkiler üzerinde durmaktadır. Romanımız, Osmanlı'nın son dönemlerinde Cevdet Bey'in hayatından kesitlerle başlar.

Cevdet Bey babasının ölümü üzerine abisi gibi eğitimine devam edememiş, onun yerine, babasından kalan ticarete yönelmiş ve bu konuda da bir müslüman olarak bir çok gayrimüslim arasında önemli bir konuma yükselir. Cevdet Bey'in çok çalışmasının tek nedeni köklerinin dayandığı topraklardan ve insanlardan uzaklaşma isteğidir. Ancak her ne kadar bunun için çok çalışıp çok para kazanmış olsa da, gerek vicdanı ile yaşadığı iç hesaplaşmalar, gerekse hasta yatağındaki abisi sık sık kendine bu durumu hatırlatır. İki kardeş biri ticareti diğeri ise devlet bekasını düşünerek birbirinden ayrı yollar izlemişlerdir. Bu çelişki bir sonraki dönemde Cevdet Bey'in oğullarında da yaşanır. Osman babasından kalan işleri daha iyi hale getirmek için tüm gücüyle çalışırken Refik köylülerin yaşam koşullarını daha iyi hale getirmenin yollarını arama yolunu tutar. İşte bu çabalar onu hem evliliğini hem aile bağlarını gittikçe daha kötü koşullara taşırken aynı zamanda kendisi ile de çelişkiler yaşamasına neden olur. Sistemle barışık olmayı başaran Osman hem iş yaşamında hem de aile hayatında daha başarılı olmuştur. Bunun yanında köylülerin yaşam koşullarını düzeltmek gibi toplumsal olaylara kendini kaptırarak hem kendi hayatını hem de eşi ve çocuklarını ihmal eden Refik kendisini ettiği kadar, çevresindekileri de mutsuz etmiştir. Oldukça iyi koşullarda bir yaşama gözlerini açan Refik idealist görüşleri sonucunda (toplumsal kaygıları) yalnız ve mutsuz bir insan haline döner. Sonuçta Refik, aynı amcası gibi hayatını toplumun gelişimi için bir şeyler

yapma çabası içerisinde harcar, yalnızlaşır, bu yolda eşini, çocuklarını kaybeder. Yalnız ve mutsuz olarak ölür. Hayata farklı pencerelerden bakma anlayışı Refik'in çocuklarında da hayat bulur. Ama maalesef kaybeden taraf değişmemiştir. Toplumsal kaygı ile yola çıkanlar sefalet, anlaşılama, yalnızlaşma kavramlarıyla yüzleşmek zorunda kalmıştır.

Romanda mutlu, hayatında tutarlı ve başarılı olan karakterlerin genel olarak bir değerlendirilmesini yaparsak, ticaretle uğraşan, toplumsal kaygılardan çok bireysel çıkarlarla hareket eden bir insan profili ortaya çıkar. Toplumsal sorunların peşinde koşanlar ise Refik, amcası, oğlu hayatlarında başarısız olmuş, sonuçta ellerinde hiçbir kazanımı olmayan insanları karakterize ederler. Darbe döneminin izlerinin hala devam ettiği bir dönemde yayımlanan kitabın mesajı, halkı daha üst seviyeye taşıma amacıyla yola çıkanlar, sonuçta ellerindekileri de kaybetmiştir.

Bu romanını izleyerek yayımlanan Sessiz Ev'le (Pamuk,1995), Beyaz Kale (Pamuk, 1994) birbirinin devamı iki roman niteliği taşırlar. Sessiz Ev, teknik yönden de değişiklik gösteren bir romandır. Romanda, değişik karakterde üç kardeşin babaannelerinin evinde geçirdikleri bir haftada yaşanan olaylar anlatılırken, kişilerden hareket edilerek Tanzimat dönemine değin geri dönülmüştür. Beyaz Kale, üç kardeşten biri olan tarih araştırmacısı Faruk Danvenoğlu'nun bir arşivde bulduğu XVII. yüzyıla ait bir yazmanın metninden ortaya çıkmıştır. Değişik bir yöntemle yazılan Kara Kitap'ın (Pamuk, 1994) konusu daha değişiktir. Romanda eşini yitiren bir erkeğin, onu bulmak için gösterdiği çabayı izlerken, yazarın kültür birikimini bu kitabı aracılığıyla okuruyla buluşturma imkanı kazanmıştır.

Orhan Pamuk'un en popüler romanlarından biri olma özelliğini taşıyan Benim Adım Kırmızı (Pamuk, 2010) da tarihi roman niteliğini taşımaktadır. Osmanlı

dönemindeki Nakkaşların yaşamlarına ayna tutan roman, yazın tarzı açısından diğer romanlarından ayrılır. Metin, aşk ve cinsellik, somut ve soyut, resim ve yazı, sanat ve yaşam, Doğu ve Batı, kör ile gören, yaşam ve ölüm, katil ve maktul, sanat ve cinayet, Tanrı ve Şeytan, ruh ve madde, hayvan ve insan, Kara ile Şeküre, Hüsrev ile Şirin, dün-bugün, özyaşam kurmaca, pornografik argo ve Kur'an ayetleri, hümanizm ve teokratizm gibi birbirinden bağımsız pek çok konuya yer vermektedir. Yaşam içinde yer alan bu gibi karmaşanın postmodern edebiyatta kurgulanışını, oldukça başarılı bir şekilde dile getirmiştir. Popüler edebiyat ile sanatsal edebiyatın anlatımlarının karşılaştırılması, resim, minyatür, Kur'an gibi farklı düzlemlerdeki metinlerin bir arada yer alması ve bir kompozisyon oluşturması söz konusudur.

Her bölümde farklı bir karakter üzerinde yoğunlaşan yazar, ölü, hayvan, cisim gibi her varlığın dile gelmesine aracılık etmiştir. Konu gereği, İslami motiflerin ve değerlerin ön planda tutulduğu romanda, aynı zamanda cinsellik gibi radikal bir durum oldukça sıradan bir şekilde dile getirilebilmiştir. Postmodernizmin yansımalarının yeni yeni Türkiye'de izlerinin ortaya çıktığı bir dönemde kendi dönemini oldukça iyi yansıtacak bir roman olma niteliğini taşır. Kitap Osmanlı dönemine ait meraklılarına birçok bilgi verir. Romanları kadar son dönemde yaptığı siyasi açıklamalarıyla da gündem de sıkça adını duyuran Pamuk, yazdığı her kitabında aslında bulunduğu dönemin popüler kültürünün izlerini yansıtır.

Orhan Pamuk yukarıda anılan edebi eserlerinde sık sık tarihe, yaptığı vurguyla, ortalama Türk insanının gündelik yaşamında hiç de azımsanmayacak bir yere sahip olan , olayları mistik referanslarla açıklama yöntemine göndermeleriyle ve doğu-batı çatışmasını, kuşaklar arası çatışmayla harmanlayarak anlatımıyla, orta –sınıf Türk okurunun milliyetçi duygularını beslemiştir. Bir yandan resmi ideolojiye (resmi

milliyetçiliğe) muhalif duruşu Pamuk'un ve onun esrelerinin aydınlar arasında popüler kılarken, alttan-alta, popüler milliyetçi ideolojinin orta sınıf cenahında zaten var olan tohumlarının serpilip yeşermesine yol açmıştır.

Kitapları çok sayıda okura ulaşan, Türkiye'nin Dan Brown'u diyebileceğimiz bir diğer yazarımız Ahmet Ümit'dir. Orhan Pamuk gibi araştırmacı yazar statüsünde alabileceğimiz Ümit Anadolu topraklarında yaşamış olan bir çok kültürü bir polisiye hikaye ile birleştirerek, hem okuruna yaşadığı toprağıyla alakalı bir çok bilgi verirken aynı zamanda sürükleyici bir hikayenin içine alır. Elif Şafak'ın Aşk (Şafak, 2009) romanıyla hemen hemen aynı dönemlerde piyasaya çıkan Ümit'in Bab-ı Esrar (Ümit, 2008) romanı, iki yazarın Mevlana'yı yakın zamanlarda bize farklı bakış açılarıyla sunmasını sağlamıştır.

Bab-ı Esrar Türk kökenli bir babası olan Karen'in, bir iş sonucu Türkiye'nin Konya iline yolunun düşmesiyle birlikte hem kendi köklerini hem de babası ile ilgili gerçekleri esrarengiz bir takım olaylarla birlikte arama hikayesini anlatır. Çocukken babasının onları terk edip gitmiş olmasının, geçmişinde yarattığı boşluğu doldurma çabasıyla başlayan hikayede, Karen'in başına bir takım hayal-gerçek olaylar gelir. Bir taraftan bu olayları takip ederken diğer taraftan bu topraklarda yaşamış önemli şahsiyetlerden biri olan Mevlana ve onun yakın dostu Şems-i Tebriz hakkında unutulmaya yüz tutmuş gerçekleri hatırlatır. Karen'in daha uçaktayken gördüğü rüya ile başlar esrarengiz olaylar. Daha sonra sokakta hiç tanımadığı bir adamın eline bıraktığı kahverengi taşlı gümüş yüzükle mistik olan maddeleşir. Şems'e ait olan bu yüzük geçmişe ait olanı günümüze taşıırken aslında geçmişin daha güçlü bir şekilde aramızda bulunmasının maddesel gerçekliğini de yansıtır. Roman, Konya'nın tarihi mekanlarına

bir yolculuğa çıkarırken, bu egzotik hava içinde kenti daha yakından tanıma imkanı bulursunuz.

Bab-1 Esrar bu toraklarda yaşamış, dünyaca ünlü şahsiyetleri yakından tanıma imkanı sunar. Şems'i tanıdıkça onun dürüstlüğünü ve insana, bilime olan aşkını okudukça, böyle bir şahsiyetin yaşadığı topraklarda olmaktan gurur duyarsınız. Tarihi mekanlar, o mekanlarda yaşanan olaylar, toplumun vatan topraklarıyla olan bağı güçlendirmede aracılık eder. Romanda, popülist milliyetçi söylemin sıkça başvurduğu destanlık ve kahramanlık hikayelerinin farklı bir tarzda dile getirildiğini görürsünüz. Karen kim olduğunu bulmak için babası ile ilgili bilgileri topladıkça, kendindeki eksiklikleri tamamlarken, okuyucuda kendi tarihiyle ilgili bilmediği bir kültürü tanıyarak bu toprakların kültürüne daha fazla yaklaşır ve kendi eksikliklerini tamamlar.

Konya tarihini yakından öğrenmemize aracılık eden Bab-1 Esrar'dan sonra yazdığı İstanbul Hatırasında (Ümit, 2010) ise yazar romana bir cinayetle başlar. Ceset İstanbul'da Atatürk heykelinin önüne konulmuş ve avucunun içine İstanbul'un ilk kurucusu olan Kral Byzas'a ait bir altın sikke bırakılmıştır. Bu cinayetlerin ilkidir ve devamı gelir. Her bir ceset bırakıldığı mekan ve ellerine sıkıştırılan sikkeyle birlikte bizi İstanbul'un tarihi bir mekanına ve eski bir tarihe götürür. Her cinayetle birlikte şehri daha yakından tanımaya başlarız. Cinayetleri gerçekleştirenlerin nedeni bellidir: "Cinayetleri yazacak gazetecilere bu şehrin muhteşem tarihini hatırlatmak için. İstanbul'da yaşayan vefasızlar sürüsü, hiç değilse gazetede yazılardan yaşadıkları yerin tarihini öğrensinler diye." (Ümit, 2010: 546) cinayeti işleyenler, sahip oldukları güzelliklerin korunması için insanların onlara yakından bakması gerektiğini düşünür. Eğer bilirse, öğrenirse anlayabilecek ve onu korumak için elinden geleni yapacaktır. Tarihini bilmediğiniz bir şeyin gerçek kıymetini de bilemezsiniz. Milliyetçi literatürde tarihin, kahramanlık

destanlarının her zaman yaşanan toprağa kazandırdığı mistik hava onun değerini artırması kadar, onunla olan bağı kuvvetlendirdiği içinde değerlidir ve asıl işte bu nedenle önemsenir. Herhangi bir medrese ya da çeşme sadece görüp gezdiğiniz bir yer olmaktan çıkar gözünüzde onun yapıldığı döneme ait bilgilerle ona bakışınızda değişir. İçinizdeki değişimi sizde fark edersiniz. O zamana kadar her hangi bir yapıyken artık gördüğünüz onun ötesindedir. Ahmet Ümit polisiye, tarihi nitelik taşıya romanlarında hem bu topraklarda geçmişe ait bilmediğiniz bir çok tarihi mekanla tanıştırır sizi hem de unutulmaya yüz tutmuş kültürel özelliklerinizi hatırlatır.

Baba ve Piç (Şafak,2007) romanı, Elif Şafak'ın Türkiye'de popüler bir yazar olarak adını duyurmasına aracılık eden önemli bir yapıt olmuştur. Büyük bir kesimin beğeniyle okuduğu roman, bazı çevrelerden olumsuz eleştiriler almış olmasına rağmen popülaritesinden bir şey kaybetmemiştir. Roman erkek egemen bir toplumda, ailedeki erkeklerin tanrısal bir durum sonucunda tek tek azalmasının ardından, aynı evde yaşayan dört kız kardeş, bir anne ve bir büyük annenin hikayesini anlatır. Aslında sonrasında bir de kız torun bu bayanlar topluluğuna eşlik eder. Postmodern diyebileceğimiz bir aile tablosudur önümüze sunulan. Roman karakterlerinin her biri farklı bir kimliği temsil eder. Cinsellik, din, geleneksellik, otorite, başına buyrukluk gibi. Roman karakterlerinden biri olan Banu, inzivaya çekilip kendini tümüyle dine verirken, Zeliha ise toplum kurallarını hiçe sayan, kadınsı yönlerini ön plana çıkaran ve kadın olmaktan korkmayan bir kimlik çizer. Bu farklı kadın kimliği aslında Şafak'ın Siyah Süt (Şafak, 2009) romanında daha net bir şekilde resmedilir. Ancak bu romanda bütün kimlikler tek bir vücut içinde barınırken Baba ve Piç'te her farklı karakter ayrı bir vücutta hayat bulmuştur.

Zeliha'nın annesinin uyarılarına rağmen sürekli giydiği mini eteği, süsü, makyajı, topuklu ayakkabıları onun bu toplumun kurallarına isyanını temsil eder. Zeliha'nın toplumsal baskılara rağmen özgür, içinden geldiği gibi bir birey olma isteği, babasının karşısında bir erkek olarak abisinin yapamadığı kadar dik durabilmesi, Mustafa'yı güçsüzleştirirken diğer taraftan Zeliha'ya karşı içten içe beslediği bir düşmanlığın oluşmasına da neden olur. Zeliha'nın dik duruşunun kendi ezikliğini sürekli hatırlatmasının yanında, Zeliha'nın Mustafa'yı aşağılayan sözleri, sürekli el üstünde tutulan, ailenin en değerli varlığı olan Mustafa'daki Zeliha düşmanlığını pekiştirmiştir. Zeliha'nın canını uzun süre acıtacak bir şey yapmak ister, böylece Mustafa'ya yaşattığı acıyı anlayabilecektir. Kimsenin evde olmadığı bir gün, Zeliha'ya tecavüz eder. Şiddet ve içten içe beslenen nefret cinsellikte vücut bulur. Zeliha karakteri Türk toplumunun kurallarına uymayan bir profil çizer. İsyankardır, itaat etmez, vücudunu sergilemekten çekinmez, yani aslında kadınlığından gurur duyar. Ancak Zeliha'nın duygusal dünyasında verdiği tepkiler bu karakterle çelişir. Başına gelenlerin sorumluluğunu kendisi üstlenir. Kürtaj olmak için gittiği klinikte, kürtaj olmadan döner ve bu durumu Allah'ın bir hikmeti olarak gösterir. Kürtaj esnasında verdiği duygusal tepki onun mantığıyla hareket eden bir kadın gibi görünse de, duygusal yönünün önemli durumlarda ön plana çıktığını gösterir. Zeliha toplumsal kurallara karşı gelmesinin cezasını, kardeşinin ona tecavüz etmesiyle, ardından kendine tam olarak ait hissetmediği bir kız evlat edinmesiyle öder. Kendi kızını ona abla demeyi tercih etmiştir. Mustafa ise yıllarca uzak yaşamak zorunda kaldığı ailesine dönmesinin ardından, başka bir kardeşinin aracılık ettiği ölümle öder yaptıklarını. Mustafa'nın uyandığında, yatağının başında aşure kasesini görmesiyle, kendinden istenileni anlar. Hayatı boyunca itiraz etmeyen, itaatkar Mustafa, bu durumda da son aşuresini yer. Mustafa'nın cenazesinde yas tutmayı

reddeden Zeliha; “Matem de bekaret gibidir, öyle her önüne gelene verilmez” yaklaşımına karşın Banu ise “İnsanlar ne derler. Yalnız kaldığında istediğini yaparsın. Ancak şimdi soğan koklayarak da olsa, ağlamalısın.” der ve soğanı Zeliha’nın burnuna dayar. Romanda geleneksel yapı, toplumsal kurallar kazanan taraftadır.

Baba ve Piç yazıldığı dönemde popüler olan, kimlik sorunu, azınlıkların konumunu Orhan Pamuk’takine benzer biçimde bir aile yaşantısı bağlamında ele alır. Ancak, Kimlik sorunu maddi bağlamdan koparılıp, aile içi bireylerin aralarındaki kuşak çatışması ve psikolojik gerginliklerle açıklanır. Bunun ötesinde herhangi bir üst-politik söylem içermemesi itibariyle son derece a-politiktir. Ayrıca Orhan Pamuktakine benzer polisiye gerilim öğeleri içermesiyle de orta sınıfın içinde bulunduğu tek düze yaşamada ihtiyaç duydukları heyecana hitap eder.

Bu çerçevede, gerek Orhan Pamuk’un, Ahmet Ümit’in gerekse Elif Şafak’ın romanları doğrudan milliyetçi mesajlar içermemekle birlikte, içerdiği heyecan (gerilim), tarihsel göndermeler, kimlik sorununu kişisel-psikolojik çatışmalarla açıklama biçimleri, Türk orta sınıfının ihtiyaç duyduğu arınma, kendini rahat hissetme ve a-politiklik ihtiyacına hitap ederek, doğrudan orta sınıfa entelektüellere özgü bir popüler kültürün ve bunun üzerinden popüler milliyetçiliğin üretilmesinde hatırı sayılır bir yere sahip olmuşlardır.

Aşk (Şafak, 2009), kardeşliğin, hoşgörünün, sevginin anlatıldığı bir roman niteliği taşır. Ancak sadece bunlar gerçek dünyayı resmetmek için yeterli değildir. Mesnevilikle alakalı yıllar öncesine gideriz bu romanla birlikte. Şark’lı bir yazarın kitabını, Batı’lı bir kadının çevirmeye başlamasıyla hikayenin ve tarihin içinde yolculuk yaparken buluruz kendimizi. Elle’nin günlük hayatındaki çıkmazları bu Şarklı’nın

tavsiyeleri ile çözüm bulur. Örneğin Elle'nin kırkıncı yaşına girmesinin yarattığı sıkıntıyı anlattığı mektubunda, Aziz'in dinlerde ki, (İslamiyet, Budizm, Nuh tufanı) kırk sayısının önemine vurgu yaparak yaptığı değerlendirme, onun kendini daha iyi hissetmesi için yeterli olabilmiştir. Bir başka örnekte, Elle'nin kızıyla yaşadığı sorun için kendilerinden kilometrelerce uzakta, hiç görmediği, bir adamın ağaca astığı dilek çözümü beraberinde getirebilmekte, bir nevi soyut bir durum somutlaşmaktadır. Şafak'ın romanlarında oldukça fazla bulacağınız mitsizim aşkta kendini yenilemiş ve bir dinginlik kazanmış bir şekilde karşınıza çıkar. Mevlana'nın yeşerttiği doğu kültürü batılı bir insanın hayatında köklü değişimler yapabilmesinin önünü açarken onu yaşamındaki çıkmazlarından kurtarır. Batının modern yaşamının yorduğu insanın kurtarıcısı doğunun maneviyatıdır.

Doğunun manevi, kültürel değerleri, batının modern yaşamına karşı verdiği savaşta kazanan taraf olmuştur. Bununla birlikte romanda anlatılan ikinci bir hikaye vardır ki, bu mistizmin doruk noktalarında dolaşır. Mevlana ile Şems arasındaki aşk. İki insanın ruhani bağlılığını ve bu bağlılığın gücünü anlatır. Yaşanan birçok olumsuzluğa rağmen birbirlerinden vazgeçemeyen iki insanın, kendinden olana karşı hissedilen sahiplenme duygusu ruhani araçlarla açıklanır. Şems'den sonra Mevlana ne çocuklarını ne eşini görür. Bu durum Şems ile Kimya arasındaki ilişkiye de aynı şekilde yansır. Şems uzak yollardan onu bulmak için geldiği dostu için, canını vermeye razı olur. Mistik bir kahramanlık hikayesidir anlatılan. Roman, yeri geldiğinde değerli olan için fedakarlık yapmak gerektiğini, en değerli şeylerden dahi vazgeçilebileceğini anlatır. Popüler milliyetçiliğin değerli olana yüklediği manevi değerler, ruhani özellikler burada Mevlana ile Şems arasında bulunur. Onların birlikteliği her şeyden önemlidir. İnsana özgü olan aile, yeme-içme gibi özellikler artık anlamsızlaşır. Dolaylı olarak, değerli olan için insanın en değerli varlığı olan yaşamının bile artık anlamı kalmamıştır.

Yaşar Kemal, Türk edebiyatına oldukça önemli eserler vermiş yazarlarımızdan biridir. Yazar Bir Ada Hikayesi üçlemesinin birinci cildi olan, Fırat Suyu Kan Akıyor Baksana (Kemal, 1999) eserinde Birinci Dünya Savaşı sonrasında yapılan tehciri anlatır. Karınca Adası sakinleri kendi hallerinde balıkçılıkla uğraşan, yokluklara karşı kendi yağlarında kavrulan mutlu bir yaşam sürerler. Ancak Yunanistan'a gönderilecekleri haberleriyle bu mutluluk bir anda bozulur. Öyle ya onlarda Sarıkamış'ta, Çanakkale'de canlar vermişlerdi, onların da herkes kadar canı yanmıştı, bu toprakları düşmana karşı korumak için. Şimdi o kadar can, o kadar sıkıntı sonrasında, bir kanunla birlikte doğdukları topraklardan gönderiliyorlardı. Vasili, diğerleri gibi gitmeyi seçmedi. Herkes giderken o gizlendi, bırakmadı doğduğu topraklarını. İnsanların doğup büyüdüğü topraklardan, o kadar da kolay vazgeçmemesi gerektiğini gösterir, onun bu tavrı. Bırakıp gitmez, vazgeçmez, uğruna savaştığı toprakların, başkalarına kalmasına izin vermez. Romanda geçen "yaşlı bir insan toprağından ayrılırsa o da çok yaşayamaz ölmüş" sözü yaşanan toprak ile hayat arasındaki, bağı kurar. Toprak yaşamın kaynağı haline gelir ancak bu herhangi bir toprak değildir sizin öz köklerinizin ait olduğu topraktır. Aynı bir çiçek gibi, o toprak olmadan artık yaşayamazsınız. Vasili'nin savaş yıllarında yaptığı kahramanlıklar, bu topraklar için beslediği sevgi, bu ülke için yaptığı fedakarlıklar, kendi kendine konuştuğu dönemlerde kelimeleri Türkçe telaffuz etmesi, (ki bu konuşmalardan sonra yazarının sesi araya girerek bize hatırlatılır Türkçe söyledikleri) onun bizden biri olduğunu düşündürür, içselleştiririz. Lena ana Çanakkale'de dört oğlunu da kaybetmiştir ve bu gerçeği kabul etmek yerine, kendini onların Mustafa Kemal'in yanında olduğu yalanına inandırmıştır. Roman savaş yıllarında yaşanan çirkinlikleri resmederken yaşadığımız toprakların ne kadar önemli olduğunu anlatır aslında bize.

Sanatı icra edenin bu topraklarda bu kültürün içinde doğduğu varsayılırsa, onların bu kültürden bağımsız olamayacağı ileri sürülebilir. Yaşanılan toprak solunan hava insanı her ne kadar batı eğitimi almış olursa olsun, bir yerde içine çeker ve insanları bunu hissettirmeden kendine göre şekillendirir. İnsanların tepkisel davranışlarınızda bunun izlerini görebilirsiniz. Düşüncelerinizi şekillendirirken her ne kadar kendinize özgü, bağımsız olduğunuza inansanız ya da öyle bir çaba içinde olsanız dahi öğrenilmiş bilgiler alışkanlıklar her şeyin özünü oluşturur. Zeliha'nın asi kimliği sizi rahatsız edebilir. Çünkü siz de “kız kısmı çok konuşmaz, oturup kalkmasına dikkat eder, boyun eğer, itaat eder, evcimendir, görevini bilir hizmette kusur etmez” sözlerini sıkça toplumdaki duymuşsunuzdur. Mevlana ve Şems-i okurken ya işte bu topraklardan, ne yüce gönüllü insanlar yaşamış der ve Türk kültürünün özündeki güzellikleri tüm dünyanın duymasını istersiniz. Yeterince tanıtamıyoruz biz ülkemizi. İstanbul'un tarihi mekanlarında gezerken binlerce yıllık tarihi olan bir coğrafyada yaşadığımız için gurur duyarsınız sahip olduklarınızla ne kadar güzel bir memleketim var diye.

Popüler milliyetçilikte insanların ruh dünyasına hitap eden mesajlar gönderilir. Çünkü duygular sorgulanmaz, üzerinde düşünülmez. Alışkanlıklar gibidir, sadece davranışlara yansır, eyleme geçerken düşünülmez, tümüyle tepkiseldir. Vasili'yi, Vasili olduğu için değil aslında onu kendinize yakın hissettiren davranışlarından dolayı seversiniz. Ondaki iyiliği, tanımadığı bir insanı öldüremeyecek kadar vicdanlı oluşunu, kültürel özelliklerinizle içselleştirirsiniz.

III.2. Görsel Medya ve Popüler Milliyetçilik

Edebiyat kuşkusuz hayatımızın içinden oldukça etkili sanat dallarından biri olmasına rağmen bu toplumda geniş kitlelere hitap edebildiğini düşünmek oldukça güç

görünüyor. Okuma oranının dünya standartlarının oldukça altında olan toplumumuz her konuda fikir sahibi olsa da, bu fikirler biraz antikçağ kültürünü yansıtır. Eski Yunan kentlerindeki, kent meydanlarında yapılan tartışmaların yerini bizde de kahvehane tartışmaları almıştır. Ancak darbe sonrası uygulamaya geçen 24 Ocak kararları ülkenin tarihinde bir dönüm noktası niteliği taşır. Bu dönem sonrasında uygulamaya geçirilen liberal politikalar ile birlikte kısa sürede ulaşım, haberleşme ve diğer altyapı yatırımları hız kazanmış ve ihracat ile ilgili bürokratik engeller büyük ölçüde azaltılmıştır.

1980 sonrasında hemen hemen girmediği ev kalmayan televizyon görsel basının en önemli iletim araçlarından biridir. İlk olarak evlerimize girdiğinde büyük hürmet gösterdiğimiz bu araç, özel dantellerle bezenmiş, çalınır korkusu ile tedirginlikler yaşanmış, hayatımızı kökten değiştirmiştir. Televizyon sadece bir eğlence aracı olarak görmek ona karşı büyük bir haksızlık olurdu. Zaten bu kadar basit bir durum olsaydı RTÜK gibi koca bir kurum sürekli yayınlananları denetliyor olmazdı.

1987 yılında ilk özel kanal olan Star Tv'nin yanın hayatına katılmasının ardından hızla artan özel Televizyon kanallarıyla birlikte, televizyonun girmediği ev, etkisi altına almadığı kişi kalmamış gibidir. Televizyon bir döneme damgasını vurmuş hala popülaritesinden bir şey kaybetmemiş görsel ve işitsel bir araç olma özelliğini taşıyor. Biz televizyonun eğlence aracı olmasından çok onun ileticisi olduğu mesajlarla ilgileneceğiz.

Reklam sektörü kuşkusuz Televizyon kanallarının geçim kaynağını oluşturur. Kapitalizmin vazgeçilmezidir. Malın daha çok kişiye tanıtımı bunun aracılığı ile yapılır. 2003 yılında piyasaya sürülen Cola Turka Amerikan menşeli CocaCola'nın pazarını göz dikmişti bu pazardan pay kapabilmek için piyasaya sürdüğü reklamları buram buram

milliyetçilik kokuyordu. İlk reklamında bir Amerikalının New York sokaklarında yürürken bir grup Amerikalının Türk usulü bir arabaya doluşup elinde Türk Bayraklarıyla geçmesiyle başlar. Gariplik bunla bitmez. Bu durumun ardından yakın arkadaşı, eşi ve akşam yemeğine gelen anne ve babası da Türkçe konuştuğuna şahit oluruz. Her şeyin ne kadar garip olduğunu söylediği sırada bir yudum içtiği Cola Turka sayesinde o da ailesi ile birlikte “Dağ başını duman almış” diyerek Gençlik Marşını söylemeye başlar. Reklam filmi büyüklerin elinin öpülmesi ile biterken altta Mirkelam’ın sesinden “İçince Cola’nın Turka’sını Turkalaşır böyle kalmaz Amerikalısı” sözleri eşlik eder. Batıyı hakim alan bir Türk kültürünün özlemini dile getiren reklamlarındaki bu yapı daha sonraki seride de devam eder. Müziğin ritmi ile verdiği görsel şölen olması istenilip de olduramayan bir hayali gerçekleştirmiştir. Amerikan kültürü gerçek hayatta baskın kültür olma özelliğini sürdürüyor olsa da, bu reklam milletin içinde barındırdığı kendine ait kültürün başka ülkelerde (Özellikle Amerika) baskın olabildiği günün hayalini gerçekleştirmiştir.

Milliyetçi unsurlar, içinde riskleri barındırıyor olsa da, reklam sektörünün vazgeçilmezidir. Bir tekstil markası olan Defacto marka ismi olarak yabancı bir isim kullanmayı tercih etse de, “jean Amerika’nın şalvarıdır” diyerek, Amerika’nın dünya pazarına rahat bir giyim tarzı olduğu iddiasıyla soktuğu, bir giyim tarzını küçümser. Sonraki reklamlarında da “cin-jean” çıkaran marka olarak kendini lanse eder. Türk geleneklerine vurgu yaparak başlattığı reklamlarını, inanç sistemi üzerinden sürdürür.

Bunun yanında jean markalarının yerli temsilcisi Mavi “çok oluyoruz” sloganıyla girer piyasaya. Bu sözde bir kışkırtma, aynı zamanda zafer edası vardır. İdol aslında Avrupalı olandır ve yarışılan odur. Altta yatan bu mesajı tamamlayan ise artık biz de onlar kadar hatta bu harikulade markalar kadar iyi konumdayız anlamını taşır. Yukarda değindiğimiz Cola Turka ve Defacto reklamlarındaki mesaj Batı kültürünü yıkıp yerine

kendi kültürünü yerleştirmekken Mavi'nin reklamlarının altında yatan mesaj Batı iyidir ama biz onlardan daha iyiyiz anlamını taşır. Mavi'nin mesajında Batı iyidir ama biz onlara ait giyim tarzında daha iyisi olabiliriz ya da olduk demektir. Bir tarafta Batıya-dünyaya hakim kültür olma isteği, diğer tarafta onlar gibi olma onlara benzeme isteği durur. Bu her iki bakış açısında da milliyetçi unsurlar ön planda durmaktadır, ancak durdukları yerler birbirinden farklıdır.

Müzeyyen teyze'nin Patates Cipsi reklamlarındaki güvenilirliği pekiştirmek için aldığı rol ve sloganı “yiyin gayrı” bize Kemal Sunal'ın halkın içinden çıkan bir kişi olarak reklamlarda oynamaya başlayarak ün kazanmasıyla birlikte değişen hayatını hatırlatır. Müzeyyen teyze de bizden biridir, saf bozulmamış olabildiğine doğal bir insan tiplemesi. Cips batıya ait bir yeme kültürünü temsil ederken, bize yememizi tavsiye eden kişi bize benzemektedir. Bize tavsiyede bulunan kişinin Müzeyyen Teyze olması tesadüf değildir.

Televizyon aracılığıyla hayatımızın bir parçası haline gelen reklamlardaki milliyetçi unsurlar saymakla bitmez. Bir ürün için oldukça büyük riskler taşısa da bazı markalar bu konuda ısrarlı davranır. Derby reklamlarındaki Ali Desidero karakteri herkesin hafızasında yer etmiştir. Bu jilet reklamının sonunda marketin ortasında açılan büyük bir Türk bayrağıyla da son bulur.

Sanatsal açıdan değerlendirildiğinde, oldukça modern çizgilere ve aynı zamanda türleri arasında farklı bir tarza sahip Akbank reklamları bir dönem oldukça beğenilmişti. Reklam tepeden kalp şeklinde bir görüntü almış onlarca insanın hareketleriyle ona can vermesiyle başlar ve bu kalabalık insanların farklı figürleri canlandırmalarıyla devam eden sanatsal bir şölen izlersiniz. Sonunda ay yıldız figürü

oluşturulur ve slogan olarak “Binlerce Akbanklı’nın kalbi Türkiye ile birlikte atıyor” söylenirken alt planda bir kalp sesi ona eşlik ederek reklam sonlandırılır. Yerli unsurların vurgulandığı mesaj şüphesiz müşteri profiline yansımalarını gösterecektir. Ancak bunun yanında reklamın müzik renk ve dokusunun etkisi ile görsel anlamda beğendiğiniz bir reklamın arkasındaki mesajların da zihinlerde yer almasıdır. Bunlar zamanla düşünceleri ve ardından davranışları şekillendirir. Gördüğümüz beğendiğiniz kareler zihninizde olumlu bir imaj bırakır ve bunun etkisini fark etmezsiniz dahi. Aksi takdirde her resmi kurumun önüne bir bayrağın asılmasının bir anlamı olmazdı.

Reklamlardaki milliyetçi öğeler aslında ürünlerin hedef kitlesini de belirler. Bu nedenle bir ürünün girdiği piyasaya göre değişen reklam filmleri vardır. Örneğin Coca-Cola’nın ramazan sofrasında iftar topunun ardından sabırsızlıkla içilmek için beklenen reklamında olduğu gibi. Yaşanılan toplumun tercihlerini değiştirme gücüne sahip olan reklamlar, aynı zamanda içinde bulunduğu toplumun geleneksel özelliklerine göre kendini şekillendirir. Yani karşılıklı bir etkileşim söz konusudur denilebilir.

Televizyonu sadece reklam dünyası olarak görmek onun işlevini tam olarak açıklamaz. Her gün sabahtan akşama kadar düzenlenen kadın programları bu çerçevede incelenebilir. Bir grup özenle seçilmiş topluluk, kendi hayatlarıymışçasına, başkalarının hayatları ile ilgili karar organı olmak için ortaya atılarak, hoş olamayan bir diyalog sergilerler. Bazen erkek egemen toplumun kadınlar üzerindeki baskısını bu kadınların dilinden daha sert bir şekilde dinlersiniz. Deli Dumrul filmindeki, Dumrul karakterinin yolda karısını döven kocaya karşı mahallenin delikanlısı edasıyla karşı koyduğu, bir sahne vardır. Delikanlıyı rahatsız eden kadına karşı uygulanan şiddet değildir. Asıl sorun herkese açık bir alanda böyle bir durumun yaşanmasından kaynaklanır. Ancak sorun burada bitmez. Dayak yiyen kadında “kocam değil mi? Döver de, sever de” şeklindeki

geleneksel sözümlerle tartışmaya noktayı koyar. Kadın üzerindeki toplumsal baskıların tek tek dile getirildiği açık alandır, ilginç olan bunun gene kadınlar tarafından gerçekleştiriliyor olmasıdır.

Bu tür programlar bir taraftan yargımlarken diğer taraftan da şunu der aslında: Eğer bu toplumun kuralları ile yaşarsan mutlu mesut olursun, yok bunun dışına çıkarsan başına geleceklere gör, ona göre ders çıkar. Yani onların anlayışıyla, niyeti bozuk olanların doğru yola sevkini sağlamaktır. Bir anlamda, caydırıcılık görevini üstlenirler. Geleneksel anlamdaki cemaat ilişkilerinin modern toplum ve teknolojiye uyarlanmış hali olmakla birlikte, üslup ve anlayışta bir modernleşme göremeyiz. Genellikle geleneksel kurallarının eğitimi bu programlarda tamamlanır. Bu programların başını Seda Sayan gibi Türk ahlak, ve geleneklerine göre yaşayan birinin çekmesi ise şaşırtıcı olanıdır.

Diziler ise ayrı bir hikayeyi anlatır. Günümüz eğlence anlayışının başını çeken bu dizilerde birçok şeyi bir arada bulabilirsiniz. Postmodernizmin tüm yansımaları gözler önüne serilir. Bir dönemin en çok seyredilen dizilerden biri olan Asmalı Konak, ki bu popüleritesinden dolayı sonrasında bir filmi de yapılmış binlerce kişiyi sinema salonlarına çekmişti, hem modern çizgileri hem de feodal yapıyı kendi içinde barındırır. Konak sakinleri bir taraftan batılı-modern anlamda bir yaşantı sürerken aynı zamanda günümüzde eskimeye yüz tutmuş toprak ağalığı sistemini ve konak yaşantısını gün yüzüne çıkarır. Bizden olan ile olmak istediğimizi bize bir arada sunulur. Bu ve benzeri tarzdaki dizilerde, biz millet olarak kendi geleneksel, toplumsal yapımızla batılı bir toplum olmak istiyoruz, mesajını görürsünüz. İnsanlar böyle bir görüntüye aşına olur ve oldukça garip ve çelişkili bir durum görsel zihninizde netleşir.

Günümüzde oldukça popüler olan mafya tarzı dizilere Ezel, Kurtlar Vadisi, Eşref Saati vb. örnek oluştururlar. Kenan İmirzalıoğlu, çocukluk arkadaşlarının ve sevdiği kadının, daha fazla para için kendine kurduğu pis bir oyun sonucunda hapse düşen Ezel karakteriyle baba yiğit bir delikanlıyı canlandırır. Daha sonra başına gelen bir takım olaylarla ve hapisanede tanıdığı mafya lideri Ramiz Dayı, Ezel'in hem yüzünü hem kimliğini değiştirmesine yardım ederek, onu tuzağa düşürenlerden intikam alması için destek olur. Devletin ve hukuk sisteminin adaleti sağlamada yetersiz olduğunu anlatan dizi bize bir dönemin eşkıyalarını anımsatır. Büyük bir seyirci kitlesine sahip dizinin verdiği mesaj açıktır. Devlet içinde bir devletmişçesine davranan mafya örgütlenmesi garibin, ezilenin yanındadır ve devletin yapamadığını onlar başarmıştır. Elllerinde silahlarıyla hem düzen sağlayıcı, hem adalet dağıtıcıdır.

Diğer mafya dizilerinde de durum farksızdır. Kurtlar Vadisi'nde modern anlamda devlet yabancı güçlerin elindedir, bir avuç vatansever de bu güçlere savaş açmıştır. Bu dizilerle bu tür örgütlenmeler meşrulaştırılır, destek görür. Bu dizilerde karşımızda duran, Feodal yapıdaki toprak ağalığı sistemindeki, ağaya bağlı silahlı güçlerin yeni bir versiyonudur. Mafya ve benzeri örgütlerin meşrulaşmasına aracılık eden bu tür dizilerin bir mesajı daha vardır. Eğer sende elinde silah vatanın için, ezilen gariban için veya benzer durumda eline silah alıp, toplumsal ahlakı korursan kahraman olursun. Burada kavgası verilecek olan “iyi” kavramının içini dolduran ise toplumun, cemaatin çizdiği kurallar doldurur.

Dizilerimizde ki ahlak değerleri de biraz değişim geçirmiştir. Tek bir erkeğe iki kız kardeşin aşkını anlatan dizilerimizde azımsanmayacak kadar çoktur. Erkeğin gücü ve onun sevgisini kazanma sevdası etrafında dönen iki ayrı kadın güçsüzleştirilir, aşağılanır. Bu dizilerde önemli olan erkek kimliğidir ve o erkeğin istediği kadın olabilme

özelliği taşıyabilen kadının hangisi olabileceği üzerinde yoğunlaşılır. Kadın erkeğin-toplumun kendine dayattığı kişiliğe girebilirse istediğini elde ederek ödüllendirilir. Amcasının karısıyla olan aşkını anlatan (Bihter-Behlül) Aşk-ı Memnu dizisinin son bölümü de tüm Türkiye'yi ekrana bağlamış izlenme rekorları kırmıştı. Dizi bitmeden bir ay öncesinde fragmanları televizyonlarda boy boy gösterilmiş, sonunun ne olması gerektiğine yönelik değişik önerilerle ilgili anketler yapılmıştı. Bittikten sonra da bir süre bu tartışmalar devam etti. Özel gösteriminin yapılacağı salondan Ana Haber Bültenine bağlanılarak tek tek oyuncularla yapılan röportaj ayrı bir incelik taşır. Bihter ile Behlül'ün aşkı, bütün Türkiye'nin sorunu haline gelmişti.

Erkek egemen toplumsal yapıyı güçlendirmeye yönelik bu diziler, modern kentli kadını cinsel bir obje haline getirerek zayıflatır. Türk toplumunun geleneksel değerlerinin dışına çıkıldığında bir yozlaşmanın da beraberinde geleceğini gösterir. Bu dizilerde anlatılan aslında batı tarzı büyük kentlerde yaşayan, çalışan kadının, bir erkeğin egemenliğinde olmadan ne denli zayıf olduğudur. Önemsiz gibi görünen bu küçük ayrıntılar, popüler kültürün ve onun içinde kendine yer edinen milliyetçiliğin duruma göre yeniden şekillenerek içselleştirmemize aracılık eder. sürekli gözlemlenen belli bir süre sonrasında, fark edilmemeye başlar ve doğallaşır.

Hafta sonları ve akşamları seyredilen Paparazzi programları ise dedikodu kültürüne düşkün, başkasının hayatını irdelemeyi seven toplumun başka bir alışkanlığını temsil eder. Modern kent yaşantısının getirdiği bireyselleşmenin eksik bıraktığı bir geleneksel alışkanlığın yarattığı boşluk, Televizyon yapımcılarının izleyici kitlesini iyi takip etmesi ile doldurulur. Cemaat ilişkilerini benimsemiş bir toplumda, "BBG (Biri Bizi Gözetliyor) evi", "Gelinim Olur Musun?" gibi Türkiye'yi bir dönem ekranlara bağlayan programlar, "özel hayat da ne oluyor ki", anlayışının birer ürünüdür.

Popüler milliyetçiliği, resmi milliyetçilikten ayıran belirgin özelliklerden bir tanesi, kendi içinde tutarlılık taşımaması, böylece bir kaygısının olmamasıdır. Resmi milliyetçiliğin, doktrinler köşeli, sınırları belli, donuk, katı, söylemine karşı, popüler milliyetçilik kendisini gündelik rutinler içinde sürekli yenileyerek üretir. Bu nedenle, akademik düzeyde birbiriyle çelişen-çatışan öğeleri çok kolay birbiriyle uzlaştırıp sentezleyerek yerine getirir. Bu nedenle resmi milliyetçilik daha çok devletin ideolojik aygıtları olarak tanımlanan okul-cami v.b. kurumları kullanırken, popüler milliyetçilik, popüler sanat ve kitle iletişim araçları üzerinden üretilir. Bu nedenle de, resmi milliyetçilik daha kırılgandır, popüler milliyetçilik ise esnektir. Popüler milliyetçiliğin kitle tabanı resmi milliyetçiliğe göre daha geniştir. Popüler milliyetçilik değişen koşullara daha çabuk uyum sağlarken, resmi milliyetçilik bu duruma adapte olmakta zorlanır.

Postmodern, hem batılı hem yerli, çizgilerin rastlandığı bir diğer kulvar da müzik piyasasıdır. Davut Güloğlu'nun Karadeniz Halk müziğinin ezgilerini taşıyan "Nurcanım" parçasının klipinde, bir barın üzerinde dans eden dansçılarla hayatımıza girdi. Mekan Batı kültürünün temsilciliğini yaparken dans figürleri ve müzik Batı-Doğu karma bir kültürün temsilciliğini üstlenir. Müzik dünyamızda oldukça büyük ilgi toplayan bu yeni müzik tarzı arkasından yenilerini doğurur. Kendilerine "Yurtseven Kardeşler" adını takmış bir grup gurbetçi kardeşimiz çıkar gelirler vatan topraklarına ve vatanları da onlara kucak açar, kısa sürede popülerleşirler. Daha sonra solistleri İsmail YK albümleri ile piyasaya çıkar ve yerli piyasayı yakıp yıkar. Öyle ki Tarkan ve Sertap'tan sonra üçüncü dünya starımız olarak anılmaya başlar. Tarzına, şarkı sözlerine ve yorumuna baktığımızda dinlediğiniz müziği arabesk olarak tanımlayabilirken, sanatçının giyim tarzı, müziğin ritimleri ve tabii kliplerin geçtiği mekanları değerlendirdiğinizde batı tarzı bir müzik dinlediğinizi düşünebilirsiniz. Ağlamaklı bir

sese gümbür gümbür bir müzik eşlik eder etrafta bir sürü insan coşkulu bir şekilde dans ederler. Bir garip durumdur aslında seyredilen ama yeni, modern gençliğimizi peşinden sürükleyecek kadar güçlü etkisi vardır.

Dünyaca ünlü starımız Tarkan'ın bir dönem Savaş Ay'ın sunduğu canlı programda “çişim geldi” demesiyle, oldukça insanca olan bu talebi kendine hakaret kabul eden milletimiz gel gelelim futbol haberlerinin yorumcusu olan Erman Toroğlu'nun yapmış olduğu el kol hareketlerinde üzerine alınacak hiçbir şey görmez. İnsana özgü bir durum ahlaksızlık yaftası ile değerlendirilirken, Toroğlu'nun el, kol hareketleri, argo üslupları gibi şiddet gösterisi gayet doğal bir durummuşçasına tepki almadan kurtulabiliyor. Ancak Türkiye'nin Avrupa da sesini duyuran sanatçısı olarak popülaritesini yeniden kazanan, Tarkan kısa sürede gerekli desteği tekrardan kazanır. Ahmet San “çişim var “ olayından sonra New York'taki konseri canlı olarak Türkiye'de yayınlattıklarını ve ardından Fransa'da Türkçe bir albüm çıkarmalarını, bu olayı kapatmak için özellikle düzenlediklerini anlatır. Yapılanlar başarılı olmuştur. Hem Türk insanı hem de medyası tekrardan sahip çıkar kendi evladına biraz ahlaksız olsa da. Tarkan'ın Avrupa turnesine çıkması gazetelerde Avrupa'yı fethedecek başlığı ile duyuruldu (Milliyet, 4.12.1997). Nurdan Akıner milliyetteki yazısında Tarkan'ın Avrupa'da ki ünlüleri sollayan bir başarı kazandığını anlatır. (Milliyet, 25.08.1998). Tarkan'ın Ölürüm Sana albümünün Avrupa versiyonu tam anlamıyla listeleri sallamıştır. Eğer Avrupa beğeniyorsa vardır bir hikmeti diyerek daha da sarılırız Tarkan'a. Başka bir haberde “Tarkan Fırtınası” başlığını kullanır. Haberin devamında Avrupa'yı fetheden Tarkan şimdide Latin Amerika'yı fethetmiştir (Milliyet, 28.05.2000). Siyasetle, teknolojiyle, ekonomiyle yetişemediğimiz Avrupa'yı bir Türk evladı sonunda fethetme başarısına ulaşmıştır. Tarkan'ın bu popülaritesini sarsan bir diğer olay askerlik

konusundaki isteksizliği oldu. “Vatan Millet Sakarya, askerliğini yapmayana kız yok” gibi sözler söyleyen bir toplumda, ne olursanız olun gözden düşersiniz. Önemli olan Avrupa’da bizi bizim onayladığımız kalıplara uyarak temsil etmektir. Bu çetrefilli durumda 2000 yılında yaptığı paralı askerlikle son buldu.

Bizim için bir yılan hikayesi olan Eurovision Dünya’ya karşı savaş açtığımız ancak bir türlü istediğimiz başarıyı elde edemediğimiz (2003 Sertap Erener istisnası hariç) bir hayal özelliğini taşır. Yıllarca en iyi sanatçılarımızı seçip gönderdik, her seferinde büyük bir heyecanla geç saatlere kadar televizyonun karşısında ya bu sefer kazanırsak umuduyla bekledik, olmadı. Bu yarışmada birinci olmak ulusal bir sorun haline geldi. Hatanın gönderilen şarkıların seçiminden kaynaklandığı sonucundansa, yabancıların dilimizi anlamadığı için hak ettiğimiz puanın alamadığımız sonucuna varıldı. Bunun üzerine yarı Türkçe yarı İngilizce şarkılar yazıldı gönderildi, yine olmadı. Ülkeler puanlarını verirken taraf tutuyorlar, Hıristiyanlar kendilerine yakın ülkeleri kayırıyor biz müslüman olduğumuz için dışlanıyoruz denildi. Sonra 2003 yılında tüm sözleri İngilizce olan Sertap Erener’in “Everyway That I Can” şarkısıyla katıldık ki, kimileri bunu dilimize hatta vatana ihanet olarak değerlendirdi, ama sonuçta istediğimiz başarıyı elde ettik. “Avrupa’ya Türk Müziği Damgası” başlığı ile durumu aktaran Milliyet gazetesi, etnik müzik tarzıyla Erener’in tarih yazdığını belirtir (25.5.2003 Milliyet). Radikal Gazetesi de, Eurovision’un “fatih”i olarak tanımlar Erener’i (27.5.2003. Radikal). Bu başarının ardından sorunun, onların bizim sözlerimizi anlayamamasından kaynaklı olduğuna kanaat getirmiş olmalıyız ki, o günden sonra yarışmaya Türkçe sözlü bir şarkı ile katılmadık.

Televizyon bize dünyayı açan bir pencere olarak evimize girdi. Ama biz ona hak ettiği özeni göstersek de, (danteller, evin en güzel köşesi) asıl değerini bilemedik.

Pencerede görmek istediklerimizi, birileri belirledi, bize güzel süslerle boyadı bizde seyrettik. Dizilerdeki hayali karakterlerin ne yaptığını ya da ne yapması gerektiğini düşünürken, gerçek bir dünyanın dışarıda aktığını ve bütün düzeni kendince şekillendirdiğinin farkında bile olmadık. Üstelik ne düşünürsek düşünelim sonuçta o karakterlerde bizim istediğimizi değil yazarının istediğini gerçekleştirecekti. Televizyon kapitalist dünyanın ürünlerini daha çok kişiye ulaştırabilmek için geniş bir Pazar olma niteliği taşır. Siyasilerin, hayali karakterlerle uyuşmuş bir toplumu kendi işlerinden uzak tutmanın, halkı istedikleri gibi şekillendirmenin bir aracı olmuştur. Bunun gücü küçümsenmeyecek kadar büyüktür. Televizyon aracılığıyla öyle bir toplum yaratıldı ki, bir dizi karakteri öldü diye gerçek bir cenaze namazı düzenlenebildi.

Televizyon seyrederken sürekli gözünüzün önünden geçen kareler, duyduğunuz müzikler zihinsel dünyanızda kaydedilir. Zamanının büyük bir kısmını televizyon karşısında geçiren insanların hayatlarının bir parçası haline gelir. Bu yüzden kültürel temsillerin üretimi üzerine söz sahibi olmak, toplumsal iktidarın muhafazası açısından kritik önem taşıdığı gibi, toplumsal dönüşümler amaçlayan ilerici hareketler içinde vazgeçilmez bir kaynak oluşturur.

III.3. İnternet ve Popüler Milliyetçilik

Günümüzde televizyonun bir dönemler sahip olduğu popülariteyi internete kaptırdığına yönelik yaygın bir inanış bulunmaktadır. Şüphesiz günümüz iletişim araçları arasında oldukça büyük bir paya sahip olan internet genç ve eğitimli bir kesimin sıkça kullandığı bir araç olma özelliğini taşısa da, Türkiye'nin koşullarında okuma yazma bilmeyen büyük bir kesim olduğunu, okuma yazma bilen büyük bir kesimin de bu tür teknolojilere yatkın olmadığını gözden kaçırmamak gerekir. Ancak televizyonu açmak

için özel bir bilgi gerekmez, düğmesine basmak yeterlidir bir anda sizi kendi dünyasına çeker.

İnternet şüphesiz veri alış verişinden tutunda, ihtiyacınız olan birçok şeye evinizin rahatlığında size getirmenin kolaylığını yaşatır. Bunun yanında haberleşmenin en önemli araçlarından biri olmakla beraber kendi içinde ciddi tehlikeler barındırır. Bunların içinde en basitleri, Amerikan ordusunun Türk askerlerinin 4 Temmuz 2003'te başına çuval geçirmelerinin ardından (Milliyet, 06.07.2003), Amerikan mallarını boykot etmek için bu markaların listesinin gönderildiği maillerden görmüşsünüzdür ya da benzer bir durum İsrail ordusunun Mavi Marmara adlı yardım gemisine yaptığı saldırı sonrasında, İsrail mallarının listesinin boykot olarak yayınlanmasıdır.

E-posta kutumuzu açtığımızda kimlerin Türk olmadığını ya da Sabatayist olduğunu, Bor madenlerinin dış güçlerce nasıl Türkiye'ye yar edilmediğini, GAP topraklarını İsraili'lerin satın aldığını ya da ülkeyi kimlerin sattığını anlatan mektuplar yaratabileceği daha büyük tehlikelerin yanında oldukça önemsiz kalıyor. Ama bunların etkisini küçümsemekte doğru olmaz bu bilgilerin ışığında bilenen, kendini kaptıran, örgütlenen bir kesim azımsanmayacak kadar çoktur. Her ne kadar içinde barındırdığı bilgilerin doğruluğu tartışmalı olsa da insanlar inanmak istedikleri bir şey bulduklarında sıkı sıkıya sarılıyorlar ve çoğu zaman bunun doğruluğunu araştırma ihtiyacı dahi duymuyorlar. Çoğu zaman komplo teorileri ile hazırlanmış bu bilgiler insanların en hassas oldukları varlıklarına saldırıyor. Çoğu zaman kendini milliyetçi olarak tanımlamayan insanların dahi bu maillerin etkisinde kaldığını görürsünüz.

Günümüz insanına internetin sunduğu bir başka güzellikte paylaşım siteleridir. Büyük bir insan kitlesini peşinden sürükleyen bu paylaşım siteleri şehir

yaşantısında yalnızlaşan insanların kendi gibi insanlarla buluştuğu bir ortam niteliği taşır. Bu sitelerde arkadaşlar, resimler, müzik arşivleri paylaşılabilir. Günümüzün yeni insan ilişki tipinde oldukça önemli bir yer tutan bu siteler, bilgisayar aracılığıyla çok uzaktaki bir dosta ulaşabilir, kameralar yardımıyla konuşup görüşülebilir. Bu durum her ne kadar iyi bir izlenim bıraksa da insan ilişkilerini yeni bir boyuta taşır. Yüz yüze görüştüğünüzde insanların ses tonlarındaki değişimden, yüz ifadelerine kadar birçok şey iletişimi kolaylaştırırken, internet ortamı bunları yüzeyselleştirir ve samimiyezsiz ve güvensiz bir ortam sunar. Özel bilgilerden, aile fotoğraflarına ve dostlarla yazışmalara kadar tüm her şey bu sitelerde ele geçirilebilir. İnternet üzerinden takip edilen, okunan dergiler, gazeteler, filmler, müzikler insanların kimliğine ait ciddi bilgiler verir. Kötü niyetli bir insan her şeyin bilgisayar ortamında gerçekleştirildiği günümüzde kimlik bilgilerinizden, banka hesap bilgilerinize kadar her şeyinizi kontrol edebilir, değiştirebilir.

İnternet bilgiyi edinmenin ve ulaştırmanın en hızlı araçlarından biri haline gelmiştir. Bu durum yeni fikirlerin ve dünya görüşlerinin bir anda en uzak noktalara dahi kısa sürede ulaştırmasını sağlar. Bilgi alış verişinde yaşanan bu hızlı dönüşüm bir çok yeni fikrin oluşmasına da aracılık eder. Ortak paylaşım siteleri benzer fikir ve görüşte olan insanların çok fazla hazırlık gerektirmeden bir araya gelmesini sağlamaktadır. Bu durumun önünü kesmek ya da bu buluşmaları engellemek mümkün görünmüyor. Bu özgür buluşma ortamları insanların hiç görmedikleri kişilere tüm fikirlerini rahatlıkla ifade edebilme imkanı sunuyor. Bu durum insanların haberleşme ve iletişimini artırırken belli bir fikir-düşünce etrafında kısa sürede milyonların buluşmasını da sağlayabiliyor. Yeni tarz bir örgütlenme anlayışı internet aracılığıyla dünyada benimseniyor ve bu durum ülke sınırlarını dahi dinlemiyor.

Bizim ilgilendiğimiz bireysel bazlı saldırılardan çok, toplumsal mesaj içeren saldırılardır ki bu günümüzde bir şirketin ya da kurumun tüm varlıklarını yerle bir edebilir. Bu tür saldırılar için bazen bir dergi ya da gazete seçilebilir. Örneğin; Agos gazetesinin internet sitesini *hackleyen* kişiler, Hrant Dink'in katili Ogün Samast'ın tartışılan fotoğrafını yükleyip 'Samast'a selam olsun' şeklinde bir mesajı sizin sitenize yerleştirmede beis görmez (12.02.2010. Akşam). Son dönemlerde oldukça tartışma konusu olan CHP eski genel başkanının özel hayatını tüm dünyaya ifşa etmesi gibi bir durum yaşanabilir. Bu tür bilgilerin yayılmasını engellemek günümüzde hemen hemen artık mümkün görünmüyor. Bazı durumlarda saldırılar arkasında önemli değişiklikleri getirmesi, bu saldırının hedefine ulaşması anlamını taşır.

Bürokrasinin eksik kaldığını düşündükleri yerde boşlukları doldurmayı kendilerine görev bilen bu grupların yaptıkları sadece ülke sınırları ile sınırlı değildir. İnternet ağının ulaşabildiği her yere ulaşabilirler. Mavi Marmara olayı sonrasında İsrail iktidar partisinin sitesine bırakılan “Siz öldürmeyi iyi bilirsiniz” ifadesi ile Başbakan Erdoğan’ın DAVOS’taki çıkışına gönderme yaparlar (Hürriyet Teknoloji, 02.06.2010). Kendilerine 1923-Türk Grup olarak adlandıran grup “1 Türk için İsrail’i 11 Türk için tüm dünyayı yakarız” şeklindeki tehditleri cinsel-ergil şiddetin dışa vurum şeklidir (Ebm Haber Ajansı, 31.05.2010). Böyle bir saldırının ardından siz gerekli önlemleri alıp sitenizdeki izleri kaldırmış olsanız dahi bununla ilgili bilgiler çoktan internet arşivinin içine sızmıştır ve onu oradan çıkarmak, kolay değildir.

Ermeni sorunu Cumhuriyet tarihinin en çok tartışılan konularından biridir. Bürokratik anlamda büyük çabaların sarf edildiği bu konunun ABD Kongresine taşınması dahi, Türkiye’de ciddi tepkilere yol açmışken, alınan kararın Ermenilerin lehine çıkması bürokrasinin yetersiz kaldığı başka bir durumu gösterdi. Kararlara tepki gösteren Türk

hacker'lar Ermeni Ulusal Olimpiyat Komitesi'nin internet sayfasına saldırır. "MaÇa" adıyla siteyi çökerten Türk *hacker*'lar sitenin açılış sayfasına bir Türk bayrağı ve Atatürk portresiyle İstiklal Marşı'ndan bir kıta yerleştirerek, "Ermeni Soykırımını Yok! Aklınızı başınıza toplayın, Ermenistan ve Amerika!" notu bırakır (Hürriyet teknoloji, 18.03.2010). Bu tür saldırılar teknolojinin aracılığıyla gerçekleştirilen yeni bir tür terör anlayışının ürünleridir.

İnternet teknolojisinin kullanımı yaygınlaştıkça, bilgi aktarım hızı artmaktadır. Bu konuda gerekli eğitimi almış beceriye sahip kişiler, en çok tercih edilen sitelere kendi fikirlerini yansıtacak görsel ya da sesli mesajlar bırakarak kısa zamanda oldukça fazla insana ulaşabilirler. Bu boyutuyla internet haberleşme alanının lideri konumundadır. Dünyanın bir köşesinde meydana gelen bir olayı aynı anda internette görebilir ve bu durum kısa sürede birçok kişiye ulaşabilir. Bilgi aktarımının bu denli hızlı olduğu bir ortamda tepkilerinde hızlı bir şekilde kendini göstermesi sonucunu doğurması şaşırtıcı değildir.

III.3. Futbol ve Popüler Milliyetçilik

Argo ve tehdit savuran milliyetçi söylemlerin oldukça sık rastlandığı bir diğer alan ise futboldur. Spor karşılaşmalarının bir güç savaşını simgelemesi nedeniyle sadece bu özelliği futbola yakıştırmak aslında büyük bir eksiklik olur. Ancak popülaritesi diğer spor dallarına göre daha yüksek olan futbol, diğer spor dallarına her alanda öncülük yapma özelliğini de korur. Ayrıca diğer spor dallarına göre daha büyük bir halk kesimini de içinde barındırır. Hemen hemen her erkek çocuk küçüklüğünde mahalle arkadaşlarıyla maç oynamıştır. Eğitimcisinden çiftçisine, bürokratından işçisine kadar her meslek grubundan insanı aynı stadyumda takımını desteklerken görebilirsiniz.

Spor karşılaşmalarında yaşanan arbedeyi sonlandırmak için yapılan birçok önlemlerde sonuçsuz kalmıştır. Kadınların bu karşılaşmalara katılımını artırarak bunun önüne geçebileceğini düşünen yetkililerin uygulamaları olumsuz sonuçlanmış, bu karşılaşmalara katılan kadınlarda erkek kimliğinin özelliklerini göstermeye başlamışlardır. Fenerbahçe ile Beşiktaş'ın yaptığı basketbol karşılaşmasının ardından çıkan tartışmada, Fenerbahçeli bir bayan taraftar Beşiktaşlı erkek taraftarı yaka paça dövmüştür. Artık kadınlar da bu karşılaşmalarda küfür ederek, başkalarına saldırarak ya da bir takım el kol hareketleri yaparak ortama uyum sağlamış durumdadır. Günümüz insanının içindeki şiddetin bir tür dışa yansımalarının aracı olan bu karşılaşmalar asıl amaçlarının oldukça dışında bir çizgi taşımaktadırlar.

Karşılaşmalar sonrasında yapılanlar milliyetçi ya da şovenizm gösterilerine dönüşmekte veya dönüştürülmektedir. Genç yaşlı bir çok insanın maçlardan sonra ellerinde Türk bayraklarıyla sokaklara dökülüp yaptıkları coşkulu kutlamalara aşinasınızdır. Artık bu durum kazanılan maçlardan sonra yapılması olağan bir ritüel haline almıştır yani kazanılan maçın olmazsa olmazlarıdır. Düğün konvoylarını andıran bu kutlama alışkanlığı taraftarın katılımıyla bağlılığının kanıtlanması anlamını taşır. Bir ellerinde takımlarının bayrakları diğer ellerinde Türk bayraklarıyla sokağa dökülen bu insanlar arabaların camlarından fırlatarak herkese göstermek isterler ne kadar fanatik olduklarını. Bu arada şehrin kendi halindeki sakinlerinin bundan etkilenip şikayet etmeleri çok büyük bir yanlış beraberinde getirir, zira onca insanın birden saldırısına maruz kalabilirler.

Trafiği felç etmenin dışında bu kutlamalara eşlik eden başka bir araç da silahtır. Bütün karşı çıkmalara, eleştirilere rağmen karşılaşma sonrası gösterilerin önemli malzemelerinden biri silah kullanımı olmaya devam ediyor. Silahla kutlama yapmak

bizim toplumumuza özgü bir alışkanlık olma özelliğini koruyor. İnsanlar şarkılı sözlü-sazlı kutlama yaparken biz elimizde silah kutlama yapıyoruz. Bu konuda yapılan yasal düzenlemeler ne yazık ki yetersiz kalmakta, bir Türk geleneği halini almış bu kutlamalarda yaşanan kayıplar kim vurduya gitmektedir. Yılmaz Erdoğan Cebimde Kelimeler adlı standup gösterisinde bu durumu esprili bir şekilde şöyle dile getirir: “Hele futbol karşılaşmalarından sonra Allah göstermesin, maçı kazanırız diye korkar hale geldik. Bir gün bu kutlamalarda birbirimizi öldüre öldüre kutlama yapacak insan kalmayacak. Ya da durumu fırsat bilen bir grup, silahlarını kuşanıp hasımlarının evinin altında bir kutlama yapabilirler” der. Meydanda bu gösteriler “zafer sarhoşu olduk” neşesiyle açıkça teşvik edilirken, kutlamalarda ölen ve yaralananlar “yan tesirler” mişçesine de ikincilleştirilmektedir. Sabah Gazetesi maçın ertesi günü “halkımız zaferi havaya ateş açarak kutladı” yazısıyla sunduğu fotoğrafın aynısını, bir insanın bu yüzden ölmesi üzerine ertesi gün “bu barbarlar imajımızı bozuyor” yazısıyla yayımlayabilmektedir. (Bora,2002: 563)

Futbol karşılaşmalarında bir ritüel halini alan kavgacı, küfürbaz üslup, bunların daha çok kitleye ulaşmasını sağlayan televizyon programlarında da bulunur. Hakem ve oyunculara küfreden tribün taraftarını, milyonların karşısında bulunan spiker de benzer ifadeler kullanarak durumu meşrulaştırır. Futbol gündelik hayatın dışına çıkışı yani bir nevi özgürlük alanını simgelemektedir. Marx dini insanların afyonu olarak tanımlar, günümüzde bunu futbol karşılaşmalarının da sağladığını söylemek pekte yanlış olmaz. Futbolun yarattığı, son derece insani bir oyun duygusuna denk gelen coşku, sadece içinde yaşadığımız sorunlara bir teselli olarak değil, el çabukluğu marifetiyle onları örtbas edecek bir şal olarak kullanıldığı için, futbol üzerinden devşirilen milliyetçilikte günümüz siyaseti açısından önemli bir statüye sahip. Keza maçtan maça

bir araya gelen anonim tribün kalabalığının duygudaşlığı ve ortak tezahüratı, milliyetçiliğin birbirini tanımayan insanlara kendini bir cemaat içinde hissettirme gücünün emsali az bulunur bir metaforik belirtisidir. (Bora, 2002: 559) Anlam, kod, değer ve mitlerin iletildiği, yeniden üretildiği, tecrübe edildiği, bulunduğu anlamlandırma sisteminin bir parçası olarak spor (özellikle de futbol), toplumsal sınıfların “yapılışında”, millî kimliklerin kuruluşunda, etkin, saldırgan, güçlü erkeklik mitinin cisimleşmesinde, çilecilik ve hazcılık gibi bedene ilişkin ahlâki kategorilerin vücut bulmasında ihmal edilemez bir katkıya sahiptir (Erdoğan, 1993: 27).

Özellikle 1990’ların ortasında stadlarda milliyetçiliğin varlığı sıradanlaştı. Örneğin her lig maçından önce milli marş çalınması kural haline geldi. Son olarak PKK lideri Abdullah Öcalan’ın yakalandığı haftaki futbol müsabakalarında takımların sahaya Türk bayraklarıyla çıkması ve tribünlerde bölücülük karşıtı/devlet yanlısı/milliyetçi sloganlar atması örneğindeki gibi; milliyetçi kampanyaları canlandıran konjonktürel vesileler, doğrudan stadlara yansımakta, tribünlerdeki sıradan milliyetçiliğin ‘akut’ bir hal almasını sağlamaktadır (Bora, 2002: 560).

Her futbol gösterisi, aslında iki ulusun birbirlerine karşı açtıkları bir savaş edasıyla takip ediliyordu. Bu ironi, 2001 yapımı Şellale filmindeki berber karakteri Selim usta ile Demokrat Partinin savunucularından olan Yusuf Bey’in tartışmalarında resmedilmiştir. Selim ustanın “her yere kazık çaktılar fabrika kuracağız diye ama ortada fabrika falan yok” der. Bunun üzerine Yusuf Bey, “usta iki cihan harbi görmüş adamsın artık fetihler topla tüfekle yapılmıyor, futbolla yapılıyor. Önce bir futbol sahası yapalım, fabrika işi sonra” der.

Futbol siyasal iktidarın siyasi-ekonomik arenada dile getiremediğimizi dile getirme imkanı tanır bize. Çok güçlü bir rakip karşısında oynanacak milli maç öncesinde bir gazetenin attığı “Dur tarih, vur Türkiye” manşeti, bu durumu ifade eder. Normal olarak yenilmesi zor bir rakip karşısında niyaz edilen galibiyet, aynı zamanda, hallolacak gibi görünmeyen sosyal ve ekonomik problemlerimizin çözümünün başka bir düzlemde, başka bir sahada telafisini/ikamesini sağlayacaktır. Futbol, bizim ülke olarak hiçbir zaman başaramadığımız özlemlerin dile getirilmesinin bir aracı haline getiriliyor (Bora, 2002: 562).

Futbol, biz ve onlar, özdeşlik ve farklılık ilişkisinin söylemsel olarak yeniden kuruluşunda öteden beri önemli bir rol oynamıştır. Popüler futbol kültürü, sınıfsal, milli, etnik, dinsel, ataerkil vs. kimliklere eklenerek, “ötekilik” formlarının üretilmesine katkıda bulunmuştur. Futbol karşılaştırmalarını, bir siyasi hesaplaşma alanı olarak gören bu görüş, sadece bize özgü bir nitelik taşımaz. Sömürgelerin milli kimliklerini oluşturma mücadelesinde, spor modern kültürel formların dayatılmasına direnişin bir parçasını oluşturmuştur. Türkiye Fillandiya maçında bir grup PKK’lının sahaya inip propaganda yapması üzerine, maçın hedefinin değiştiğini belirten Bora, bir kesim taraftarın, Fillandiyalı’larla PKK’lıları özdeşleştirdiklerini ve “Hem Fin’li Hem Hain” gibi söylemlerde bulunulduklarını belirtmiştir. (Bora, 2002: 562)

Yirminci yüzyılın ilk çeyreğine kadar uluslararası futbol maçları, çok uluslu devletlerin yurttaşları arasında bir birlik ve bütünlük hissiyle ortak bir aidiyetin oluşturulması amacıyla düzenleniyordu. Futbol takımları, bu devletlerin birliğini temsil ediyor ve farklı etnik ve milli kimlikleri bir eşitlik ve eşdeğerlik ilişkisi çerçevesinde bir araya getiriyordu. (Erdoğan, Birikim). Futbol maçlarından önce İstiklal Marşı’nın söylenmeye başlanması alışkanlığı 1992 sonrasına rastlar. PKK saldırılarının arttığı bu

dönemlerde birlik ve beraberliğin bir aracı olarak görülen futbolun bu özelliğinden yararlanılması futbolun siyasallaşmasını sağlar. Futbol diplomatik düzeyde söylenemeyenin, örneklerde görüleceği gibi, ‘erkekçe’ dışa vurulması, tam anlamıyla bir ‘içini dökme’ edimidir: “Almanya PKK omuz omuza, Türkiye koysun iki domuza!”,”Aboneyiz abone, PKK’yı ...”

1998’in Aralık ayında PKK lideri Abdullah Öcalan’ın göz altında tutulduğu İtalya’dan Türkiye’ye iade edilmemesi üzerine devletin teşvikiyle yürütülen, ürkütücü faşizan bir karakter kazanan ve linç girişimlerinin olduğu protesto kampanyası iki ülke arasında yaşanan gerginliği artırmıştı. Tam bu döneme rastlayan iki ülke takımlarının futbol karşılaşmasının Türkiye’de yapılacak olması durumu daha da gerginleştirdi. Bu gergin durumda, Türkiye’ye gelmek istemeyen İtalyan oyuncular, geniş güvenlik önlemleri alınarak ikna edildi. İtalya’nın oyunu tutmadı başlığı ile verilen haberde, Türkiye’nin İtalyan futbolculara yönelik 12 bin polis 2 bin öğrenciden oluşturulan “sıfır riskli” koruma çemberi oluşturuldu. (Milliyet, 2.12.1998). Alınan üstün önlemlerin yanında gerek politikacılar (MHP dahil parti liderleri) gerekse hekimler (Bakırköy ruh ve sinir hastalıkları hekimi) gibi alanlardan Türk halkı sağduyulu olmaya davet edildi. Biz millet olarak hoşgörülü ve misafirperver bir millet olma özelliğimizi tüm dünyaya göstermeliydik. Yalnız bir çelişki vardı! Biz bu kadar hoşgörülüyken bu Avrupalılar neden korkuyordu ve neden bu kadar koruma önlemi alınarak sağduyu çağrıları yapılıyordu? İşte tartışılması gereken ama tartışılmayan bir konu olarak bu durum maçın berabere bitmesiyle son buldu. Ertesi günkü gazetelerde aşağılama devam ediyordu: “Çiçeklerle karşılandı... Golü yedi gitti (Milliyet, 3.12.1998).

Maç günü çıkan gazetelerde, takımlarımızdan beklentiler, “vurma”, “bombalama”, “ezme”, “dağıtma”, “gömme”, “tokat atma”, “şişleme”, “gebertme”,

“boğma”, “imha” gibi şiddet içeren tanımlarla ifade edilmektedir. Bunun yanında maçlardan önce ezip, yakıp, yıkacağımız takımların temsil ettikleri ülkelerin bizler için ne dedikleri de bir o kadar önemlidir. Bir taraftan aşağıladığımız batının takdirinin bizi bu denli onure etmesi oldukça çelişkili bir durum yaratır.

Dünya Kupası karşılaşmalarında Türkiye'nin yarı finalle çıkması gazete yazarlarını coşturmuştu! “Japonya'yı yaktık, çeyrek final'e çıktık. Daha doymadık. Karşımıza Senegal'i aldık, yeni bir zaferin hazırlığına başladık. Çünkü biz Ay-Yıldız'a inandık” (Milliyet, 22.06.2002). “Dünya medyası, Mili Takım'ın tarihi zaferi karşısında şapka çıkarttı” (Milliyet, 24.06.2002). “Bitmesin bu tarih” (Milliyet, 26.6.2002). Diğer taraftan her gün boy boy gazetelerde Türk futbolunu öven yabancı haberlere yer verilmiştir. Her halükarda kendimize rakip olarak gördüğümüz batının bizim hakkımızdaki düşünceleri önemlidir. Kuşkusuz milli takımın elde ettiği başarıdan gururlanmak bununla övünmek kadar doğal bir durum yoktur. Ancak bunun kadar dünya medyasının da hangi nedenle olursa olsun, Türkiye için övgü dolu sözler dile getirmesi, bizde her zaman babasından takdir görmeyi bekleyen bir çocuğun sonunda aldığı aferinin yarattığı etkiyi yaratmıştır.

Son dönemde Kürt açılımının yarattığı kutuplaşmaların yarattığı gergin ortamın izlerini Bursa Spor ile Diyarbakır Spor karşılaşmasında gördüğümüz üzücü durumla yaşadık. Bursa'da 27.09.09'da yapılan ve 10 kişinin yaralandığı Bursaspor-Diyarbakırspor Türkiye kupası maçından kareler şekilde anlatan Oran: Diyarbakır'dan gelenlere küfür ve sandalye yağmuruna tutulduğunu anlatıyor. Açılan Türk bayrakları, yükselen tekbir sesleriyle tamamlanır. “Ne Mutlu Türküm Diyene” ve “Mehmetçimiz, Türküz” pankartları ile sanki düşman bir ülkenin takımına karşı milli maç yapılıyor

edasını yaratmıştır. Tribünler inliyordu: “PKK dışarı! PKK dışarı!”(Alevi Forum, 09.12.2007).

Futbol karşılaşmalarında bir ritüel halini almış olan fanatiklerin dile getirdiği marşlar taraftarların cemaat halinde galeyana gelmesini kolaylaştırır: “Fener’i, Cim Bom’u, Trabzon’u yenelim. O zaman öl deyin ölmeyeni dövelim”. “Karasına, akına, Beşiktaş’ım yoluna, bin can feda senin uğruna”. “Portakal soyulur mu, tadına doyulur mu, Fener sana bir ko...m fizandan duyulur mu? “ gibi marşlar insanların içinde barındırdıkları şiddeti dışa vurmasının kapısını aralar.

Futbol taraftarları belirli bir görüş içerisinde bir araya gelmiş, toplumun farklı kesimlerinden, farklı kültürel özelliklere sahip birçok insanı bir araya getirir. Farklı birikim süreçlerinden gelen bu insanları birleştiren tuttıkları takımdır. Bunun yanında topluluk psikolojisi, normal zamanda dile getirilemeyen kalabalık içerisinde rahatlıkla ifade bulmasıdır.

III.5. Sinema ve Popüler Milliyetçilik

Sinema, görsel-işitsel alanın en içsel kolu olarak televizyon ve diğer medya araçlarına göre ulusal niteliklerin taşıyıcısı durumundadır. Özünde bir sanat uğraşısıdır. Sanat uğraşısı olmaktan gelen bu öz, bir anlamda sinemaya, üretildiği ülkeye ilişkin bazı misyonlar yükler. Tematik yapı ve konu ne olursa olsun her sinema filmi içinden çıktığı ülkenin ulusal değerlerinin ve kültürünün bir uzantısıdır. Sinema sanatı, yaratıcısının içinden yetiştiği kültürün bir parçası olarak ortaya çıkar. Film ve toplumsal tarih arasındaki ilişki bir söylemsel şifreleme olarak kavranabilir. Bu yaklaşımla, sinemada işlerlik gösteren temsillerle toplumsal hayatın yapısını ve biçimini belirleyen temsiller arasındaki bağlantılar incelenecektir. Kapitalizmin, “güçlünün güçsüzü yuttuğu bir cangıl

mı”, yoksa “özgürlükçü bir ütopya” olarak mı algılanacağını bu temsiller belirler. Bu yüzden kültürel temsillerin üretimi üzerinde söz sahibi olmak, toplumsal iktidarın muhafazası açısından kritik önem taşıdığı gibi, toplumsal dönüşümler amaçlayan ilerici hareketler için de vazgeçilmez bir kaynak oluşturur (Kellner, Ryan, 1997: 37).

Uzak Doğulu bir senaristin İtalya’da geçen bir hikayeyi ne kadar kağıda dökebileceğini, Türk sinemasın da bir yönetmenin Hint kültürünü ne denli anlatabileceğini tartışmak bile yersizdir. Ancak tüm bunlar sanatın ve sinemanın evrenselliğini gölgelemez. Tam tersi evrensel değerlere ve estetik olgunluğa ulusal olandan yola çıkılarak ulaşmak olanaklıdır. Tüm sanatsal duyuş ve düşünüşlerin ortak çıkış noktası insan ve toplum, bunların yayılışında bir ortaklık söz konusu olduğuna göre sanatın ve sinemanın evrenselliği daha belirgin biçimde kendini gösterir. Sinema sanatının bir başka evrensel ölçütü de ön bilgi gerektirmemesidir. Bir Fransız filmini izlemek için Fransa’da yaşamış olmak, o dili bilmek gerekli değildir.

Türk sineması da diğer olanlar gibi darbenin yarattığı kaostan etkilenmiştir. 12 Eylül askeri cuntasından önce politize olan, sınıfsal mücadeleye girişenler, Yeşilçam sinemasına pek önem vermedi. Bunun üzerine ekonomik sorunlar ortaya çıktığı bir dönemde ve televizyon her eve girdi. Sinema artık eskisi kadar etkili değildi. 12 Eylül’ü gerçekleştirenler sinemaya gerekli desteği vermek yerine alt yapı sorunlarını çözmeye yöneldi ve bunun sonucunda sinema salonları tek tek kapatıldı. Yıllara göre film sayıları düşmeye başladı. Ancak 1985 sonrasında bir yükselişe geçmiş olan sinema bu sefer de 1989 sonrasında yabancı filmlerin yerli piyasaya girmesinin de etkisiyle yeni bir düşüş dalgasının içine girmiştir. Son dönemlere kadar da kendisinden ölü bir sanat dalı olarak söz edilmektedir. Bu dönemde özellikle halkın tekrar ilgisini sinemaya çekmeyi hedefleyen yapımcılar, halkın içinden gelen popüler şarkıcı kökenli sanatçıların yer aldığı

mağrur ve gururlu Türk insanını sinema karelerine taşıdılar. Büyük şehrin bozmadığı geleneksel yapının savunuculuğunu üstlenen bu karakterler, darbeyi gerçekleştirenlerin halka yükledikleri görevlerin ve sorumluluğun görsel anlatımını gerçekleştirirler.

Sinema okuma yazma gibi bir kültürel bilgiye sahip olmayı gerektirmediği gibi, görsel ve duyuşsal organlarımıza birlikte seslenme özelliğine sahip olması nedeniyle etki alanı güçlü bir sanatsal akımdır. Şüphesiz sinemanın bu etki gücünü biz Amerika kadar erken fark edemedik ve işte belki bu yüzden hak ettiği değeri göstermede biraz olsun ihmalkar davrandık. Bu kısımda, Batılılaşma yolundaki Türkiye'nin, aynı zamanda güçlü geleneksel yapısının sinema üzerindeki etkileri üzerinde durulacak. Bu çerçevede, resmi ideolojinin söylemlerini tekrarlayan Nefes, Türkler Çıldırılmış Olmalı, Maskeli Beşler: Irak gibi filmlere göre daha popüler, sadece belli bir kesimi değil, birçok kesimden insana hitap edenleri değerlendireceğiz.

İnsan kendini tanımlarken, ötekini ideolojik ve kültürel vb. olarak muhakkak tanımlamaktadır. Bu bağlamda, Ötekini tanımlamanın, iyi ve/veya kötü, benlik sunumu olduğu düşüncesinden yola çıkıldığında, bunun sonucunda üretilen bilginin, insanları, ben ve diğeri olarak adlandırmasının doğallığı açıktır. Problemin ortaya çıkış yeri, yani iyi ve/veya kötü benlik sunumu, insan doğası ile ilişkilidir; benim bilgimin, beni ve diğeri tanımlarken, tanımlamayı hangi amaçlarla yaptığım ve bunun yanı sıra bu yöndeki tanımlamamın bilinçli, farkında ve kötü niyet içeren bir tercih olup olmadığıdır.

1980 sonrası dönemde sinema sektörüne Yeşilçam filmleri damgasını vurmuştur. Yeşilçam melodramlarıyla ilişkimiz insanın ayna karşısında ya da diyelim başkalarının bakışları karşısında hissettiği ikircikliğe benziyor. Yeşilçam melodramlarında düşünme ve konuşma birbirinden tamamen zıt iki yol izler. Eğer

seçtiğiniz taraf masumiyeti simgeliyorsa, bir yerlere ait olmanın iç huzuruyla kendinizi mesut hissedersiniz. Ama mutluluk veren bu aitlik hissi aynı zamanda çaresizliği ve kısıtlanmışlığı da beraberinde getirir. Dürüst bozulmamış, modern dünyanın kirletmediği insan tiplmeleri, aynı zamanda yoksulluğun, sefilliğin, çıkmazın içerisinde resmedilmiştir.

Yeşilçam filmleri, modernliğin kıyısında kalanlara, oyunun dışına itilenlere, kadınlara, eşcinsellere, Batı'dan, merkezden uzak olanlara, ezilenler ya da kendini muhtaç, çocuk kalmış, kişilere daha çok seslenmiş, ruhsuz dünyanın ruhu olarak mazlumun iç çekişine kucak açmış, beri yandan da bu kuytu ve sıcak yuva, mazlum ruhların, bedenlerinin hapisanesine dönüştürmüştür. (Arslan, 2010: 81)

Bu dönemde televizyonun her eve girmeye başlaması üzerine, bir çözüm amacıyla ortaya çıkan şarkıcı kökenli sanatçıların oynadığı filmler düşük bütçeli, birbirine benzer konuların tekrar edildiği yoğun melodram kokan filmlerdir. Bu dönemdeki filmlerin değişmez karakterleri haline gelen, İbrahim Tatlıses, Orhan Gencebay, Küçük Emrah ve Ferdi Tayfur köylü, halkı temsil eden sürekli halksızlığa uğramasına rağmen vatanına ve toplumsal kurallara bağlı dürüst insan tiplemesini canlandırırlar. Bu tür filmler genellikle rasyonellikten uzak, toplumun genel panoramasını vermekten yoksun zevksiz filmler olarak eleştirilirler. Ama unutulmamalıdır ki, milliyetçilik de zaten böylesi akıldışı yol ve yordamlar aracılığıyla, akıldışı halk öyküleri, idealize edilmiş düşman kişi/grup ya da kültürler üzerinden ve popüler kültür aracılığıyla yayılır. Sinema bu dönemde böylesi bir işlev görmüştür. Seyirciden beklenen düşünsel gayret, senaryolarda en aza indirilmiştir (Güney, 2006: 216).

Bu dönem filmlerin senaryoları zengin-fakir, şehirli-köylü, ahlaklı-ahlaksız ikilemleri üzerine kurulmuştur. Fakir, köylü, bozulmamış Anadolu insanı yüceltilirken, zenginlik, şehirli insana özgü uyanıklık aşağılanır. Bu filmlerde kadına yönelik şiddetin, toplumsal baskının ve onu üreten geleneklerin pekiştirildiğini görürüz. Kadın, nedensiz, eşinden, kardeşinden tokat yer, sonra hatasını anlayan gelir özür diler ve hiçbir şey olmamış gibi mesut bahtiyar yollarına devam ederler. Kadına atılan tokat oldukça sıradanlaşır. Çoğu zaman kadın kötülüklerin kaynağı olarak resmedilir. Zenginliği arzulayan bitmek tükenmez istekleri nedeniyle, eşini zor duruma düşüren kadın tiplmesi batılı kadın profili ile birleştirilir. Anadolu kadını elindekiyle yetinmesini bilir, kocasına her durumda destek olur, itiraz etmez ve çalışkandır.

Bir döneme damgasını vuran şarkıcı kökenli sanatçıların filmlerine örneklerden ilki İbrahim Tatlıses'in oynadığı *Tövbe* (Yurdatap, 1981) filmidir. Mehmet karakterini canlandırdığı bu filmde, çalışkan Türk gencini temsil eder. İyi bir üniversitede doktorluk eğitimi almaktadır. Etrafindakilere saygılı, düzenli bir şekilde büyüklerini ziyaret eden, onların sorunlarına yardımcı olan Türk gelenek ve göreneklerine bağlı bir gençtir. Annesi ise oğlu için fedakarlık yapmaktan çekinmeyen, hayatını onun başarılı olmasına adayan tam bir Anadolu kadınıdır. Başkalarının evine temizliğe giderek evinin geçimini sağlar. Bu mutlu, huzurlu ortam, kışkırtıcı bir kadın kahkahasının yankılanması ile son bulur. Zeynep kadınlığını cinsel bir obje olarak kullanmaktan çekinmeyen, gözünü para hırsı bürümüş, toplumun ahlak değerleriyle tümüyle çelişen bir rol oynar. Bir anda kasabalının hayatına giren bu kadın, Mehmet'in masum duygularıyla oynamış, onu kendine aşık ederek doğru yoldan çıkarmıştır. Sonuçta Mehmet'e cinayet işleyen, hırsızlık yaptıran kişi olan Zeynep, ahlaksızlık timsalidir ve biz yaptığı suçlardan dolayı Mehmet'e değil, onu suç işlemeye teşvik eden kadına saldırırız. Filmde anlatılanlar

bilindik ritüeli onaylar, kadın tüm kötülüklerin kaynağıdır. Filmin her karesi doğru olanın geleneksel yapıya sahip çıkmak olduğunu haykırır.

Geride bırakılmak istenen doğulu aşırılıklar ve törpülenmeye çalışılan batılı aşırılıklar milli-melodramatik hazzı oluşturan temel unsurlar olmuştur. Her yerde olduğu gibi Türkiye’de de bizi rasyonelliğe, sekülerliğe, terbiyeye çağıran modern toplumsal iktidarın, tekzip ederken başvurmak zorunda kaldığı hazlardı bunlar (Arslan, 2010: 86). Batının cazip teknolojik üstünlüğüne ulaşmak isterken, bir tarafımızda kendimize ait kültürel değerlerin aynı kalmasından yanadır. Ancak bu şekilde batıdan daha ileri seviyede bir toplum statüsüne ulaşılacağına yönelik inanç bu değerlerin daha da vazgeçilmez olmasını sağlar. Kendimize bakışımız, kendi kimliğimizi belirlemede maalesef yeterli değildir. Kültürel bir birikim, batılı tarzında alınmış eğitim sizi onlardan biri yapmaz, çünkü sizi kökenlerinizden ayıramaz.

Ferdi Tayfur’un *Kara Gurbet* (Kılıç, 1981) filmi ise, fakirliğin ve dürüstlüğün melodramını yansıtır. Ağalık rejimini ve köylünün yaşadığı sıkıntıları işleyen filmlere örnek oluşturur. Köylünün namusuna (karısına, namus kadın ikilemi) göz diken bir ağaya profilini görürüz. Modernleşme yolunda hala varlığını sürdüren feodal ilişkilerin sakıncalı yönlerine değinilir. Sonuçta ağa bir suç işler ve işlediği suçun bedelini ise gariban köylü öder. Bu filmde de paranın sağladığı güç ile yaptığı her türlü ahlaksızlığın üstünü örten bir ağa karşımıza çıkar. Köylünün ağası için canı fedadır. Ekonomik nedenlerle okutamayacağı çocuğunun eğitimi için, fedakar köylü ağanın işlediği suçunu kendi üzerine alır. Ağa kanundan kaçabilmenin yolunu bulmuştur ancak, Allah onun işlediği suçun cezasını verir. Köylünün çocuğu okuyup, başarılı bir mühendis olurken kendi çocuğu bu konuda başarılı olmaz. Ağayı hapse atılmaktan kurtaran para, oğlunu yoldan çıkarmış ahlaksız, serseri bir kişilik kazanmasına neden olmuştur.

Film para ve güç sahibi olan ağanın oğlu ile, dürüst, çalışkan Ferdi arasındaki çatışma üzerine kuruludur. Para ve güç batı toplumunun özellikleri ile özdeşleştirilirken, gariban, alınının teriyle çalışıp buna rağmen sürekli haksızlığa uğrayan ahlaklı değerlerin savunuculuğu doğu toplumunun kültürel simgeleri halini alır. Ağanın oğlu yaptığı her türlü düzenbazlığa ve hilekarlığa rağmen kaybetmeye mahkumdur. Film ahlaki değerlerin uğrunda büyük kayıplar verildiğinde dahi, vazgeçilmemesi gerektiğini savunur. Filmin bir karesinde gördüğümüz bebeğin hastalıktan, doktora götürülecek para olmaması nedeniyle ölmesi, gösterilmesi gereken fedakarlıkların boyutuna örnek teşkil eder. Ancak asıl melodramı arkalarındaki polislerden kaçmak için sınıra kadar geldikleri anda görürüz. Ferdi “bu topraklar benim toprağım, gitmeyeceğim, ayıramazlar beni toprağımdan” dediği anda o ona kadar zorlukla yürüyen çiftin yüzünde bir mutluluk gülümsemesi ile ayaklarına derman gelir. Ne olursa olsun her çileye katlanılabilir vatan topraklarında. Hiçbir şeyleri olmasa da yeter ki vatanının havasını solusunlar, o topraklara bassınlar, dokunsunlar. O her boşluğu dolduracak kudrettedir. Çok kısa bir süre önce kaybedilen bebeğin üzüntüsü dahi hatırlanmaz. Yoksul Anadolu insanına elindekilerle yetinmesini, aslında en önemli şeyin vatan topraklarında yaşamak olduğunu öğütler film. Bu mesajı o kadar düz duru bir Türkçeyle verir ki anlamamak mümkün değildir. Yaşattığı duygusal çalkantılar da duruma işlerlik katar, etkisini artırır.

Sinema sanat dalları arasında toplumdan çok bağımsız bir alan değildir. Konuları bu toplumun içinden, insanların dokusundan esintiler taşıdığı takdirde benimsenir. Ancak bu dönemde her ne kadar bereketli topraklarımız olsa da, söz konusu çekilecek filme konu arandığında o kadar bereketli davranmamış olacak ki, yabancı filmlerin konularından çalıntı yapılmaya ihtiyaç duyulmuştur. Dünya sinemasının önde gelen isimlerinden biri olan, Charlie Chaplin’in *The Kid* filmi, Kemal Sunal’ın oynadığı

ve konusunun Fatma Girik tarafından yazılan *Garip* (Ün, 1986) filmiyle ufak nüanslar dışında birebir uymaktadır. Yine Chaplin'in Şehir Işıkları filmi ise konu olarak *En Büyük Şaban* (Kılıç, 1983) filmiyle birebir özellik taşır. Kör kızın baktığı kuşa kadar, her şeyin bir taklidini sunar bize. Sadece konuşmalarda diyaloglardaki tarz bizi yansıtır. Kapitalist dünyaya bir eleştiri olarak çekilen bu filmlerle, aslında batı kendi öz eleştirisini yaparken, biz bu filmlerdeki fakirlik, fukaralık edebiyatını özümseriz ve ona sahip çıkarız.

Garip filminde, Türk geleneklerine uygun nikahlı bir evlilik sonucu dünyaya gelme şansına sahip olmayan Fatoş, kuzeni tarafından bir kayığa bırakılır. Kemal Sunal bebeği bulduktan sonra ne kadar uğraşsa da, ne gerçek anne babasını bulur, ne de birilerine vererek bu sorumluluktan kurtulabilir. Her gün nasıl karınlarını doyuracaklarını düşündükleri dönemde aç da olsalar mutlu bir hayat yaşarlar. Her şey bir gün Fatoş'un dans ederken bir film yapımcısı tarafından keşfedilmesiyle başlar. Milyonluk film anlaşmaları, yani modern insanın metası para hayatlarına fazlasıyla girdiği anda mutsuzluk da aynı kapının içinden sızıverir. "Büyük paranın derdi de büyük olur" söylemini haklı çıkaran bir görsellik seyredersiniz.

Çok paranın insanı yanlış yola saptıracağına yönelik inanç bu toplumun iliklerine kadar işlemiş durumdadır. Bu konuyla ilgili bir çok söz literatürümüzde bulunur. Örneğin; "azıcık aşım, ağrısız başım gibi". Bu durum insanların kandırılıp, yoksulluklarıyla avunmalarını sağlar. Korkulan ya da sakıncalı görülen Batılının yüksek yaşam koşullarına ulaşmanın bedeli onların ki gibi bozulmuş bir toplumsal yapıyı beraberinde getireceğine yönelik inançtır. Bazı filmlerde bu görüşün tam tersini savunan paranın bozmadığı dürüst Anadolu tiplerini görürsünüz, ancak bu durum o kadar uçuk bir durumdur ki filmde oynayan diğer karakterler adamın deli olduğuna inanır. *Çarıklı Milyoner* (Kılıç, 1983) filminde de ana tema aynıdır. Köyde davul çalarak

geçimini sağlayan, iyi ama biraz deli bir tiplemesi vardır Kemal'in. Bir düğünde davul çalarken meydana giren bir araba ile hayatı değişir. Hiçbir zaman tanımadığı, ölen babası saymakla bitmeyen bir miras bırakmıştır ve bir anda zengin olmuştur. Çoğu insanın hayali beklenmedik bir anda Kemal'e sunulmuştur ancak beklenen düşünüldüğü gibi olmaz. Bir anda etrafını sahtekar, paranın peşinde olan insanlar sarar. Para her zaman olduğu gibi beraberinde huzursuzluğu ve mutsuzluğu getirmiştir. Her ne kadar Anadolu'da her şeyden bir haber yetişmiş olsa da Kemal şehirli uyanıklara, Allahın'da izniyle, pabucu ters giydirir. Sonunda bütün kötülüklerin kaynağı olarak gördüğü parayı bir apartmanın en üst katından aşağıya atarken yakalanır ve mahkemeye çıkarılır. Kemal herkese, şehirli, batılılaşmış, modern insanın anlayamadığı büyük bir insanlık dersi verir. Bütün parasını ihtiyacı olanlara bağışlayarak köyüne dönmeye karar verir, tabi yanında yaptıklarından pişman, onun saflığına aşık olan ve kültürel farkları hiçe sayan gazeteci sevgilisiyle. Türk filmlerindeki dejenere olmuş şehirli ile göç ile büyük şehre gelen geleneksel değerlere sahip insan, ilahi bir yasayla gelenek lehine uzlaşır, ortak doğruyu bulurlar. Yüzlerce filmde bıkmadan usanmadan tekrarlanan bu gerilim ve uyum, estetik yoluyla siyasal bilinç dışına yerleşir (Güney, 2006: 219).

Toplumsal mesajları, aynı zamanda bizi güldürerek sahneye Kemal Sunal filmleri Türk sinemasında önemli bir izleyici kitlesine ulaşmıştır. Çoğu insan defalarca seyrettiği bu filmleri tekrar tekrar seyretmekten sıkılmaz, aksine ayrı bir keyif alır. Aziz Nesin'in *Zübük* (İnanoğlu, 1980) kitabından esinlenilerek çekilen filmi, bir dönemin politikacılarını ve halk kitlelerini arkalarına alırken çevirdikleri dolapları anlatan önemli mesajlar verir. Herkesin, aslında kendi çıkarlarını düşünerek verdikleri oylar sonucunda nasıl bir çıkmaza sürüklendirildiklerini, bireysel, küçük çıkarlar peşinde koşmanın sonucunda her zaman zararlı çıkılacağını anlatır. Her tarafta Türk bayraklarının,

demokrasi söylemlerinin dolaştığı film sahnelerinde tam bir kandırmacaya şahit oluruz. Filmin sonunda dile getirilen "zübüklerden kurtulabilmenin yolu içimizdeki zübükten kurtulmaktır" ifadesi aslında bireysel çıkarların ötesinde, ulusal çıkarlar etrafında bileşilmesi gerektiğini ifade eder. "Ben diyerek değil, biz diyerek var olabiliriz" der. Tıpkı milliyetçi söylemde olduğu gibi bireysel güçsüzlük, üstüne basa basa vurgulanırken, bireysel güçsüzlüğe karşı, orta sınıfın atomize olmuş toplumu yerine köklü geleneksel aile ve cemaati ikame edilir (Güney, 2006: 223).

Eski Osmanlı dönemine ait resimlerinin ve Türk Sanat Müziğinin eşliğinde başlayan *Kanlı Nigar*'da (Ün, 1984) güçlü bir kadın rolünde görürüz Fatma Girik'i. Feleğin çemberinden geçmiş, çocuk yaşta çalıştığı konağın küçük beyi tarafından tecavüze uğramış, daha sonra da apar topar sokağa atılmış bir kadındır. Hayat ona acımasız davranmıştır. Ama, o filmin bir sahnesinde de dile getirdiği gibi yüreğinin bir yerlerinde hala o masumiyeti yaşatır içinde ve sever insanları. Diğer taraftan da onu bu acımasız hayata sürükleyen erkeklerden intikamını almak ister. Komedi ve eğlenceli müzikler eşliğinde, zeki bir kadının verdiği ahlak dersine şahit olursunuz. Melodram ve komedinin harmanlanarak sunulduğu film, bir taraftan hüznlendirirken diğer taraftan eğlenceli bir ruh haline sürükler. Bu duygusal geçişler arasında mesajlarını verir. Kadın savunmasızdır ve toplumsal kurallar onu bu acımasız dünyadan korumak için oluşturulmuştur. Geleneksel yapı bir kez daha meşrulaştırılır.

Yersiz yurtsuzlaşmayı, büyük şehre göç eden Anadolu insanını en güzel anlatan filmlerin başında *Züğürt Ağa* (Yurdatap, 1985) gelir. Köy kent çelişmesini oldukça güzel resmetmiştir. Şener Şen'in canlandığı, köyden şehre göç eden İstanbul'un karmaşasında bir yer edinmeye çalışırken, varını yoğunu kaybeden bir ağa tiplemesidir. Kuraklık nedeniyle, toprağından yeterli verimi elde edemeyen ağa, tek çarenin Şih'in

elini öperek onu yağmur duasına çıkmaya ikna etmek olduğuna inandırılır. Ama bu da toprağın istediği yağmur için yeterli olmaz, yere damlayan birkaç damla dışında elleri boş döner köyüne. Olan kıt ürünün de çalınmasıyla artık toprağını satıp şehrin yolunu tutmaktan başka çaresi kalmaz. Elindeki para ile bir işe tutunmaya çalışan ağa, bir süre sonra denediği her işten eli boş döner. Yokluğa dayanamayan karısı çocukları da onu yarı yolda bırakır. Filmin sonunda her gün itinayla parlatılan çizmeleri bir eskici arabasında görülür. Kent yaşamı masum, dürüst Anadolu insanına göre olmadığını mesajı verilir. Batı tarzı modernleşmiş kentlerde tutunabilmenin yolu yeri geldiğinde dostuna, arkadaşına kendi çıkarların doğrultusunda davranabilmekten geçer. “Biz” anlayışının yerini “ben” anlayışına terk ettiği bu yerleşim alanlarında hilekarlık ve düzenbazlık yaşamın ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Yaşanılan kayıplara, güvendiği insanların defalarca onu kandırmasına rağmen, isyan etmeyen elinde kalanlarla yetinmesini bilen bir ağa görürsünüz son karede. Ağa elinde çiğ köfte tepsi ile İstanbul sokaklarında yürür. O elindekilerle de mutlu olmayı bilecek, yetinebilecek iyi niyetli bir Anadolu insanıdır. Garibanlık avuntusu bir kez daha farklı bir filmle gözler önüne konulur.

Bugün mizaha konu olan Yeşilçam sinemasındaki sahnelerin bıkmadan usanmadan yüzlerce defa işlenmesi, tekrarlarının çekilmesi, sadece konularının sığılığı, senaristlerin beceriksizliği veya ticari kaygılarla açıklanamaz. Son derece basitleştirilmiş mesaj yüklü diyalogların hakim olduğu bu melodramların Türkiye’de sıradan insanların benliğinde bıraktığı iz düşünüldüğünde, bu filmlerin mizah kadar ciddi bir uğraş, sosyoloji ve siyaset biliminin de ilgi alanına girmesi gerektiğini düşündürüyor. 1960 sonrası tohumları atılıp serpilmeye başlayan “gayriresmi milliyetçiliğin” sokaktaki insanı etki alanı içine almasında bu melodramların etkisi inkar edilemez (Güney, 2006,216).

Banker Bilo (Eğilmez, 1980), şehirli hayatına ayak uydurmuş bir köylü tiplemesi olan Mahmut karakteri üzerinden döner, para kazanma yolunda her şeyi mubah gören, gerektiğinde en yakın dostunu defalarca dolandırmaktan çekinmeyen hırslı bir insandır. Onun yakın dostu Bilo ise hiçbir zaman hak etmediği paraya el uzatmayan, bu dünyanın bir de öbür tarafı var diye düşünen saf bir Anadolu insanını canlandırır. Bu saflığı defalarca alın teriyle kazandığı parasını kaptırmasına neden olduğu gibi, zamanı gelince sevdiği kadını da elinden geçirir.

Mahmut'un karısı oldukça modern, konken partilerine giden, batılı kadını temsil eder. Bilo'nun sevdiği ise bu hayata uzaktan imrenerek bakan kadındır. Temizliğe gittiği evde onun eşyalarına dokunur, elbiselerini giyer, kokularını sürer ve böylece tam bir hanım olduğunu düşünür. Zeyno, akıldışı, tüketimle sakatlanmış, kontrolden çıkmış kadınsı bir kitleyi temsil eder. Onun bu lüks yaşama düşkünlüğünü fırsat bilen Mahmut, bu durumdan faydalanır. Filmin sonunda Bilo kendi olmaktan vazgeçer ve hayatına yeni bir pencere açar. Artık o da şehrin kurallarına göre oynamaya karar vermiştir. Mahmut bir iş için yurt dışına gittiğinde, kendisine verdiği vekaletten yararlanan Bilo arkadaşının tüm varlığını üzerine alır. Zenginleşmesinin ardından kendisine dönen Zeyno'ya verdiği cevap düşündürücüdür. "Saflığı, temizliği, insanlara sevdası, namusuyla öldürdünüz garibanı. Bak geriye bu kaldı, namussuz Bilo". Filmin sonunda şehirli yaşantı tarzı kazanmış görünse de ahlaki açıdan kaybetmiştir.

Yeşilçam filmleri, bazı müdavimleri dışında işlediği konular, olaylara bakış açısı, filmlerdeki çekim kalitesi bakımından sürekli eleştirilmiştir. Dönem dönem taklitçilikle de suçlanmıştır. Benzer konuları işlemenin dışına, ithal konularla çıkılmaya çalışılmış ancak bunda başarılı olunamamıştır. Ne kadar eleştirilse de Yeşilçam filmleri bir klasik olma özelliğini taşır. İçindeki buhranları, acıları, insanlar kendi hayatlarıyla

özdeşleştirirler ve “bak daha neler oluyor” diyerek avunurlar, kendilerini diğerlerine göre şanslı görürler. Komedi filmlerin de dahi, değişik anlamda bir ızdırap bulunur ve bir taraftan güldürürken aynı zamanda ağlatmayı da başarır. Bu filmlerin verdiği mesaj belirlidir. Aile bireyleri bir aradaysa başlarını sokacak bir çatıları varsa, mutlu olmak için yeterlidir. Evi, yiyecek ekmeği dahi bulamayan insanların yüzündeki gülümseme, halkın beklentilerini alt seviyelere çekmesini ve bununla mutlu olabilmeyi öğrenmesini öğütlerken, yaşanan bir çok sıkıntıya rağmen birbirine kenetlenmiş aile bireyleri, her ne olursa olsun isyan etmemek gerektiğini, birlik ve beraberliğin önemine vurgu yapar. Duyguları sorgulamak mümkün değildir ve bu nedenle onların etkisi akılcı önermelerden daha güçlüdür. Çünkü duygular ve inançlar akılcı önermelerin tersine, çürütülemez ve haklı çıkartılmaya ihtiyaç duymaz.

Bir dönem kadın sorunlarına eğilen Yeşilçam filmleri maalesef bu konuda da beklenen başarıyı gösteremedi. Kadın, Türk filmlerinde ya ailesinin tüm sıkıntılarını göğüsleyen, itaatkar ve namusluydu ya da meyhane köşelerinde raks eden erkekleri eğlendiren cinsel bir objeydi. Bu anlamda çalışan, kendi ayakları üzerinde duran, modern anlamda bir kadın tiplemesi çevrelerinde bulunmayan insanlara yakın gelmedi. Kadın sorunlarına yönelik, *Mum Kokulu Kadınlar* (Tüzüm, 1996) ve *Tersine Dünya* (Özer, 1993) dönemin radikal ve tartışmalı filmleri olma özelliğini taşır. Erkek ve kadın karakterlerin yer değiştirdiği bir hikaye anlatan *Tersine Dünya* filmi, görüntüde cinsiyetlerin yer değiştirmiş olması söz konusu olsa da, söylemsel dünyada erkek egemenliğine ait tüm unsurlar varlığını sürdürmektedir. Değişen sadece bu söylemin savunuculuğunu yapan, uygulayan cinsiyettir. Küfür, kumar, gece hayatı, fiziksel şiddet, taciz gibi erkeklikle bağdaşan unsurlar bu sefer kadınlar tarafından erkeklere karşı gerçekleştirilir. “Kocam değil mi, sever de döver de” lafı yerini “karım değil mi, sever de

döver de” lafi almıştır. Her ne kadar erkek egemen dünyaya eleştiri gibi bir amaç gütsede, bildik söylemleri başka türlü dile getirerek onları pekiştirmekten başka bir işlev görmez. Kadın sorunlarına bakış hayali ve uzak bir cepheden değerlendirilmesinin ötesine geçemez.

Değişen toplumsal yapının ve bireysel ilişkilerin anlatıldığı, doksanların ortalarına denk gelen *Yengeç Sepeti* (Özkan, 1994), Türk sinemasının önemli oyuncularından biri olan Sadri Alışık’ın son filmi olma özelliği taşır. Oyuncu kadrosunun oldukça güçlü olduğu film, iki yaşlı insanın şehrin sorunlarından uzakta bir çiftlik evindeki yaşantısıyla başlar. Her ne kadar yalıtılmış bir hayat amacıyla özellikle yaşam yeri olarak oluşturulmuş bir mekan olsa da, çiftin televizyon karşısında gördükleri dehşet verici sahneler, günümüzde artık kaçacak bir mekanın olmadığını anlatır insana. Şehir hayatı ve şiddet, hayatın her alanında varlığını hissettirir. Uzaktan oldukça güzel görünen hayatlar, yaklaştıkça çirkinleşmeye başlar. Aile bağlarının koptuğu, bireylerin bencilleştiği ve bir o kadar yalnızlaşıp, mutsuzlaştığı bir modern hayattır önümüze sunulan. Ve özlenen, aslında tüm umutlarıyla geçmişte kalmıştır artık.

Almanya’ya göç eden ve orada hala kendi kültürel özelliklerini yitirmeden, korumaya çalışan Türkiyelilerin hayatını anlatan filmlere örnek nitelik taşıyanlardan biri de *Berlin in Berlin*’dir (Çetin, Çetin, 1993). Filmdeki yabancı karakter Thomas, bir Türk kadınına aşık olur ve uzaktan onun fotoğraflarını çekmeye başlar. Tesadüfen bu fotoğrafları gören kocası kadını fabrikada tartaklarken gören Thomas durumu açıklamak isterken yanlışlıkla adamı öldürür. Olanları fark ettiğinde ise oradan uzaklaşır. Daha sonra durumu anlatmak için bulur Hülya Avşar’ı ve ilk fırsata da açıklamak için yaklaşır ona. Ancak onun yengelerini takip ettiğini anlayan Mürtiz ve kardeşi, konuşmalarından onun ağabeylerinin katili olduğunu öğrenirler. Ardından bir kovalamaca başlar. Thomas

izini kaybetmeyi başardığını düşündüğü anda sığındığı evin aslında ellerinden kurtulmaya çalıştığı adamlara ait olduğunu geç de olsa fark eder. Onu öldürmek isteyen Mürtiz'i büyükanne durdurur, çünkü artık o misafirdir. Filmin sonunda Thomas ile gelinlerinin birlikte evden ayrılmasına şahit oluruz. Ancak bu duruma gelene kadar yönetmen Thomas'ın haklılığını seyirciye anlatmaya çalışır. Bir bayram günü Thomas'ın herkesin elini öperken, Türk geleneklerine göre davranırken görürüz. Bu durum bizi Thomas'a yaklaştırır. Başka bir sahnede Mürtiz'in yengesinin kapı deliğinden onu dikizlerken, Thomas'ın Türkçe şarkı söylediğini duyarız. Diğer bir sahnede elinde sözlük kendini Türkçe ifade eder. Bu sahneler, Thomas'ı bizden biri yaparken, diğer sahnelerde gördüğümüz Mürtiz'in evli bir kadınla birlikte olması, ölen abisinin karısına farklı gözle bakması gibi Türk ahlak, gelenek ve görenekleriyle bağdaşmayan davranışları, onu bizden uzaklaştırır. Bununla birlikte, Thomas'ın Mürtiz ile birlikte olan evli bir kadının kocasına karşı hayatını ortaya koyarak yaptığı cesurca müdahale onu bize daha da yaklaştırır. Artık filmin sonunda onların birlikte olmasını seyirci de ister hale getirilmiştir. Yönetmenin olaylara bakışı, seyircinin bakışını değiştirmiş ona yön verebilmiştir.

Doksanlardan sonra sinema sektöründe yerli filmlerden çok yabancı filmler söz sahibi olmaya başladı. Ekonomik anlamda pek de güçlü olmayan yerli sinema geri adım attı ve bunun sonunda çekilen film sayısında yıllara göre hızlı bir düşüş tirendi izledi. Çekilen filmlerin birçoğu sinema filmi olmadı, ancak televizyon aracılığıyla seyirci ile buluştu. Biz onlar gibi film çekemiyorduk ve halk yabancı filmlere rağbet ediyordu. İşte böyle bir dönemde, Şener Şen filmleri açısından olduğu kadar Türk sinemasında da bir dönüm noktası olma özelliği taşıyor *Eşkîya* (Vargı, 1996) filmi gösterime girdi. *Eşkîya*, sinema izleyicisinin sinema salonlarında Türk filmi izlemesi ve

sinemanın tekrar toplumsal bir olgu olmasında etkili olmuştur. Eşkîya, hem konusu hem de sahnelerin çekimlerinde kullanılan teknikler açısından bir başlangıcı simgeler. Türk kültüründeki değişimlere ve önemli toplumsal konulara ışık tutar. Ancak bunun yanında, film gösterime girdikten sonraki dönemde müzikleriyle de oldukça ses getirmiştir. Şener Şen, yıllarını hapiste geçirmiş eski bir eşkıya rolünde oldukça başarılıdır. Film bazen romantik, bazen neşeli, bazen üzgün ve bazen ciddi, insan hayatının farklı anlarını anlatır. Bazen şehirde yaşayan insanlarla köyde yaşayan insanlar arasındaki kültür çatışmasından, bazen kültürel yozlaşmadan, bazen fakirlikten ama en önemlisi Türkiye'nin doğusu ve batısı arasındaki kültürel farklılıktan bahseder.

Baran hayatının 35 yılını hapisanede geçirdikten sonra, doğduğu topraklara geri dönen bir eşkıyadır. Köyüne geldiğinde, ağır çekim kamerayla birlikte, arka temada eşlik eden müziğin ritmi izleyiciyi hüzünlü bir dünyanın içine alır. Köyünün sular içinde kaldığını gördüğünde ne yapacağını, nereye ait olduğunu bilememenin yarattığı o çaresizliği yüzünde ve her adımında görürsünüz. Bu kaybolmuşluk anında köyün büyüklerinden Ceren ana gelir ve olanları anlatır. Bir eşkıya öldüğünde, bir yıldızın gökyüzünden kayması; giderken kurşunlara karşı korusun diye Eşkîya'ya Ceren ananın verdiği muska; Ceren Ananın toprakla olan bağı gibi durumlar filmde karşılaştığımız ilk mistik öğelerdir.

Baran, geçmişinin izini sürerken, en yakın arkadaşının ihaneti yüzünden hapis yattığını öğrenir. Bu kişi aynı zamanda Baran'ın çocukluk aşkı olan Keje'yi de, onun altınlarını kullanarak ailesinden almış ve İstanbul'a yerleşmiştir. Öğrendiklerinin ardından İstanbul'a yaptığı tren yolculuğunda Cumali'yi tanır. Hayatın ikisine de adil oynamadığı ikiliyi, Cumali'nin polislerden kaçmasında, Baran'ın bilmeyerek de olsa yapmış olduğu yardım birbirlerine yakınlaştırır. Birbirlerini tanıdıkça, yaralarını

gördükçe yakından daha çok bağlanırlar birbirlerine. Cumali, olmayan babasını, Baran da sahip olamadığı ve hiç sahip olamayacağı oğlunu cisimleştirir, birbirlerinin bedenlerinde. Eşkiya 1990' lı yıllardan itibaren insan ilişkilerinde yaşanan değişimin saptanması açısından önemli bir örnektir. Paranın bir meta haline gelmesi filmin dramatik olaylarının dönüm noktalarındaki ana konudur. Büyük şehir hayatının bozduğu deforme hayatların yanında, bu film Baran'ın sevdiği kadından dahi vazgeçerek bir gencin, bir insanın hayatını kurtarma çabasını abartıya yer vermeden anlatır. Mesajların güçlü olmasını sağlayan altta yatan müziğin ritmi ve mistizmin yarattığı ruhani güçtür. Filmin sonunda Baran muskayı düşürür ve gökten bir yıldız kayar. Değer verdikleri uğruna yaşamını çekinmeden ortaya koyar. Yeri geldiğinde sevdiklerin için her şeyinden vazgeçebilecek kadar sevebilmek, filmin verdiği en önemli mesajlardan biridir. Yaşamı değerli kılan inançlardır ve onlar için gerektiğinde fedakarlıkta bulunulur.

Toplumsal çıkarlar göz önünde tutulduğunda, daha iyi bir gelecek umuduyla canımız pahasına fedakarlık yapmaktan çekinmeyecek bir toplumdur. Bu düşünce kendiliğinden şekillenmedi başkaları için fedakarlıkta bulunmak, toplumsal kültürün, değişmez ahlak kurallarının bir parçasıdır. İçine doğduğunuz toplum bu öğretilerle yetiştirir insanlarını ve bu durum bir süre sonra alışkanlık halini alır. Filmler ise bu kuralların yetişkinlik döneminde de tekrar hatırlatılması işlevini görür. Bir süre sonra tepkiler topluma göre evrilir ve doğallaşır, artık insanlar bu davranışları sergilerken sorgulamazlar, çünkü toplumsal doğru içselleşmiştir. Yokluklar içerisinde yaşanmasına, çekilen birçok ekonomik sıkıntıya rağmen insanlara, isyan etmek yerine umut beslemeleri öğretilmiştir. Gelecekte bir gün her şey iyi olacak diye beklerler ve sabrederler.

Son dönemde adından sıkça bahsedilen filmlerden biri olan *Şellale* (Akay, Kılıç, 2001) filmi Cemal'in sürekli gördüğü bir kabus ile başlar. Kendini doğduğu kasabanın sokaklarında çırılçıplak dolaşırken görür. Korkmuştur ve çıplaklığın gizleyecek, sığınacak bir yer ararken, birden yerde şelalenin önünde rüyalarını anlatan kadınların çekilmiş fotoğraflarının film karelerini görür ve incelemeye başlar. Tam bu sırada kopan alkış furyasıyla etrafında bir sürü insanın onu seyrettiğini görür ve çıplaklığını gizlemek ister. Cemal'in çıplaklığı yalnızlığını, güvensizliğini anlatır. Geçmiş zamana ait boşluk, hayatının her anını doldurmakta, yaptığı her şeyde kendini hissettirmektedir. Tekrardan köyüne dönmesi gerektiğine olan inancı onu doğduğu topraklara, o eski mekana götürür. İşte bu şekilde başlar tarihte yolculuğumuz.

Şelale herkesin rüyalarını anlattığı, mistik ve aynı zamanda kutsal bir mekandır. Film zaman olarak Demokrat Partinin iktidar olduğu döneme denk gelir. Zamanlar arasında geçişte size ney sesi eşlik eder. Cemal tozlu mekanlar içerisinde çıraklığını yaptığı Selim Usta'nın berber dükkanının kapısını sanki sesini duyacakmış gibi, merhabayla açar. Cemal'in tozlu mekanda tanıdık izler ararken gezindirdiği bakışlarıyla mekanın eski haline bir geçiş yaşanır. Cemal iki farklı siyasi görüşe sahip iki erkek kardeşten Demokrat Partili olan işçi bir babanın oğludur. Batı ile doğunun çatışması, iki parti düzleminde iki kardeş arasında yaşanan çatışmada işlenir. Demokrat Partililer Amerikan yanlısı ve oradan gelen yardımlara sıcak bakan bir kesimi temsil ederken, CHP'liler bu yardımlara ve Batıya şüpheli yaklaşan kesimi temsil eder. "Amerika babasının hayrına mı dağıtıyor eşek sütünü?" diyalogunda Selim Usta'nın üzerinde durduğu ve genel olarak toplumun Avrupalı bize çıkarı olmadan bir şey vermez fikriyle örtüşür. İki kardeşin arasındaki sıkça gördüğümüz fikir tartışmaları Cemal'im kardeşinin bir kaza sonucu ölümüyle son bulur. Amaçları, düşünceleri birbirinden

farklıda olsa sonuçta onlar kardeşiler. Gerçek olan durum buydu. Amerika'nın ya da başka bir yabancının oyununa gelip bu gerçeği unutmamak gerektiğini duygusal bir atmosferde anlatır film. Filmin sonunda iki kardeşin evlerinin arasındaki duvarı yıkarak birbirlerine sarılması bu düşüncenin görsel sunumudur.

Selim Usta'nın rahatlamak için çaldığı ney ve kasaba halkının rüyalarını anlatarak rahatladıkları şelale filmin mistik öğelerini temsil eder. Amerikalı bilim adamlarının, baraj yapmak için koydukları dinamit ise şelalenin suyunun yer altı sularına karışmasına ve kasabanın susuz kalmasına neden olmuştur. Kasabalı sadece susuz kalmamıştır, aynı zamanda kendileri için kutsal olanı da kaybetmiştir. Bu durum Cemal'in rüyalarında gördüğü, rüyalarını şelaleye anlatan kadınların resmini yapması ile son bulur. Eskiye ait değerli varlık, resim ile özdeşleşir ve tekrar o gürül gürül aktığı haline geri döner. Eksik olan parça tamamlanmıştır. Rüyalar Cemal'in dönüp o resmi yapmasına aracılık eden ruhani bir nitelik taşır.

Batı'ya ve onun uygulamalarına karşı şüpheciliği işleyen son dönem filmlerden biri de *Devrim Arabaları*'dır (Korkmaz, Örnek, 2008). İdealist birkaç mühendisin bir araya gelerek büyük fedakarlıklarla bir araya getirdikleri arabanın hikayesini anlatır. Türk aydınının yokluklar içinde ulusal çıkarlar için yaptıkları fedakarlıkları, hüznü bir şekilde anlatan film, diğer taraftan da bu ulusun gelişmesini istemeyen batının yaptığı hilekarlıkları gözler önüne serer. Filmde mühendislerin arasında yaşanan "bunu başarabiliriz, başaramayız" ikilemi, aslında "biz batı kadar gelişmiş bir uygarlık olabiliriz, olamayız" ikilemini anlatır. İlk etap da çözülmesi gereken inanç düzlemindeki eksiklikler giderilir. İnanmazsan başaramazsın, o nedenle "önce inanmalısın ve güvenmelisin kendine" der mesaj. Her şey bilim insanlarının tersine işler. Bir tür kurtuluş savaşıdır anlatılan. Zaman gittikçe kısıtlanır. Para zaten yoktur ve üstüne

üstlük bir araba yapmaları yeterli olacakken, kendilerinden ikinci bir araba istenir. Yaşanan her sıkıntıya rağmen galip gelirler, her şeyi zamanında yetiştirmeyi başarırlar. Keşke bir de benzin koymayı hatırlasalardı. Filmde verilen mesaj açıktır, batının yaptığı ikiyezli işler olmasaydı, beklide teknolojik olarak çoktan onlara yetişmiş olacaktık ama olmamıştı. Batı bizi kendine bağımlı yapmak istiyordu ve bu nedenle ondan dost olmazdı.

2000’li yılların son çeyreğinde büyük izleyici kitlelerini sinema salonlarına çekmiş olan yerli filmlere baktığımızda genel özellikleri komedi tarzında olmalarıdır. Bu dönemde popüler olan, Cem Yılmaz’ın *GORA* (Akpınar, 2004) filmi o kadar çok beğeni toplamıştır ki ardından bir devam niteliği taşıyan *AROG*’u (Akdilek, Yılmaz, 2008) sinema salonlarına getirmiştir. Aynı şekilde Şahan Gökbakar’ın yazıp oynadığı *Recep İvedik* (Aksoy, Soyarslan, 2008) tiplemesi de seyircinin en sevdiği karakterler arasına girmiş ardından ikincisi ve üçüncüsü çekilmiş dördüncüsü de proje aşamasına taşınmıştır. Tabi bu arada Yılmaz Erdoğan’ın *Vizontele*’si de bu inceleme içinde olacaktır.

Peki *Recep İvedik* ve benzeri filmlerde bu kadar komik olan nedir? Bir dönemin Kemal Sunal ve Sadri Alışık filmlerine benzerler aslında. Benzer konuların günümüz teknolojisiyle buluşarak yeniden masaya konulduğu filmlerdir bunlar ve biz aynı yemeği yemekten büyük bir zevk alırız, gişe satışları durumun böyle olduğunu göstermektedir. Bu filmlerin her biri farklı şekillerde o bilindik durumları saçmalaştırıyor, aşırılaştırıyor ve orada oldurulmayı biraz daha açığa çıkarmış oluyordu. Biz biraz maganda, biraz görgüsüz ve aynı zamanda beklenmedik bir yerde beklenmedik bir davranışla etrafımızdakileri şaşırtacak kadar ilginç bir toplumdük.

GORA yabancı turistlere halı satarak geçimini sağlayan Arif karakterinin uzaylılarca kaçırılması ile başlar. Diğer devletlerden kaçırılan insanlar koyun misali itaat edip önlerine verilen yemekleri yiyerek ya da hapları yutarak günlerini geçirirken, Arif koyun olmayı seçmez. Sürekli kaçış planı yapan Arif'e yardım eden kişi de bir Türk'tür. Oldukça gelişmiş bir teknolojiye sahip uzaylıların dil olarak Türkçeyi seçmiş olması, Türkçeyi bırakın dünya dili olmayı, gezegenler arası bir dil olma statüsüne taşınması da yine ayrı bir incelik taşır. Yine yüz doların değersiz olduğu yerde, yirmi liranın çok değerli olması, hep hayal edilenin sinema aracılığıyla gerçeklik bulmasına aracılık eder. Uzaylılar arasında garip bir karakter olarak gösterilen Prenses Çeku'nun, bu garipliğinin Türk akını taşınmasından kaynaklandığı filmin ilerleyen sahnelerinde anlaşılır. Çeku çevresindekilerin aksine insancıl, sevgi dolu ve adaletlidir. Filmin en can alıcı noktalarından biri ise teknolojik açıdan oldukça ileri bir toplum niteliğindeki GORA bir ateş topunun yaklaşması ile büyük bir tehdit altındadır. GORA'yı bu büyük felaketten kurtaran ise kahraman Türk genci Arif olur.

Filme başka bir açıdan baktığımızda ise sahnelerde seyrettiğiniz eski filmleri hatırlatan diyaloglar, görsellikler bulunur. "Komutanım bir cisim yaklaşıyor" diyoloğu, robot tiplmesi, uzay aracındaki görüntüler, size Uzay Yolu filmini anımsatır. Bunun yanında Arif'nin beynine karışık dövüş sanatlarının yüklenmesinin ardından kendisine atılan kurşunla sigarasını yaktığı sahnede bir an Matrix filminde olduğunuzu düşündürebilir. Matrix'te Neo sadece kurşundan kaçabiliyorken Arif sigarasını yakabilecek kadar profesyonelleşmiştir. Filmin her karesinde "onlar bizden teknolojik olarak ileride olabilirler ama biz onlardan daha pratik çözümler üretebiliriz" der. Onların teknolojik üstünlüklerinin karşısına Türklerdeki insanlık duygusu yerleştirilir.

AROG'da film Arif'in maceralarının bir devamı niteliğindedir. Bu defa ileri bir teknolojinin değil, taş devrindeki olanaksızlıklar içerisindeki Arif'in yaratıcılığını seyrediyoruz. Burada da aynı şekilde popüler filmlere yapılan göndermeler devam eder. Kırmızı beyaz yapılan takım formaları, maç öncesinde kendini kaybedercesine söylenen sloganlar, Arif'in ilkel toplumu bilgilendirmek için yapmaya çalıştıkları onu sevmemizin altında yatan nedenleri oluşturur.

Şahan Gökbağcı'nın Recep İvedik tiplemesi ise, o büyük cüssesinin içinde yatan büyümemiş, masum çocuk ruhunu temsil eder. Normalde kabul edilemeyecek olanı, kabul edilebilir kılan işte onun içindeki bu masum çocuktur. Aynı zamanda modern insana karşı, modernleşmemiş olan ilkel insan tiplemesini gerçekleştirir. Ancak bunu yaparken Yeşilçam filmlerindeki, gerektiğinde dans edip modern kültüre ait görgü kurallarını hayatlarında içselleştiren köylü kızlarını anımsatır bize yaptıklarıyla. Oldukça güzel voleybol oynar, dans pistinde herkesi hayran bırakır ama bunları kendi öz kimliğini bozmadan gerçekleştirir. Modern dünyanın bozduğu, insan ilişkilerinin artık yüzeysel ve maddiyata dayandığı bir hayat yaşayan Sibel ise bu durumdan rahatsızdır. Kendi gibi eğitim seviyesi yüksek, aynı kültürel özellikleri taşıyan, maddi durumu iyi, elit bir aileden gelen Ahmet'le birlikte olmaktansa, o Recep'in saflığını ve doğallığını seçer. Filmin sonundaki ortak kanı aslında yoksul da olsa, eğitim seviyesi düşük de olsa saf, bozulmamış insan tiplemesidir doğru olan. Filmin sonunda Recep'in geçirmesi üzerine, Sibel'in de geçirip hatta onunla da kalmayıp uzağa tükürmeye çalışması kazanan tarafın ilanıdır aslında.

Vizontele (Akpınar, 2001) bir dönem sinema sektöründe yaşanan gerilemenin arkasında yatan gerçeğe odaklanır. Belediye Başkanının, "herkesin evinde bir televizyon, herkesin evinde bir sinema demektir. Bu durumda Latif perişan olur." sözleri bu durumu

yansıtır. Güldürünün yanında duygu yüklü birçok sahne vardır ki bu mesajların daha dokunaklı olmasına zemin hazırlar. Yokluk içerisinde olmalarına rağmen yaşadıkları memleketle olan bağlarını Belediye Başkanı “İnsan memleketini neden sever? Başka çaresi yoktur da ondan. Mutlu olmak için önce yaşadığı yeri sevmesi gerekir. Bir yeri seversen, orası dünyanın en güzel yeri olur.” sözleriyle dile getirir. Film, medeniyetten, modern dünyadan tam anlamıyla uzak kalmış, askerlik dışında kaldıkları kasabanın dışına çıkmamış saf Anadolu insanını anlatır.

Köye gelen teknisyenler bütün malzemeyi bırakıp televizyon vericisini kurmadan, apar topar giderler kasabadan. Büyük çabalarla, kasabanın kimine göre delisi kimine göre de Şih’ı Emin’in de teknik desteği ile verici kasabanın en yüksek dağına kurulur. Bu süreçte, başarılı olunamayacağına yönelik hayal kırıklıkları defalarca yaşanır. Ama sonuç mutlu sonla bittiğini düşündüğünüz anda mutluluğun anlamı değişir. Televizyonun ekranında akşam haberleri sunuluyordur ve Başkanın oğlu Rıfat, Kıbrıs çıkartmasında şehit olanların arasındadır. Yaşanan kaybın sorumlusu televizyonda maddeleşir ve cesedi Kıbrıs’tan gelmeyen Rıfat’ın yerine televizyon mezara konulur. Bu sahneleri seyrederken arkadan eşlik eden müzik sizi duygusal atmosferine alıp götürür, sonunda başarmanın coşkusunu değil, yaşanan kaybın hüznünü duyumsarsınız sadece. Teknoloji mutluluğu getirmemiş aksine sınırlı da olsa yaşadıkları yerde mutlu olan insanları mutsuz etmiştir.

Bu çerçevede Stand Up göstericilerinin filmlerinden Ata Demirer’in *Eyvah Eyvah* (Akpınar, Erdoğan, 2010) filmi de incelenebilir. Bu filmde devam niteliği taşıdığını, ancak henüz ikincinin gösterime girmediğini de belirtmekte yarar var. Geleneksel yapının, aile ilişkilerinin, küçük kasabalardaki o sıcak, bize özgü samimi

ilişkilerin anlatıldığı filmi, güldürürken bir taraftan da hüzünlendiren filmler kategorisinde değerlendirebiliriz.

Hüseyin Badem, düğünlerde, eğlencelerde klarnet çalarak geçimini sağlayan ve hayatını büyükannesi ve büyükbabası ile geçiren kasabalı bir gençtir. Hüseyin sadece klarnet çalmaz, bunun dışında hayvan-insan hastalıklarından da anlar, başı sıkışınca arkadaşları ona danışmaya gelirler. Annesini ve bildiği kadarıyla babası da vefat etmiştir. Ancak bir gün tesadüfen gerçeklerin, bildiklerinden öte olduğunu öğrenir. Babasının bir dönem yazdığı mektupları ve eski bir fotoğrafını bulur. Yıllar öncesine ait olan bu fotoğraf başlatır macerayı. Hüseyin koskoca İstanbul'da elinde bir fotoğraf ve adresle yollara düşer. Onu durdurmak isteyenleri, akıl verenleri dinlemek yerine, yüreğinin sesini dinlemeyi tercih eder. Hüseyin modern insanların aksine tek bir mesleğe değil, birden fazla mesleğe sahiptir. Bu meslekleri günümüz insanları gibi okullarında öğrenmemiş, hayatın getirdikleri ile deneme yanılma yöntemiyle edinmiştir. Hüseyin okula gitmemesine rağmen müzikte oldukça yetenekli olduğunu Firuzan'ın yanında çalışmaya başladığında gösterir. Diğer müzisyenlerin yeteneğini küçümsedikleri Hüseyin'in, onlardan daha iyi nota bilgisinin olduğunu, zorlandıkları bir şarkıda onun önerisi ile çıkmazdan kurtulunca anlarlar.

İstanbul'a ilk gittiğinde ona memleketlisi Ramiz yardımcı olur. Ramiz'in at yarışı oynamaya gittiği bir gün kostümünü almaya gelen Firuzan ile de böyle tanışmıştır. Firuzan modern kentin modernleşmiş, biraz da erkekleşmiş, mert bir kadın karakterini canlandırır. Hüseyin'in saf, masum karakteri onu etkiler ve babasını aramada ona yardımcı olmaya karar verir. Ardından yaşadıkları bir dolu komik macera sonunda, tesadüfen babasını bulurlar ve hep beraber mutluluğun merkezine Ezine'ye doğru yola çıkarlar. Bir filmde daha kentliler ve kent yaşamı yerine kasabanın samimi ortamı galip

gelmiştir. Modern dünyanın yersiz-yurtsuzlaşmayı tetikleyen bu süreci, aynı zamanda yerine-yurduna dönüşleri, Türklüğün, milliyetçiliğin toplumsal iktidarıyla kucaklaşmasını da üretilmiştir. Saf haz, incelik, çıkar gözetmezlik gibi değerlerin kendilerini ayırt edebilmeleri için eğlence, ayartma ve kabalığa ihtiyaçları vardır. Estetik tüketim ile sıradan tüketimin arasındaki farkın tesis edilmesi sonucunda oluşan “özerk” sanat, kendini, kapitalizmin, piyasa güdülerinin kirletmediği, huzur ve aşkınlığın bulunduğu ütopyik bir alan, bir sığınak olarak ayrıştırır (Arslan, 2010, 45).

İssız Adam (Oğuz, Oğuz, 2008) filmi duygusal filmler kategorisinde son dönemin en çok seyredilen filmleri arasında yer alır. Duygusal atmosferin yoğun olduğu film günümüz kadın erkek ilişkileri üzerinde yoğunlaşmıştır. Film günümüzde geçse de nostalji her sahnede kendini gösterir. Yaşanmışlıkların, eskinin değerli olduğunu hissedersiniz. Sahnelerin geçişlerinde eşlik eden nostaljik müzikler, eski İstanbul sokakları, Ada'nın ikinci el kitaplara olan düşkünlüğü, filmin geçtiği sahneler, bunu yaşatır size. Hatta Ada'nın Alper'in annesinin evine gittiği sahnede şehir değişmiş olsa da nostalji varlığını sürdürür. Eski taş evlerin bulunduğu sokakta gezinirsiniz önce, daha sonra avlusu bulunan o eski evin içinde kameranın yavaş hareketleri ve yüzlerdeki o ifade sizi içine alır. Alper eski bir plağı ararken, Ada ise ikinci el bir kitabı araştırırken sahaflar sokağında karşılaşmaları sonucunda tanışır.

Filmin sonunda bir yere ait olmayı şiddetle isteyen modern, kayıp, kırılğan erkek şehrin sokaklarında nereye gideceğini bilmez bir şekilde dolaşır. Sinema salonunda tesadüfen karşılaşmalarının ardından geçen diyalog da, geçmişe ait hayaletlerin onu izlediğini görürüz. İkilinin içsel seslerinin bulunduğu bu sahne, asla sahip olmayacakları bir diğer hayatın manevi boyutunu temsil eder. Gerçek hayatta birbirlerine söyledikleri yalanlar, diğer hayatta itiraf edilen gerçeklerle karışır. Alper köklerinden, ailesinden,

sevdiğinden uzaklaşmanın bedelini yalnızlığı ve mutsuzluğu ile öder. Onun kaybolmuşluğunu gece hayatı, farklı kadınlar ve içki resmeder. Sonra bir gün geçmişe ait küçük bir nesne sahip olunamayanın hüznünü yaşatır, küçük bir tokada bütünleşir kaybedilen yaşanmış anılar. Aile hayatının, düzenli bir yaşamın ve bir yerlere ait olmanın yüceltiği ruh hali, tam tersi olanının gösterilmesi ile pekiştirilir.

Sinema sadece görsel bir şölen değildir, anlatmak istediklerini, göstermek istediklerini, farklı bir pencere açarak insanlarla iletişime geçen bir ruhu vardır. Orda gördüklerimiz belki gerçek değildi, ancak gerçek olmamaları onların etki gücünü azaltmaz aksine daha da güçlü hissettirir. Sinema bir gerçekliğin yansımalarından çok daha fazlasıdır. Bu dünyada var olmanın, toplumsal değişime açmanın, dönüşümlerinin hızını ve koşullarını değiştirmenin alternatif yollarını sunar. Sinema bir olaydır. Daha doğrusu eleştirel potansiyelini serbest bırakan eleştirel bir okumayla bu hale gelebilir. Sinema, ulusun huzursuzluğundan modern uygarlığın huzursuzluğuna geçişli kılar. Kayıp nesnenin ve özerklik hissinin değil, kaybın izinin takip edilmesi, bizi var ederken, doğuşumuzu canlandırırken sınırlayan toplumsal bağlarla karşılaşmamıza, ulusal biz'i kuran toplumsal iktidarın aynı zamanda üzerimizde uygulanan iktidar olduğunu tanımamıza imkan verir (Arslan, 2010, 355).

SONUÇ

Bu çalışmanın ortaya koyduğu popüler milliyetçiliğin ve imgelerinin hayatımızın her anında kendini hissettirdiğidir. Genellikle farkına varılmıyor olsalar da bu imgeler saklı değildirler. Göze batmıyor oluşları bir ölçüde tanıdık oluşlarından kaynaklanmaktadır. Milliyetçiliğin sadece resmi ideolojinin kulvarlarında koştüğünü düşünmek büyük bir yanılgıdır. Cumhuriyetin kurulduğu dönemlerde ulus devlet olma yolunda siyasal bir proje olarak ortaya atılan milliyetçilik, ilk olarak DP'nin kullandığı populist söylemlerle gündelik hayatın içine girmeye başlamıştır. 1960 sonrasında milliyetçi söylem ayrık otları misali yer altına indi ve buradan toplumun köklerine işlemeye başlamıştır. Siyaset dışı alan, resmi modernleşme ve onun bir işlevi olarak resmi milliyetçiliğin etki alanından özerkleştikçe, o güne kadar siyasal iktidarın başaramadığı başarılmış, milliyetçilik daha geniş bir kitleye, üstelik de tek parti dönemi milliyetçiliğinin aksine, rızaya dayalı bir biçimde benimsetilmişti (Güney, 2006, 225).

Bu çalışmanın varsayımlarından ilki, Türkiye'de son çeyrek yüzyılda yaşanan değişim milliyetçiliğin söyleminde ve kitle tabanında ciddi bir dönüşüme yol açmış olmasına ilişkindir. Bu dönemde resmi milliyetçilik ile karşılaştırıldığında, kimi zaman onun karşısında fakat ondan daha güçlü bir popüler milliyetçi söylem ortaya çıkmıştır. Popüler milliyetçiliği, resmi milliyetçilikten ayıran belirgin özelliklerden bir tanesi, kendi içinde tutarlılık taşımaması, böylece bir kaygısının olmamasıdır. Resmi milliyetçiliğin, doktriner, köşeli, sınırları belirli, donuk, katı, söylemine karşı, popüler milliyetçilik kendisini gündelik rutinler içinde sürekli yenileyerek üretir. Bu nedenle, akademik düzeyde birbiriyle çelişen-çatışan öğeleri çok kolay birbiriyle uzlaştırıp sentezleyerek yerine getirir. Bu nedenle resmi milliyetçilik daha çok devletin ideolojik aygıtları olarak tanımlanan okul-cami v.b. kurumları kullanırken, popüler milliyetçilik, popüler sanat ve

kitle iletişim araçları üzerinden üretilir. Bu nedenle de, resmi milliyetçilik daha kırılgandır, popüler milliyetçilik ise esnektir. Popüler milliyetçilik değişen koşullara daha çabuk uyum sağlarken, resmi milliyetçilik bu duruma adapte olmakta zorlanır. İşte bu nedenle, popüler milliyetçiliğin kitle tabanı resmi milliyetçiliğe göre daha geniştir.

Çalışmada ortaya koyduğumuz varsayımlardan bir diğeri de, popüler milliyetçilik en temelde küreselleşmeye karşı duyulan kültürel bir tepkinin ürünü olduğudur. Küreselleşme sürecinde ortak bir kültür yaratma peşinde olan uluslararası güç odaklarının bu talebine karşı, toplumlar kendi kültürlerinin başka bir kültür içerisinde eritileceği kaygısıyla daha çok sahiplenme yolunu seçmiştir. Son dönemlerde yaşanan var olan ideoloji ve statükoyu korumaya yönelik gerçekleştirilen ve sayıları binlere ulaşan eylemler bunun göstergesidir. Milliyetçi unsurlar dönem dönem varlığını göremesek de, kendisini tetikleyen en ufak bir etki karşısında varlığını güçlü bir şekilde hissettirmeye başlar. Popüler milliyetçiliği resmi milliyetçilikten ayıran en önemli unsurlardan biri budur. Susurluk sonrasında yaşanan “sürekli aydınlık için bir dakika karanlık” eylemi, halkın büyük bir kesiminin destek verdiği ilk eylemlerden biri olmuştur. 2007 yılında Abdullah Gül’ün cumhurbaşkanı seçilmesi öncesinde gerçekleştirilen “Cumhuriyet Mitingleri” rejimin tehlikede olduğunu düşünen binlerce insanın bir araya gelerek gerçekleştirdiği en önemli eylemlerden biridir. Ardında kurulan Biz Kaç Kişiyiz Derneği’nin üye kitlesini bir araya toplayan amaç, ülkenin bölünmez bütünlüğü ve rejimin korunmasıdır. Yargıtay’a yapılan saldırı ve Hırant Dink cinayeti arkasından halkın gösterdiği tepkiler, bunlar esnasında gözlemlenen örgütlülük oranı son dönemde halk içinde bir sınıflaşmanın hızlı bir artış gösterdiğinin örnekleridir.

Bir diğeri varsayım, popüler milliyetçiliğin gelişip yaygınlaşmasında kitle iletişim araçlarının rolü önceliklidir. Çalışma içerisinde popüler milliyetçiliğin gündelik

hayatımızda oldukça önemli yeri olan futbol, sinema, televizyon, internet ve romanlar incelendi. İnsanların günlük aktivitelerini sürdürürken, biraz dinlenmek ya da eğlenmek maksatlı vakit ayırdıkları bu etkinlikler, oldukça masum görünebilir. Futbol karşılaşmalarında dile getirilen bir slogan sizde insanların deşarj olmak için kullandıkları bir yöntem izlenimi yaratabilir. Ya da konu olarak birbirine çok yakın olan yüzlerce filmin yapılmasının olağan bir durummuş gibi algılayabilirsiniz. Ancak gerçekler bu kadar basit değildir. Gündelik hayatta göze çarpan reklamlar ya da dizi karakterleri insanları düşünülenden ya da beklenenden daha fazla etkilemektedir. Bir anda duyduğunuz bir melodi, bir slogan dilinize yapışır ve fark etmeden tekrar ettiğinizi algılersınız. Çoğu zaman bunun etkisi günlerce üzerinizde devam eder. Kullanılan ritimler, size mesajı iletenin sesi ve onun kimliği çoğu zaman bunun etkisini güçlendirir.

Seksen sonrası sinema sektörüne o dönemin popüler arabesk şarkıcılarının alınması sadece bir tesadüf değildi. Halkın güvenini bir şekilde kazanmış sevdiği bir sanatçının canlandığı kimlik, orta halli insanları kısa sürede etkisi altına alacaktır. Bir dizi karakterinin ölümü üzerine üzülen, hatta onun için cenaze namazı kılmayı düşünecek kadar özümseyen insanlar vardır. Her şey sadece gerçeklikle açıklanamaz. Duygusal dünyanıza hükmeden şeylerin gerçekliğini ne kadar sorgularsınız? Çocukluk döneminizde kazanılan alışkanlıkları çoğu zaman bilimsel gerçeklikten uzak olduğunu fark ettiğinizde dahi, bazen kendinizi bu alışkanlıkları tekrar ederken bulursunuz.

Türk sineması, Batı'nın temsil ettiği, zenginlik, şehir hayatı ve kışkırtıcı arzuların yerine, sevgi, erdem, vicdan, ahlak ve iyilik gibi değerleri yüceltmıştır. Yoksul ve taşralı olmaktan duyulan ıstırabı, ulusal gurura çevirmiştir. Sosyal ve kültürel yapının içerisine yerleştirilmiş olan popüler milliyetçi söylemler kendisini her an farklı bir şekilde yeniden üretmiş ve varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Şüphesiz millet olma

bilinci resmi ideolojide hakimiyetini sürdürmektedir. Devletler her gün silah teknolojisine eğitim ve sağlık harcamalarından daha fazla kaynak aktarmaya devam etmelerinin bir nedeni vardır.

Biz çalışmamızda halkın içinde milliyetçi eylemlerin sadece resmi ideolojinin, siyasiler, okullar ve resmi kurumlar aracılığıyla bu duruma gelmediğini, aynı zamanda popüler kültüründe sinema, televizyon, internet, futbol gibi araçları kullanarak kendini tekrar ürettiği üzerine yoğunlaştık. Bu sosyal etkinlikler hissettirmeden popüler milliyetçiliği kendi içinde yeniden nasıl ürettiği ve onun daha güçlü bir şekilde devamlılığına nasıl hizmet ettiği örneklerle açıklanmıştır. Son dönemlerde yaşanan şiddet olaylarındaki artış ve insanların belirli bir kamplaşmaya yönelmesi bir anlık bir projenin ürünü değildir. Zaman içerisinde toplum içerisine ekilmiş olan popüler milliyetçi imgelerin birer sonucudur. Toplumsal düşünce, zihniyet hızlı bir şekilde değişim göstermez, bunun için uzun ve düzenli bir çalışma gerekir.

KAYNAKÇA

- Akay, E., Kılıç, Y. (2001). *Şellale* [Film]. Türkiye: İstisnai Filmler.
- Akdilek, M., Yılmaz, C. (2008). *AROG* [Film]. Türkiye: UIP Filmcilik.
- Akpınar, N. (2001). *Vizontele* [Film]. Türkiye:Beşiktaş Kültür Merkezi.
- Akpınar, N. (2004). *GORA* [Film]. Türkiye: Böcek Yapım, BKM Film.
- Akpınar, N., Erdoğan, Y. (2010). *Eyvah eyvah* [Film]. Türkiye: BKM Film.
- Aksoy, F., Soyarslan, M. (2008). *Recep İvedik* [Film]. Türkiye: Aksoy Fil Production, Özen Film.
- Anderson, B. (2007). *Hayali cemaatler*, (Çev. İskender Savaşır) İstanbul: Metis Yayınları.
- Arslan, U. T. (2010). *Mazi kabrinin hortlakları Türklük, melankoli ve sinema*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Atasoy, F. (2005). *Küreselleşme ve milliyetçilik*. İstanbul : Ötüken Neşriyat.
- Balibar, E., Wallerstein, I. (1993). *İrk ulus sınıf*, (Çev. Nazlı Ökten) İstanbul: Metis Yayınları.
- Belge, M. (2002). Türkiye’de zenofobi ve milliyetçilik, *Türkiye’de siyasi düşünce / Milliyetçilik*, (Cilt 4, ss. 179-193). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Belge, M. (2009). Türkiye’de siyasi düşüncenin ana çizgileri, *Modern Türkiye’de siyasi düşünce / Dönemler ve zihniyetler*, (Cilt 9, ss. 39-62). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Billig, M. (2002). *Banal milliyetçilik*, (Çev. Cem Şişkolar) İstanbul: Gelenek Yayıncılık.
- Birinci, A. (2000). *Tarih yolunda*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Bora, T. (2002). Türkiye’de futbol ve milliyetçilik. *Türkiye’de sivil toplum ve milliyetçilik*, (559-581).
- Bora, T. (2009). Türkiye’de faşist ideoloji, *Modern Türkiye’de siyasi düşünce / Dönemler ve zihniyetler*, (Cilt 9, ss. 349-369). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Boztemur, R. (2007). Irak milliyetçiliği: Toplumsal bütünleşmede ordunun rolü ve devletin meşruluk temelleri. *Doğu batı düşünce dergisi milliyetçilik II*, (59-81).
- Çağaptay, S. (2002). Otuzlarda Türk milliyetçiliğinde ırk, dil ve etnisite, *Modern Türkiye’de siyasi düşünce / Milliyetçilik*, (Cilt 4, ss. 245-261). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Çakar, Y.Ö. (2009). Otoriter düzenleme zihniyeti olarak anayasacılık, *Modern Türkiye'de siyasi düşünce / Dönemler ve zihniyetler*, (Cilt 9, ss. 259-272). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çetin, C., Çetin, S. (1993). *Berlin in Berlin* [Film]. Almanya, Türkiye: Plato Film Production.
- Çoşkun, A. (1996) *Kuvayı milliye'nin doğuşu*, İstanbul: Çağdaş Yayınları.
- Demirel, T. (2002). 1946-1980 Döneminde “sol” ve “sağ”, *Modern Türkiye'de siyasi düşünce / Dönemler ve zihniyetler*, (Cilt 9, ss. 413-450). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Eagleton, T. (1996). *İdeoloji*, (Çev. Muttalip Özcan) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Eğilmez, E. (1980). *Banker Bilo* [Film]. Türkiye: Arzu Film.
- Erdoğan, N. (1993). Popüler futbol kültürü ve milliyetçilik, *Birikim dergisi*, Sayı:49, (26-33). İstanbul: Birikim Yayınları.
- Ertuğrul, N. İ. (2009). *Cumhuriyet tarihi el kitabı*, Ankara: ODTU Yayıncılık.
- Esengin, K., Akgül, S. (2002). *Orgeneral Mustafa Muğlalı Van-Özalp olaylarının iç yüzü*, İstanbul: Berikan Yayınevi.
- Geertz, C. (2010). *Kültürlerin yorumlanması*, (Çev. Hakan Gür). Ankara: Dost Kitabevi.
- Gellner, E. (2008). *Uluslar ve ulusçuluk*, (Çev. Günay Göksu Erdoğan, Büşra Ersanlı Behar) İstanbul: Hil Yayınları.
- Georgeon, F. (2002). Suyu ayıran adam'ı yeniden okurken, *Modern Türkiye'de siyasi düşünce / Milliyetçilik*, 4, (23-36).
- Gökalp, Z. (1976). *Türkleşmek islâmlaşmak muasırlaşmak*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Göktürk, E. D. (2002). 1919-1923 Dönemi Türk milliyetçilikleri, *Türkiye'de siyasi düşünce / Milliyetçilik*, (Cilt 4, ss. 103-116). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gülalp, H. (2009). Türkiye'de laiklik ve sol, *Modern Türkiye'de siyasi düşünce / Dönemler ve zihniyetler*, (Cilt 9, ss. 669-689). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Güney, A. (2007). Resmi milliyetçilikten popüler milliyetçiliğe geçiş: 1960 Sonrası Türk sineması üzerine siyasal bir deneme, *Doğu batı düşünce dergisi milliyetçilik II*, (209-226).
- Hanioğlu, M. Ş. (2009). İttihatçılık, *Modern Türkiye'de siyasi düşünce / Dönemler ve zihniyetler*, (Cilt 9, ss. 249-258). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Hobsbawm, E. J. (2006). *Milletler ve milliyetçilik*. (Çev. Osman Akınhan) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çancı, H. (2008), Süleyman Demirel Üniversitesi: Değişmeyen boyutları bağlamında milliyetçiliğe teorik ve kavramsal bir bakış, C.13, S.2 s.105-116. Erişim Tarihi: 17.03.2009 iibf.sdu.edu.tr/dergi/files/2008-2-7.pdf.
- İnanoğlu, T. (1980). *Zübük* [Film]. Türkiye: Erler Film.
- Kaçmazoğlu, H. B. (2009). Bazı bilim insanlarının Türkiye'deki siyasal düşün tarihine katkıları üzerine bir deneme, *Modern Türkiye'de siyasi düşünce / Dönemler ve zihniyetler*, (Cilt 9, ss. 233-248). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Karabaşoğlu, M. (2009). İslam ve milliyetçilik arasında ilişki ve etkileşim, *Modern Türkiye'de siyasi düşünce / Dönemler ve zihniyetler*, (Cilt 9, ss. 690-702). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kaynar, M. K. (2009). Totem, tabu, Mustafa Kemal ve Atatürkçülük, *Modern Türkiye'de siyasi düşünce / Dönemler ve zihniyetler*, (Cilt 9, ss. 1089-1120). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kellner, D., Michael, R. (1997). *Politik kamera*, (Çev. Elif Özsayar). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kemal, Y. (1999). *Fırat suyu kan akıyor baksana/ Bir ada hikayesi-1*. İstanbul: Adam Yayınları.
- Kıvanç, Ü. (2002), Üzerine ciltler yazılmış hayalet, *Modern Türkiye'de siyasi düşünce / Dönemler ve zihniyetler*, (Cilt 9, ss. 63-83). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kılıç, Y. (1981). *Kara gurbet* [Film]. Türkiye: Cumhuriyet Film.
- Kılıç, Y. (1983). *Çarıklı milyoner* [Film]. Türkiye: Cem Film.
- Kılıç, Y. (1983). *En büyük Şaban* [Film]. Türkiye: Cem Filmcilik.
- Korkmaz, T., Örnek, T. (2008). *Devrim arabaları* [Film]. Türkiye: Pinema.
- Llobera, J.R. (2007). *Batı Avrupa'da milliyetçiliğin gelişimi*, (Çev. Ebru Akman, Emek Akman). Ankara: Phoneix Yayınevi.
- Mahcupyan, E. (2009). Osmanlı'dan bugüne parçalı kamusal alanda toplum meselesi. *Modern Türkiye'de siyasi düşünce / Dönemler ve zihniyetler*, (Cilt 9, ss. 273-284). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Oral, M. (2006). Dokuz Eylül Üniversitesi: çağdaşları tarafından Ziya Gökalp'in eleştirisi. Erişim Tarihi: 13.12.2008 web.deu.edu.tr/ataturkilkeleri/pdf/.../Makale_2_MustafaOral.pdf

- Oğuz, G., Çetin, M. (2008). *İssız adam* [Film]. Türkiye: Most Prodüksiyon.
- Öngider, S. (2009). Kemalîst rejimin inşaaı: Takrîr-i Sükun Kanunu, *Modern Türkiye'de siyasi düşünce / Dönemler ve zihniyetler*, (Cilt 9, ss. 312-318). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Özer, E. (1993). *Tersine dünya* [Film]. Türkiye: Horizan, Özer Film.
- Özkan, N. (2004). *Seçim kazandıran kampanyalar*, İstanbul: MediaCat Yayınları.
- Özkan, Y. (1994). *Yengeç sepeti* [Film]. Türkiye: Med Yapım, Z Film.
- Özkırımlı, U. (2008). *Milliyetçilik kuramları: Eleştirel bir bakış*, Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Pamuk, O. (1994). *Beyaz kale*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pamuk, O. (1994). *Kara kitap*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pamuk, O. (1995). *Sessiz ev*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pamuk, O. (1999). *Cevdet bey ve oğulları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pamuk, O. (2006). *Yeni hayat*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Pamuk, O. (2010). *Benim adım kırmızı*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Perinçek, D. (1999). Nihal Atsız'ın romanlarındaki yumuşak G vitamini, *Papirüs dergisi*, Sayı:29
- Silhs, E. (1957). "Primordial, personal, sacred and civil ties", *The British journal of sociology*, Volume: 8, No. 2.
- Smith, A. (2004). *Milli kimlik*. (Çev. Bahadır Sina Şener) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Şafak, E. (2007). *Baba ve piç*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Şafak, E. (2009). *Aşk*. İstanbul: Doğan Kitapçılık.
- Şafak, E. (2009). *Siyah süt*. İstanbul: Doğan Kitapçılık.
- Tüzüm, İ. (1996). *Mum kokulu kadınlar* [Film]. Türkiye: Muhteşem Film.
- Tunçay, M. (1997) "Siyasi tarih (1950-1960)", *Çağdaş Türkiye 1908-1980*, İstanbul: MediaCat Kitapları
- Üstel, F. (2002). Türk ocakları, *Modern Türkiye'de siyasi düşünce / Milliyetçilik*, 4, (263-268).
- Ümit, A. (2008). *Bab-ı esrar*. İstanbul: Doğan Kitapçılık.

- Ümit, A. (2010). *İstanbul hatırası*. İstanbul: Everest Yayınları.
- Ün, M. (1984). *Kanlı Nigar* [Film]. Türkiye: Uğur Film.
- Ün, M. (1986). *Garip* [Film]. Türkiye: Uğur Film.
- Vargı, M. (1996). *Eşkiya* [Film]. Türkiye: Filma Cass.
- Yurdatap, K. (1981). *Tövbe* [Film]. Türkiye: Mine Film.
- Yurdatap, K. (1985). *Züğürt ağa* [Film]. Türkiye: Mine Film.
- Elektronik referans Akşam gazetesi (2010 Şubat 13). Erişim Tarihi: 27.03.2010. www.aksam.com.tr/2010/02/13/haber/guncel/9552/agos_un_web_sayfasina_ogun_lu_hacker_saldirisi.html.
- Elektronik erişim Alevi forum (2007 Aralık 09). Erişim Tarihi: 03.02.2010. www.aleviforum.com/showthread.php?t=59273
- Elektronik referans Ebm haber ajansı (2010 mayıs 31) Erişim tarihi: 23.08.2010 <http://www.ebmhaber.com.tr/detay/32167/1923-turk-grup-israili-hakladi.htm>
- Elektronik referans Milliyet gazetesi (1956 Nisan 30) Erişim tarihi: 25.03.2010. gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/BM7D_x2F_1anhH0gVyEtdHMMpA
- Elektronik referans Milliyet gazete arşivi Sayfa No:1 (17.02.1969), Erişim Tarihi: 12.03.2010. http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/A0nt17WFI35sZuIodbMgpw_x3D
- Elektronik referans Milliyet gazetesi (1985 Nisan 29). Erişim Tarihi: 27.03.2010. gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/LItqncyK4jU6qMID1_x2F_k2Rg_x
- Elektronik referans Milliyet gazetesi (1993 Temmuz 03). Erişim Tarihi: 27.03.2010. gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/sD6aHg5Y53XtDHBwPMFlpg_x3D_x3D_
- Elektronik referans Milliyet gazetesi (1996 Kasım 05). Erişim Tarihi: 27.03.2010. gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/fZU9YzUYbRs_x2B_rqfkUEa6jw_x3D_x3D_
- Elektronik referans Milliyet gazetesi (1998 Ağustos 25). Erişim tarihi: 07.04.2010. gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/Ooj9feDYI17AePjeI6uBAG_x3D_x3D_
- Elektronik referans Milliyet gazetesi (1998 Aralık 02) Erişim tarihi: 03.02.2010. gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/P8PJIuliru7fkee7sXIKBQ_x3D_x3D_

- Elektronik referans Milliyet gazetesi (1998 Aralık 03) Erişim tarihi: 03.02.2010.
gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/tCvLPVqbiD0s8aZQQRtdYQ_x3D__x3D_
- Elektronik referans Milliyet gazetesi (2000 Mayıs 28) Erişim tarihi: 08.02.2010.
gazetearsivi.milliyet.com.tr/Ara.aspx?araKelime=tarkan
latinamerika&isAdv=false
- Elektronik Referans Milliyet Gazetesi (2000 Aralık 13). Erişim tarihi: 07.04.2010.
gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/iFDyjj_x2B_62KypHRlzmYAi
Bw_x3D__x3
- Elektronik referans Milliyet gazetesi (2002 Haziran 22) Erişim tarihi: 03.02.2010.
gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/23CDuAwUaEq6TMkt52AgPw_x3D__x3D_
- Elektronik referans Milliyet gazetesi (2002 Haziran 24) Erişim tarihi: 03.02.2010.
gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/K5rq_x2F_4uEnH360kGK0uJt
QQ_x3D__x3D_
- Elektronik referans Milliyet gazetesi (2002 Haziran 26) Erişim tarihi: 03.02.2010.
gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/KpPx5XrM7VX_x2F_1Cr8fmx
6Yg_x3D__x3
- Elektronik referans Milliyet gazetesi (2003 Mayıs 25) Erişim tarihi: 08.02.2010.
gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/CsEvqCF1Lg_x2F_1FrTqdT7d
DA_x3D__x3D_
- Elektronik referans Milliyet gazetesi (2003 Mayıs 27) Erişim tarihi: 08.02.2010.
gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/xGR8_x2F_mHvBIKeYw344A
CaqA_x3D__x3
- Elektronik referans Milliyet gazetesi (2003 Temmuz 6). Erişim tarihi: 07.04.2010.
gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari/9rNNhBiBv5O7nkkEnTdV5g_x3D__x3D_
- Elektronik referans Hürriyet teknoloji (2010 Mart 18) Erişim tarihi: 23.08.2010.
www.gelecekonline.com/metin/ermeni_olimpiyat_komitesi_ne_turk_hacker_saldiris
i-2988
- Elektronik Referans Hürriyet Teknoloji (2010 Haziran 2) Erişim tarihi: 23.08.2010.
http://www.hurriyet.com.tr/teknoloji/14906486.asp
- Elektronik referans Radikal gazetesi (2001 Temmuz 02). Erişim Tarihi: 27.03.2010
http://www.radikal.com.tr/Radikal.aspx?aType=RadikalHaberDetay&ArticleID=601
926&Date=01.12.2010&CategoryID=97
- Elektronik referans Radikal gazetesi (2005 Eylül 6) Erişim tarihi: 13.01.2010.
www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=163380
- Elektronik referans Radikal gazetesi (2007 Haziran 22) Erişim tarihi: 27.03. 2010.
www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=ktp&haberno=6501

Elektronik referansı Seyr_i tarih (2009 Aralık) Erişim tarihi: 17. 03. 2010.
seyritarih.blogspot.com/2009/12/27-mays-1960-askeri-darbesi.html

Elektronik referans Türk Dil Kurumu resmi sitesi, Erişim Tarihi: 23.12.2009.
www.tdk.gov.tr/TR/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EF2858DA18F4388CDD

Elektronik referans Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı resmi sitesi Erişim Tarihi: 23.
12.2009. www.diyamet.gov.tr/turkish/dy/Diyamet-Isleri-Baskanligi-AnaMenu-kurulus-ve-tarihi-gelisim-53.aspx